СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БЄЛКІНА ДІНА СЕРГІЇВНА

УДК 343.85:343.261(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ТА ПРОГАЛИНИ У СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_______Д. С. Бєлкіна

Науковий керівник – Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор

Запоріжжя 2020

АНОТАЦІЯ

Бєлкіна Д. С. Правові колізії та прогалини у сучасному кримінально-виконавчому праві України. - На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2020.

Як свідчать офіційні дані та практика, процес виконання-відбування кримінальних покарань в Україні знаходиться в критичному стані. Зокрема, по зрівнянню з 1991 роком рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених до позбавлення волі з 3,9 випадків у 2016 році зріс до 4,9, що підтверджує низьку ефективність реалізації у сфері виконання покарань такого елемента мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК) та кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 1 ст. 1 КВК), як запобігання злочинам з боку осіб, які відбувають дане кримінальне покарання.

Крім цього, низькою є результативність кримінально-виконавчої діяльності з питань виправлення засуджених (тільки 58% із них звільняються від подальшого відбування покарання умовно-достроково), а також запобігання дисциплінарним та іншим проступкам (у їх структурі злісні порушення встановленого режиму відбування покарання складають майже 60%) та запобігання суїциду, іншим посяганням на життя і здоров’я засуджених, т. ін. Не змінились зазначені показники і у 2017-2020 роках. Високим залишається також рівень корупційних та інших правопорушень серед персоналу органів та установ виконання покарань: якщо у 1991 році до кримінальної відповідальності за їх вчинення було притягнуто 19 таких осіб, то у 2016 році – більше 100. У 2017-2020 р.р. кількість зазначених суб’єктів злочину також щорічно складала більше 100 чоловік.

Неналежними є й інші аспекти та умови процесу життєдіяльності суб’єктів виконання-відбування покарань (недотримуються визначені законом вимоги щодо харчування, медичного, санітарного та іншого забезпечення засуджених до

позбавлення волі; не створені безпечні умови на виробництві; високим є вплив на цих осіб з боку злочинних авторитетів; т. ін.).

При цьому, як показали результати даного дослідження, однією з детермінант, що обумовлює зазначений стан і зміст кримінально-виконавчої діяльності в Україні, є наявність суттєвих прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві.

Їх соціально-правова природа є різноманітною – від об'єктивного впливу на нормотворчу та в цілому законодавчу діяльність усталених правових стереотипів і практики виконання-відбування покарань, що склались у сфері виконання покарань України ще у радянську добу (1917-1991 р.р.) та були тривалий час домінуючими (1991-2014 р.р.) у часи незалежності нашої держави, до суб'єктивно-волюнтаристських підходів до регулювання кримінально-виконавчих правовідносин, які пов'язані з реформуванням сфери виконання покарань, що формуються політиками та іншими особами, які не є фахівцями у цій галузі суспільної діяльності, що в кінцевому підсумку негативно впливає як на ефективність процесу виконання-відбування покарань, так і на стан рецидивної злочинності в Україні та в цілому на правопорядок в нашій державі.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, що потребує вирішення у тому числі й на науковому рівні.

Як показали результати даного наукового дослідження, у законотворчій та нормативній діяльності в Україні, пов'язаній з удосконаленням кримінально-виконавчого права та законодавства, у тому числі й шляхом усунення правових колізій та прогалин, можна умовно виокремити три взаємозв'язані та взаємообумовлені періоди, а саме:

а) перший із них припадає на 1991-2003 р. р., коли у сфері виконання покарань кримінально-виконавчі правовідносини регулювались Виправно-трудовим кодексом України, що був прийнятий ще у грудні 1970 року та який , не дивлячись на внесені у нього з 1991 року зміни і доповнення, по своїй суті відображав ідеологію та

психологію тоталітарної держави – СРСР, у складі якої функціонували й органи та установи виконання покарань (УВП);

б) другий період розпочався із вступом у дію з 01 січня 2004 року прийнятого у липні 2003 року Кримінально-виконавчого кодексу України та завершився у квітні 2014 року у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів»;

в) третій період, «стартувавши» у квітні 2014 року, триває по теперішній час.

При цьому, слід зазначити, що в основу цієї періодизації покладено критерій законодавчого регулювання суспільних відносин, у результаті застосування якого й видозмінювалось кримінально-виконавче законодавство України, а також усувались існуючі правові колізії та прогалини.

Поряд з цим, варто також визнати, що на доктринальному рівні здійснена й інша класифікація діяльності, пов'язаної з удосконаленням норм зазначеної галузі права, яка є дещо відмінною від запропонованої у цій роботі.

Якщо ж предметно розглянути зміст кожного із виведених у цій роботі періодів функціонування і розвитку кримінально-виконавчого законодавства України, то можна визначити ряд особливостей, що стосуються правових колізій і прогалин, які допускались у окремо взятих періодах.

Зокрема, у першому періоді (1991-2003 р. р.) до таких особливостей можна віднести наступні:

1. Не дивлячись на те, що в ст. 2 ВТК України було зазначено, що виправно-трудове законодавство України складається з цього Кодексу та інших законів України, в основному, через відсутність останніх, кримінально-виконавчі правовідносини регулювались відомчими нормативно-правовими актами МВС України, у складі яких функціонували й органи та УВП, тобто у цей період були закладені своєрідні «підвалини», що мали пряме відношення до змісту правових прогалин і колізій у зазначеній галузі права.

2. Серед джерел виправно-трудового законодавства, мова про які велась у ст. 2 ВТК, була відсутня як Конституція Української РСР 1978 року, так і Основний закон України зразка 1996 року, що суперечило закріпленому в них принципу верховенства права, а також створювало відповідні умови, які сприяли розвитку «колізійних» процесів у даній галузі суспільної діяльності.

Ця правова прогалина є, зокрема, характерною й для КВК України, де серед джерел кримінально-виконавчого законодавства відсутня Конституція України (ст.2).

3. Організаційно-структурні зміни у сфері виконання покарань України (як от: створення ДДУПВП , повне виведення органів та установ виконання покарань з підпорядкування МВС України та надання ДДУПВП статусу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у зазначеній сфері суспільних відносин; т. ін.) здійснювались без законодавчого супроводу цього процесу у виді законів, що стосувались правового статусу персоналу ДДУПВП та засуджених, а це, у свою чергу, знову ж таки детермінувало та сприяло колізійності регулятивних процесів у кримінально-виконавчому законодавстві України, позаяк у більшості випадків відповідні відносини регулювались відомчими правовими джерелами.

І це при тому, що у вступі до «Основних напрямів реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР», яка була затверджена Кабінетом Міністрів Української РСР у липні 1991 року, було зазначено, що критичний стан системи вимагає необхідність проведення радикальних перетворень у галузі законодавства та організації виконання кримінальних покарань.

Більш того, у цих Напрямах питанню удосконалення законодавства про виконання кримінальних покарань було виділено цілий розділ 11.

4. Не звертаючи увагу на те, що у листопаді 1996 року була прийнята спеціальна постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», у кримінально-виконавчій діяльності й надалі ігнорувався закріплений в Основному законі (ст. 8) принцип

верховенства права, відповідно до якого Конституція України має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії.

Таким чином, якщо узагальнити результати даного дослідження, що стосується нормативно-правової та законодавчої діяльності у сфері виконання покарань України, то слід констатувати, що ті тенденції та підходи, які були пов’язані з усуненням правових прогалин та колізій на початку незалежності України у 1991 році, у певній мірі збереглись й в сучасних умовах кримінально-виконавчої діяльності, що виступає однією з детермінант, які сприяють вчиненню злочинів і правопорушень, а також негативно впливають на рівень ефективності процесу виконання та відбування покарань.

Поряд з цим, ще однією з таких умов є низька результативність наукових розробок з означеної проблематики, які здійснюються фахівцями спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Зокрема, досі на дисертаційному рівні у прямій постановці це питання в Україні не досліджувалось, що й виступило додатковим аргументом при виборі теми даної наукової розробки.

При цьому, особливістю методології зазначеного наукового пошуку є те, що у ній об’єктивно обумовлено застосування як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження у силу специфіки змісту кримінально-виконавчих відносин, а також методів їх правового регулювання. До таких особливостей, зокрема, відносяться:

а) ці правовідносини виникають на основі норм кримінально-виконавчого права;

б) постійними суб’єктами цих правовідносин можуть бути лише адміністрація органів та установ виконання покарань і засуджені, які відбувають покарання;

в) суб’єкти зазначених правовідносин перебувають у нерівному правовому становищі, оскільки засуджені є підлеглими відносно представників адміністрації органів та установ виконання покарань;

г) більшість цих правовідносин є довготривалими правовими відносинами, оскільки мають реальний строк дії, встановлений вироком суду;

ґ) у процесі виконання (відбування) покарань виникають не лише прості, але й складні (комплексні) правовідносини, в яких можуть міститися елементи правовідносин кількох галузей права;

д) реалізація цих правовідносин не допускає так званої солідарної відповідальності засуджених за їх порушення (що є можливим в інших галузях права) – вона може бути лише індивідуальною, а також не допускає їх розриву в разі взаємного порушення обов'язків сторонами чи принаймні одним із суб'єктів;

е) зазначені правовідносини передбачають одночасно різні види відповідальності за вчинення одного правопорушення;

є) ці правовідносини забезпечуються суворим контролем як відомчого характеру, так й іншими видами контролю за дотриманням змістовної сторони кримінально-виконавчих відносин, у тому числі самих засуджених, шляхом подання звернень у різні державні органи та до їх посадових осіб, включно у міжнародні суди та організації;

ж) процес кримінально-виконавчого впливу не може цілком і повністю регламентуватись норми права (зокрема, немає потреби регламентувати цими нормами різні методи та засоби виховної роботи із засудженими – така робота мала проводитись індивідуально, з урахуванням принципів педагогіки та психології на ґрунті наукових досягнень;

з) не всі відносини, що виникають з приводу виконання покарань, можна вважати кримінально-виконавчими та навіть правовідносинами взагалі (так, фактичні відносини між засудженими та членами їх самодіяльних організацій формуються на моральній основі та не вважаються правовими).

Саме зазначені особливості кримінально-виконавчих правовідносин й детермінують наявність у кримінально-виконавчому законодавстві України, як встановлено в ході даного дослідження, правових прогалин і колізій.

Враховуючи зазначене, у цій роботі й були обрані відповідні методи наукового пошуку тих проблем, що склали зміст предмету даного дослідження, а також специфічні прийоми і засоби методологічного характеру з означених питань.

У цілому ж, якщо оцінити результативність застосованих методів дослідження, то можна констатувати, що без усунення існуючих у кримінально-виконавчому законодавстві прогалин і колізій, що детерміновані історичною нормотворчою діяльністю у сфері виконання покарань України, порушенням вимог юридичної техніки та принципів нормотворчості, об'єктивно неможливо підвищити ефективність кримінально-виконавчої діяльності, які б реформи у зв'язку з цим не проводились, про що свідчить у тому числі сучасний стан виконання та відбування покарань в нашій державі.

Ключові слова: правові прогалини; правові колізії; кримінально-виконавче законодавство; детермінанти; сфера виконання покарань; засуджений; персонал колоній; міжнародні стандарти.

SUMMARY

Belkina D.S. Legal conflicts and gaps in modern criminal executive law of Ukraine. - On the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of legal sciences on a specialty 12.00.08 - criminal law and criminology; criminal executive law. - Classical Private University, Zaporozhye, 2020.

According to official data and practice, the process of execution of criminal sentences in Ukraine is in critical condition. In particular, compared with 1991, the crime rate per 1,000 convicts increased from 3.9 cases in 2016 to 4.9, which confirms the low efficiency of the implementation of such an element of the purpose of punishment in the field of execution of punishment (Part 2). Article 50 of the Criminal Code) and criminal

executive legislation of Ukraine (Part 1 of Article 1 of the Criminal Procedure Code), as prevention of crimes by persons serving this criminal sentence.

In addition, the effectiveness of penitentiary activities on the correction of convicts is low (only 58% of them are released from further parole), as well as the prevention of disciplinary and other misdemeanors (in their structure malicious violations of the established regime of serving sentences are almost 60 %) and suicide prevention, other encroachments on the life and health of convicts, etc.

These indicators did not change in 2017-2020.

The level of corruption and other offenses among the staff of penitentiary institutions also remains high: if in 1991 19 such persons were prosecuted for their commission, in 2016 - more than 100. In 2017-2020 the number of these subjects of crime was also more than 100 annually.

Other aspects and conditions of the process of life of the subjects of execution-serving of sentences are also inappropriate (the requirements for nutrition, medical, sanitary and other provision of convicts are not met by law; safe conditions at work are not created; criminal authorities, etc.).

At the same time, as the results of this study showed, one of the determinants that determines the state and content of criminal enforcement activities in Ukraine is the presence of significant gaps and conflicts in criminal enforcement legislation.

Their socio-legal nature is diverse - from the objective influence on the rule-making and in general legislative activity of established legal stereotypes and the practice of execution of sentences, which developed in the field of execution of punishments in Ukraine in the Soviet era (1917-1991). and were for a long time dominant (1991-2014) during the independence of our state, to the subjective-voluntaristic approaches to the regulation of criminal-executive legal relations, which are related to the reform of the sphere of execution of punishments formed by politicians and others, who are not experts in this field of public activity, which ultimately has a negative impact on the effectiveness

of the process of execution-serving sentences, and the state of recidivism in Ukraine and in general the law and order in our country.

Thus, there is a complex applied problem that needs to be solved, including at the scientific level.

According to the results of this research, in the legislative and regulatory activities in Ukraine related to the improvement of criminal executive law and legislation, including by eliminating legal conflicts and gaps, we can conditionally distinguish three interrelated and interdependent periods, and exactly:

a) the first of them falls on 1991-2003, when in the field of execution of punishments criminal-executive legal relations were regulated by the Correctional Labor Code of Ukraine, which was adopted in December 1970 and which, despite the introduced in it since 1991 year of change and addition, in essence, reflected the ideology and psychology of the totalitarian state - the USSR, which included the bodies and institutions of execution of punishment (PSC);

b) the second period began with the entry into force on January 1, 2004 of the Criminal Enforcement Code of Ukraine adopted in July 2003 and ended in April 2014 in connection with the adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal Enforcement Code of Ukraine on Adaptation legal status of a convict to European standards ";

c) the third period, "starting" in April 2014, continues to this day.

At the same time, it should be noted that this periodization is based on the criterion of legislative regulation of public relations, as a result of which the criminal-executive legislation of Ukraine was modified, as well as the existing legal conflicts and gaps were eliminated.

At the same time, it should also be acknowledged that at the doctrinal level there is a different classification of activities related to the improvement of the norms of this branch of law, which is somewhat different from that proposed in this paper.

If we consider the content of each of the periods of functioning and development of the criminal-executive legislation of Ukraine derived in this work, we can identify a number of features related to legal conflicts and gaps that were allowed in individual periods. In particular, in the first period (1991-2003) such features include the following:

1. Despite the fact that in Art. 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine it was noted that the correctional labor legislation of Ukraine consists of this Code and other laws of Ukraine, mainly due to the lack of the latter, criminal-executive legal relations were regulated by departmental regulations of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, that is, during this period, a kind of "foundation" was laid, which was directly related to the content of legal gaps and conflicts in this area of law.

2. Among the sources of correctional labor legislation, referred to in Art. 2 of the TCC, there was no Constitution of the Ukrainian SSR of 1978 and the Basic Law of Ukraine of 1996, which contradicted the principle of the rule of law enshrined in them, and also created appropriate conditions that contributed to the development of "conflict" processes in this area of public activity. This legal gap is, in particular, characteristic of the CEC of Ukraine, where the Constitution of Ukraine is not among the sources of criminal executive legislation (Article 2).

3. Organizational and structural changes in the field of execution of punishments of Ukraine (such as: creation of the State Penitentiary Service, full withdrawal of penitentiary bodies and institutions under the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and granting the State Penitentiary Service the status of a central executive body implementing state policy in this sphere of public relations; etc.) were carried out without legislative support of this process in the form of laws concerning the legal status of DDUPVP staff and convicts, and this, in turn, again determined and contributed to the conflict of regulatory processes in the criminal executive legislation of Ukraine, as in most cases relations were regulated by departmental legal sources.

This is despite the fact that the introduction to the "Main Directions of the Reform of the Penitentiary System in the Ukrainian SSR", which was approved by the Cabinet of

Ministers of the Ukrainian SSR in July 1991, stated that the critical state of the system requires radical changes in legislation and organization of execution of criminal punishments. Moreover, in these Areas, the whole section 11 has been allocated to the issue of improving the legislation on the execution of criminal penalties.

4. Notwithstanding the fact that in November 1996 a special resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine № 9 "On the application of the Constitution of Ukraine in the administration of justice" was adopted, criminal activity continued to be ignored in the Basic Law (Article 8). the principle of the rule of law, according to which the Constitution of Ukraine has the highest legal force, and its norms are the norms of direct action.

Thus, if we summarize the results of this study on regulatory and legislative activities in the field of execution of sentences in Ukraine, it should be noted that the trends and approaches that were associated with the elimination of legal gaps and conflicts at the beginning of Ukraine's independence in 1991 year, to some extent preserved in modern conditions of criminal-executive activity, which is one of the determinants that contribute to the commission of crimes and offenses, as well as negatively affect the level of efficiency of the process of execution and serving sentences. Along with this, another such condition is the low effectiveness of scientific research on this issue, which is carried out by specialists in the specialty 12.00.08 - criminal law and criminology; criminal executive law. In particular, so far at the dissertation level in direct formulation this issue has not been studied in Ukraine, which was an additional argument in choosing the topic of this research.

At the same time, the peculiarity of the methodology of this scientific search is that it objectively determines the use of both general and special research methods due to the specifics of the content of criminal-executive relations, as well as methods of their legal regulation. Such features, in particular, include:

a) these legal relations arise on the basis of the norms of criminal executive law;

b) only the administration of penitentiary bodies and institutions and convicts serving sentences may be permanent subjects of these legal relations;

c) the subjects of these legal relations are in an unequal legal position, as the convicts are subordinate to the representatives of the administration of penitentiary bodies and institutions;

d) most of these legal relations are long-term legal relations, as they have a real term of validity established by a court judgment;

e) in the process of execution (serving) of punishments there are not only simple, but also complex (complex) legal relations, which may contain elements of legal relations of several branches of law;

e) the implementation of these legal relations does not allow the so-called joint and several liability of convicts for their violation (which is possible in other areas of law) - it can only be individual, and does not allow their rupture in case of mutual breach of obligations by the parties or at least one of the objects;

f) these legal relations provide for different types of liability for the commission of one offense;

g) these legal relations are ensured by strict control of both departmental and other types of control over compliance with the substantive side of criminal-executive relations, including the convicts themselves, by submitting appeals to various state bodies and their officials, including international courts and organizations. ;

g) the process of criminal-executive influence cannot be fully and completely regulated by law (in particular, there is no need to regulate by these norms different methods and means of educational work with convicts - such work should be carried out individually, taking into account the principles of pedagogy and psychology based on scientific achievements;

h) not all relations arising from the execution of sentences can be considered criminal-executive and even legal relations in general (yes, the actual relations between

convicts and members of their amateur organizations are formed on a moral basis and are not considered legal).

It is these features of criminal-executive legal relations and determine the presence in the criminal-executive legislation of Ukraine, as established in the course of this study, legal gaps and conflicts. Given the above, in this work the appropriate methods of scientific research of the problems that made up the content of the subject of this study, as well as specific techniques and tools of methodological nature on these issues were selected.

In general, if we evaluate the effectiveness of the applied research methods, it can be stated that without eliminating the existing gaps and conflicts in the criminal-executive legislation, determined by historical rule-making activities in the field of execution of punishments of Ukraine, violation of legal techniques and rule-making principles, objectively it is impossible to increase the efficiency of criminal-executive activity, no matter what reforms are carried out in this regard, as evidenced by the current state of execution and serving of sentences in our country.

Key words: legal gaps; legal conflicts; criminal executive legislation; determinants; the scope of execution of punishments; condemned; colony staff; international standards.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальні посібники

1. Застосування в Україні заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених, позбавлених волі: правові підстави, теорія і практика : навч. посіб. / Д. С. Бєлкіна, О. Г. Колб, І. О. Колб та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Луцьк : СПД Гадяк Ж. В. Друкарня «Волиньполіграф» ТМ, 2020. 696 с.

Особистий внесок здобувача: визначено зміст державного контролю, його види та напрями вдосконалення за практикою застосування до засуджених заходів вгамування.

2. Кримінально-виконавча діяльність прокуратури у сфері виконання покарань : навч. посіб. / Д. С. Бєлкіна, О. Г. Колб, Ю. О. Новосад та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Луцьк : СПД Гадяк Ж. В. Друкарня «Волиньполіграф» ТМ, 2020. 640 с.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано ефективність кримінально-виконавчої діяльності прокуратури України.

3. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань : навч. посіб. / Д. С. Бєлкіна, О. Г. Колб, І. О. Колб та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук., проф. О. Г. Колба. Луцьк : СПД Гадяк Ж. В. Друкарня «Волиньполіграф» ТМ, 2020. 320 с. (Рекомендовано МОН України).

Особистий внесок здобувача: здійснено характеристику особи злочинця, який вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань.

Статті в наукових фахових виданнях України

4. Бєлкіна Д. С. Про деякі змістовні колізії та недоречності сучасної державної політики у сфері виконання покарань України. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2018. Вип. 2 (23). Т. 2. С. 74–78.

5. Бєлкіна Д. С. Зміст правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України в контексті його гармонізації з нормами міжнародного права та практики. *Право.* Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 76–79.

6. Бєлкіна Д. С. Правові колізії та прогалини, що стосуються змісту запобіжної діяльності у місцях позбавлення волі. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. № 1 (11). С. 205–213.

Статті в зарубіжних виданнях

7. Бєлкіна Д. С. Про деякі закономірності виникнення правових прогалин і

колізій в кримінально-виконавчому законодавстві України. *Knowledge. Education. Low. Management.* Lodz [Poland], 2019. № 3/4 (27/28). P. 18–29.

8. Бєлкіна Д. Правові прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України: поняття та зміст. *JURNALUL JURIDIC NATIONAL: TEORIE I PRACTICĂ S.R.L.* 2020. № 3 (43). P. 77–82.

Матеріали конференцій

9. Бєлкіна Д. С., Колб О. Г. Про деякі правові прогалини та колізії, що стосуються загальносоціального запобігання корупційним злочинам в Україні. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції* : матеріали Всеукр. конф. (м. Львів, 27 березня 2020 р.). Львів : Ін-т права, психології та інноваційної освіти Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2020. С. 188–189.

Особистий внесок здобувача: з'ясовано соціально-правову природу наявності прогалин і колізій у законодавстві України.

10. Бєлкіна Д. С., Колб О. Г. Про деякі періоди усунення правових колізій та прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 23–24 квітня 2020 р.). Чернігів : Академія ДПтС, 2020. С. 96–98.

Особистий внесок здобувача: визначено періоди формування детермінант появи прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України в 1991–2019 рр.

11. Бєлкіна Д. С., Коваленко В. В. Вплив правових прогалин і колізій на процес виконання – відбування покарань в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення, присвяченому пам'яті професора Закалюка А. П.* : матеріали Міжвідом. наук.-практ.

кругл. столу (м. Київ, 28 травня 2020 р.). Київ : НАВС, 2020. С. 118–119.

Особистий внесок здобувача: встановлено вплив причин та умов, пов'язаних з наявністю прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України, на ефективність кримінально-виконавчої діяльності.

12. Бєлкіна Д., Джамадзе Т. Мета покарання і мета кримінально-виконавчого законодавства: співвідношення цих норм та їх взаємовплив. *Сучасні тренди кримінального права, кримінально-виконавчого права, криміналістики та кримінального процесу* : зб. тез Міжнарод. наук.-практ. круглого столу (м. Львів, 10 червня 2020 р.). Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2020. С. 172–173.

Особистий внесок здобувача: доведено невідповідність мети покарання й мети кримінально-виконавчого законодавства України; запропоновано науково обґрунтовані заходи, спрямовані на усунення існуючих у зв'язку із цим правових прогалин і колізій.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 20

ВСТУП 21

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛІЗІЙ ТА ПРОГАЛИН У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 30

1.1. Стан і методологія дослідження в науці проблем, що стосуються колізій та прогалин у кримінально - виконавчому праві й законодавстві України 30

1.2. Поняття та зміст прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України 49

1.3. Зміст правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України в контексті його гармонізації з нормами міжнародного права й практики 67

Висновки до розділу 1 87

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ПРАВОВИХ ПРОГАЛИН І КОЛІЗІЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТИ Й ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ПРАВОПОРЯДОК В ОРГАНАХ І УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 90

2.1. Вплив правових прогалин і колізій на ефективність реалізації мети й завдань кримінально-виконавчого законодавства України 90

2.2. Вплив правових прогалин і колізій на стан рецидивної та пенітенціарної злочинності в Україні 108

2.3. Вплив правових прогалин і колізій на процес виконання – відбування покарань в Україні 126

Висновки до розділу 2 144

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ ПОДОЛАННЯ ПРАВОВИХ ПРОГАЛИН І КОЛІЗІЙ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 147

3.1. Роль державної політики у сфері виконання покарань і пробації в підвищенні ефективності кримінально-виконавчої діяльності в Україні ...147
3.2. Удосконалення нормотворчої та законодавчої діяльності як спосіб усунення прогалин і колізій у кримінально- виконавчому праві та законодавстві ……..……163
3.3. Підвищення рівня ефективності кримінально-виконавчої діяльності як напрям усунення детермінант правових прогалин і колізій у праві та законодавстві України..……...179
Висновки до розділу 3 194
ВИСНОВКИ 197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 201
ДОДАТКИ.....235

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БК – Бюджетний кодекс

ВТК – Виправно-трудовий кодекс

ГК – Господарський кодекс

ГУВП – Головне управління виконання покарань

ДДУПВП – Державний департамент України з питань виконання покарань

ДІЗО – дисциплінарний ізолятор

ДПтС – Державна пенітенціарна служба

ДКВС – Державна кримінально-виконавча служба

ЄПП – Європейські пенітенціарні правила

ЄКПТ – Європейський комітет по запобіганню тортурам

КВК – Кримінально-виконавчий кодекс

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінально процесуальний кодекс

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ПКТ – приміщення камерного типу

ПВР УВП – Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань

УВП – установи виконання покарань

п. – пункт

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Як свідчать офіційні дані, процес виконання-відбування кримінальних покарань в Україні перебуває в критичному стані. Зокрема, порівняно з 1991 р. рівень злочинності в розрахунку на 1 тис. засуджених до позбавлення волі з 3,9 випадків зріс до 4,9 у 2016 р., що підтверджує низьку ефективність реалізації у сфері виконання покарань такого елемента мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК) та кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 1 ст. 1 КВК), як запобігання злочинам з боку осіб, які відбувають це кримінальне покарання. Низькою є й результативність кримінально-виконавчої діяльності з питань виправлення засуджених (тільки 58% із них звільняються від подальшого відбування покарання умовно-достроково), а також запобігання дисциплінарним та іншим проступкам (у їх структурі злісні порушення встановленого режиму відбування покарання становлять майже 60%) і запобігання суїциду, іншим посяганням на життя й здоров'я засуджених тощо. Не змінились зазначені показники й у 2017–2020 рр.[1] Високим також є рівень корупційних та інших проступків серед персоналу органів та установ виконання покарань: якщо у 1991 р. до кримінальної відповідальності за їх вчинення було притягнуто 19 таких осіб, то з 2016 р. до сьогодні – по більше ніж 100 осіб щорічно[2].

Неналежна діяльність суб'єктів виконання-відбування покарань і в інших аспектах (не дотримуються визначені законом вимоги щодо харчування, медичного, санітарного та іншого забезпечення засуджених до позбавлення волі; не створено безпечних умов на виробництві; високим є вплив на цих осіб з боку злочинних авторитетів тощо). При цьому однією з детермінант такого стану й змісту кримінально-виконавчої діяльності в Україні є наявність суттєвих прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві. Їх соціально-правова природа є

[1] Дані департаменту ДКВС Міністерства юстиції України. URL: https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/zagalna-harakterustuka.pdf.
[2] Там само.

різноманітною: від об'єктивного впливу на нормотворчу та в цілому законодавчу діяльність усталених правових стереотипів і практики виконання-відбування покарань, що сформувалися у сфері виконання покарань України ще в радянську добу (1917–1991 рр.) та тривалий час домінували (1991–2014 рр.) у часи незалежності нашої держави, до суб'єктивно-волюнтаристських підходів до регулювання кримінально-виконавчих правовідносин, які пов'язані з реформуванням сфери виконання покарань, що формуються політиками та іншими особами, які не є фахівцями в цій галузі суспільної діяльності, що, зрештою, негативно впливає як на ефективність процесу виконання-відбування покарань, так і на стан рецидивної злочинності в Україні та в цілому на правопорядок у нашій державі.

Отже, існує складна прикладна проблема, що потребує вирішення, зокрема на науковому рівні. Певні напрацювання з окресленої проблематики мають К. А. Автухов, В. А. Бадира, Є. Ю. Бараш, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, В. І. Борисов, В. В. Василевич, А. П. Гель, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, А. В. Кирилюк, І. О. Колб, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, М. І. Лисенко, М. С. Пузирьов, О. В. Романенко, А. В. Савченко, А. Х. Степанюк, В. Я. Тацій, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Ю. А. Чеботарьов, В. І. Шакун, О. О. Шкута, І. С. Яковець та ін. Водночас досі на дисертаційному рівні питання впливу прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України на стан та ефективність кримінально-виконавчої діяльності не розкрито, що й зумовило вибір об'єкта, предмета, мети й завдань цієї роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015); Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015); Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–

2020 рр. (Указ Президента України від 20.05.2015 № 266/2015); Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р), відповідних Планів дій Кабінету Міністрів України щодо їх реалізації, а також науково-дослідної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, одним з виконавців якої є здобувачка.

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження* є розробка науково обґрунтованих засобів усунення правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України для зменшення їх негативного впливу на ефективність процесу виконання-відбування покарань.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання:*

– визначити стан дослідження в науці проблем, що стосуються правових колізій і прогалин у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України;

– обґрунтувати поняття та зміст правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві й законодавстві України;

– розкрити зміст правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України в контексті його гармонізації з нормами міжнародного права;

– визначити вплив правових прогалин і колізій на ефективність реалізації мети й завдань кримінально-виконавчого права та законодавства України та правопорядок в органах і установах виконання покарань;

– висвітлити вплив правових прогалин і колізій на стан рецидивної та пенітенціарної злочинності в Україні;

– з’ясувати вплив правових прогалин і колізій на процес виконання-відбування покарань в Україні;

– визначити напрями підвищення ефективності кримінально-виконавчої діяльності в Україні як елемента державної політики у сфері виконання покарань;

– розкрити потенціал удосконалення законодавства та правозастосовної

діяльності як способу подолання й усунення правових прогалин та колізій;

– визначити роль підвищення рівня ефективності кримінально-виконавчої діяльності в усуненні детермінант правових прогалин і колізій у відповідній галузі права та законодавства.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з удосконаленням правового забезпечення кримінально-виконавчої діяльності в Україні.

Предмет дослідження – правові колізії та прогалини в сучасному кримінально-виконавчому праві України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить діалектичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ у їх суперечностях, розвитку та змінах, що надало змогу з'ясувати вплив прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України, на ефективність процесу виконання-відбування покарань (розділи 1–3). *Історико-правовий метод* використано для встановлення детермінант виникнення й розвитку правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України (підрозділ 1.1, розділ 3); *порівняльно-правовий* – для визначення співвідношення й змісту понять, що закріплені в міжнародно-правових актах, які регулюють сферу виконання покарань, та в національному кримінально-виконавчому законодавстві, а також у проєктах законів та інших нормативно-правових джерелах (підрозділи 1.3, 3.1); *формально-логічний (догматичний)* – для з'ясування сутності й змісту понять «правова прогалина» та «правова колізія», інших правових понять і категорій (підрозділ 1.2); *логіко-правовий* – для виявлення змісту проблем законодавчого процесу, що пов'язані з нормотворенням у сфері виконання покарань, а також з наявністю правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України (розділ 2); *дедукції та моделювання* – для обґрунтування шляхів усунення правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві (розділ 3); *аналізу* – для визначення сутності й змісту нормативно-правових актів, що належать

до джерел кримінально-виконавчого законодавства України, та виявлення в ньому правових прогалин і колізій (підрозділи 1.1, 1.3, розділ 2); *системний* – для встановлення діалектичного зв'язку норм кримінально-виконавчого законодавства й інших галузей права (підрозділ 1.2, розділ 2); *індукції* та *сходження від абстрактного до конкретного* – для з'ясування змісту сучасної кримінально-виконавчої політики і її впливу на реформування кримінально-виконавчого законодавства (підрозділи 1.1, 3.1); *статистичні* та *структурного аналізу* – для надання загальної характеристики сучасного стану кримінально-виконавчої діяльності в Україні з урахуванням правових прогалин і колізій у законодавстві (підрозділ 3.2), а також вивчення змісту й теоретико-прикладного значення тих емпіричних матеріалів, які стосуються окресленої проблематики дослідження (зокрема, аналізу змісту 186 підзаконних нормативно-правових актів, які регулювали сферу виконання покарань України в 1991–2020 рр.).

Емпіричну базу дослідження становлять дані державної статистики; інформація з Єдиного реєстру досудових розслідувань; статистична та аналітична інформація Офісу Генерального прокурора України; дані зі звітів Міністерства юстиції України; архівні матеріали ДКВС України за 1991 р. – І половину 2020 рр., а також результати анонімного опитування персоналу органів та установ виконання покарань та засуджених, які відбували покарання у виді позбавлення волі (Волинська, Рівненська, Львівська, Київська та Харківська області).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні проблем, пов'язаних із впливом на ефективність кримінально-виконавчої діяльності правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України, і науковому обґрунтуванні шляхів усунення та послаблення їх впливу на ефективність процесу виконання-відбування покарань. У роботі сформульовано низку доктринальних положень, висновки й рекомендації, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

– науково обґрунтовано способи усунення та подолання правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України шляхом удосконалення КВК, Законів України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та «Про попереднє ув'язнення», а також проєктів законів, що мають регулювати сферу виконання покарань (пропозиції спрямовані у відповідний комітет Верховної Ради України);

– доведено вплив правових прогалин і колізій, що мають місце в кримінально-виконавчому праві та законодавстві України, на ефективність процесу виконання-відбування покарань, а саме: встановлено, що їх наявність не лише знижує результативність кримінально-виконавчої діяльності, а і є однією з детермінант, що дестабілізує правопорядок у сфері виконання покарань;

– визначено закономірності виникнення та розвитку правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України й здійснено періодизацію цього процесу, а саме: 1) 1991–2003 рр. – регулювання кримінально-виконавчих правовідносин ВТК 1971 р., відомчими актами МВС України та ДДУПВП; 2) 2004–2014 рр. – прийняття КВК та внесення в нього змін і доповнень, спрямованих на приведення умов і порядку виконання покарань у відповідність до європейських стандартів; 3) 2014 р. – наш час – активні, але безсистемні реформи у сфері виконання покарань;

– з'ясовано зміст та сформульовано авторське визначення поняття «правова прогалина» в кримінально-виконавчому законодавстві України, під яким запропоновано розуміти повну або часткову відсутність законодавчої регламентації тих чи інших суспільних відносин, що потребують правового регулювання у сфері виконання покарань, з урахуванням нормотворчої техніки та принципів нормотворчості;

удосконалено:

– теоретичні підходи до гармонізації національного кримінально-виконавчого

законодавства із законодавством Європейського Союзу та міжнародно-правовими нормами, яка має здійснюватися за основоположним принципом визнання пріоритету Конституції України й несуперечливості їй міжнародних договорів, згоду на які надала Верховна Рада України;

– доктринальні погляди на способи зменшення негативного впливу правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України на ефективність реалізації мети й завдань цієї галузі права та правопорядок в органах і установах виконання покарань;

– теоретико-прикладні засади діяльності, спрямованої на зниження рівня впливу правових прогалин і колізій кримінально-виконавчого законодавства України на стан рецидивної та пенітенціарної злочинності, а саме: доведено необхідність зміни ст. 34 КК України шляхом доповнення її положенням про те, що рецидивом злочину потрібно визнавати вчинення будь-якого кримінального правопорушення, що логічно випливає зі змісту положень ст. 2, 11, 23–27 КК України, у яких визначено підстави кримінальної відповідальності, поняття злочину, види й форми вини;

набули подальшого розвитку:

– наукові положення щодо сутності правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України та обґрунтовано необхідність активізації їх усунення й подолання в контексті адекватного правового забезпечення процесу реформування сфери виконання покарань;

– теоретичні підходи до актуалізації проблематики розроблення пенітенціарних засад процесу виконання та відбування покарань у межах реалізації сучасної державної кримінально-виконавчої політики, що вимагає розроблення й упровадження відповідної концепції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення дисертації мають як теоретичне, так і практичне значення. Їх використовують у різних сферах, зокрема, у:

– *законодавчій діяльності* – з метою вдосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства України (лист-впровадження Комітету Верховної Ради України з питань правової політики від 26.03.2020 № 1-26/17-2020/17350 (44120); лист від 17.03.2020 № 123-01-23);

– *практичній діяльності* – для підвищення ефективності кримінально-виконавчої діяльності (акт впровадження від 16.03.2020 № 975-20/12 Білоцерківської виправної колонії (№ 35));

– *навчальному процесі* – при розробці та викладанні дисципліни «Кримінально-виконавче право України» й спецкурсів кримінально-виконавчого спрямування (акт впровадження Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука від 11.03.2020).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що становлять наукову новизну роботи, сформульовано автором особисто. Внесок здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях конкретизовано в списку публікацій. Положення й висновки співавторів у цій дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднені на наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи» (м. Київ, 2019 р.); Всеукраїнській конференції «Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020» (м. Чернігів, 2020 р.); Міжвідомчому науково-практичному круглому столі «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення, присвяченому пам'яті професора Закалюка А. П.» (м. Київ, 2020 р.); Міжнародному науково-практичному круглому столі «Сучасні тренди кримінального права, кримінально-виконавчого права,

криміналістики та кримінального процесу» (м. Львів, 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 12 публікаціях, з яких: 3 – навчальні посібники, 3 – статті в наукових фахових виданнях України, 2 – статті в зарубіжних виданнях (Республіка Молдова, Республіка Польща), 4 – матеріали конференцій.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛІЗІЙ ТА ПРОГАЛИН У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

1.1. Стан і методологія дослідження в науці проблем, що стосуються колізій та прогалин у кримінально - виконавчому праві та законодавстві України

Як показали результати даного наукового дослідження, у законотворчій та нормативній діяльності в Україні, пов’язаній з удосконаленням кримінально-виконавчого законодавства та права, у тому числі й шляхом усунення правових колізій та прогалин, можна умовно виокремити на три взаємозв’язані та взаємообумовлені періоди, а саме:

а) перший із них припадає на 1991-2003 р. р., коли у сфері виконання покарань кримінально-виконавчі правовідносини регулювались Виправно-трудовим кодексом України, що був прийнятий ще у грудні 1970 року та який , не дивлячись на внесені у нього з 1991 року зміни і доповнення [186], по своїй суті відображав ідеологію та психологію тоталітарної держави – СРСР, у складі якої функціонували й органи та установи виконання покарань (УВП) [81, с. 115-118];

б) другий період розпочався із вступом у дію з 01 січня 2004 року прийнятого у липні 2003 року Кримінально-виконавчого кодексу України [115] та завершився у квітні 2014 року у зв’язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» [173];

в) третій період, «стартувавши» у квітні 2014 року, триває по теперішній час.

При цьому, слід зазначити, що в основу цієї періодизації покладено критерій законодавчого регулювання суспільних відносин, у результаті застосування якого й видозмінювалось кримінально-виконавче законодавство України, а також усувались

існуючі правові колізії та прогалини [86, с. 12-46]. Поряд з цим, варто також визнати, що на доктринальному рівні здійснена й інша класифікація діяльності, пов'язаної з удосконаленням норм зазначеної галузі права, яка є дещо відмінною від запропонованої у цій роботі. Зокрема, М. М. Яцишин, використавши політико-правовий критерій, вивів таку періодизацію розвитку кримінально-виконавчого законодавства України:

1) перший період (1990-1993 р. р.) – пов'язаний з формуванням нової стратегії кримінально-виконавчої політики шляхом внесення змін і доповнень до ВТК України з метою гуманізації карального механізму виконання покарань, прийняття низки нормативно-правових актів, що започаткували реформування кримінально-виконавчої системи України, передусім постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 1991 року № 88 «Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» [154];

2) другий період (1993-1996 р. р.) – стосується часу прийняття важливих законодавчих актів з конкретних проблем кримінально-виконавчої політики та набуття Україною членства в Раді Європи (1995 р.), а також пов'язаний з поступовим приведенням вітчизняного законодавства у відповідність із загальноєвропейськими та світовими стандартами;

3) третій період (1996-2000 р. р.) – відноситься до організації широкомасштабної протидії злочинності на основі «Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996-2000 р. р.» [91], утворення ДДУПВП [216] та виведення його з підпорядкування МВС України [171];

4) четвертий період (2000-2009 р. р.) – пов'язаний із створенням законодавчої бази кримінально-виконавчої політики. Найважливішою подією на цьому шляху стало прийняття Верховною Радою України 05 квітня нового КК України [105], 11 липня 2003 року – КВК України [115], 23 червня 2005 року – Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [178]; ін. [293, с. 11].

У свою чергу, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, застосувавши аналогічний критерій, вивела два періоди розвитку кримінально-виконавчого законодавства України, а саме:

а) І період – кримінально-виконавча політика незалежної Української держави до прийняття КВК України (1991-2003 р. р.);

б) ІІ період – сучасна кримінально-виконавча політика України (2003 р. – до наших днів) [81, с. 119].

Я. О. Ліховіцький, взявши за основу критерій реформування сфери виконання покарань України, визначив п’ять періодів розвитку кримінально-виконавчого законодавства:

1) 1991-1998 р. р. (цей період завершився створенням у системі МВС України ДДУПВП [216];

2) 1999-2010 р. р. (зазначений період завершився підпорядкуванням органів та установ виконання покарань Міністру юстиції України [197];

3) 2010-2012 р. р. (даний період завершився визнанням на законодавчому рівні Міністерства юстиції України як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань [175];

4) 2012-2016 р. р. (даний період тривав до ліквідації ДПтС України та її територіальних управлінь та створення міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України) [191];

5) 2016 р. – по теперішній час [96, с. 10-12].

Натомість, І. О. Колб, взявши за основу історико-правовий критерій, сформулював три періоди, що стосувались видозміни кримінально-виконавчого законодавства України:

а) 1991-2003 р. р. (завершився прийняттям КВК України [115]);

б) 2004-2013 р. р. (завершився повним підпорядкуванням органів та установ виконання покарань Міністерству юстиції України [175]);

в) 2014 р. – по теперішній час [86, с. 12-38].

Деякі класифікаційні групи періодів розвитку кримінально-виконавчого законодавства України, як показали результати даного дослідження, можна зустріти й у підручниках та навчальних посібниках. Так, у підручнику «Кримінально-виконавче

право України», підготовленого в 2010 році за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. М. Джужи, виокремлені наступні рівні формування кримінально-виконавчої політики України:

1) концептуальний, на якому здійснюється розробка теоретичних основ і наукових досліджень;

2) законодавчий – пов'язаний з підготовкою законопроектів та їх прийняттям Верховною Радою України;

3) нормативний – стосується підготовки та затвердження підзаконних правових актів;

4) управлінський – забезпечує реалізацію кримінально-виконавчої політики на всіх рівнях та в структурних підрозділах системи виконання покарань;

5) правозастосувальний – пов'язаний із застосуванням норм кримінально-виконавчого законодавства відповідно до вимог даної політики [109, с. 23-24].

У свою чергу, в навчальному посібнику «Кримінально-виконавче право України», опублікованому в 2008 році за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора А. Х. Степанюка, виокремлено у загальних рисах декілька періодів становлення кримінально-виконавчого законодавства України на протязі 1991-2008 р. р., які охоплюють реформи сфери виконання покарань у 1991-1994 р. р., 1999-2004 р. р., 2005-2008 р. р. [45, с. 83-91].

Застосувавши історико-правовий критерій, І. Й. Бойко досить ґрунтовно розглянув та здійснив класифікацію періодів розвитку інституту покарання у Радянській Україні (1917-1991 р. р.) [35, с. 338-383], що також було використано у даному дослідженні в якості методологічних засад проведеної періодизації формування правових засад кримінально-виконавчої діяльності у сучасній Україні.

Якщо ж предметно розглянути зміст кожного із виведених у цій роботі періодів функціонування і розвитку кримінально-виконавчого законодавства України, то можна визначити ряд особливостей, що стосуються правових колізій і прогалин, які

допускались у окремо взятих періодах. Зокрема, у першому періоді (1991-2003 р. р.) до таких особливостей можна віднести наступні:

1. Не дивлячись на те, що в ст. 2 ВТК України було зазначено, що виправно-трудове законодавство України складається з цього Кодексу та інших законів України, в основному, через відсутність останніх, кримінально-виконавчі правовідносини регулювались відомчими нормативно-правовими актами МВС України, у складі яких функціонували й органи та УВП, тобто у цей період були закладені своєрідні «підвалини», що мали пряме відношення до змісту правових прогалин і колізій у зазначеній галузі права.

2. Серед джерел виправно-трудового законодавства, мова про які велась у ст. 2 ВТК, була відсутня як Конституція Української РСР 1978 року [94], так і Основний закон України зразка 1996 року [95], що суперечило закріпленому в них принципу верховенства права, а також створювало відповідні умови, які сприяли розвитку «колізійних» процесів у даній галузі суспільної діяльності. Ця правова прогалина є, зокрема, характерною й для КВК України, де серед джерел кримінально-виконавчого законодавства відсутня Конституція України (ст. 2) [115].

3. Організаційно-структурні зміни у сфері виконання покарань України (як от: створення ДДУПВП [216], повне виведення органів та установ виконання покарань з підпорядкування МВС України та надання ДДУПВП статусу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у зазначеній сфері суспільних відносин [171]; т. ін.) здійснювались без законодавчого супроводу цього процесу у виді законів, що стосувались правового статусу персоналу ДДУПВП та засуджених, а це, у свою чергу, знову ж таки детермінувало та сприяло колізійності регулятивних процесів у кримінально-виконавчому законодавстві України, позаяк у більшості випадків відповідні відносини регулювались відомчими правовими джерелами.

І це при тому, що у вступі до «Основних напрямів реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР», яка була затверджена Кабінетом Міністрів Української РСР у липні 1991 року, було зазначено, що критичний стан системи

вимагає необхідність проведення радикальних перетворень у галузі законодавства та організації виконання кримінальних покарань [154, с. 3]. Більш того, у цих Напрямах питанню удосконалення законодавства про виконання кримінальних покарань було виділено цілий розділ 11 [154, с.16-18].

4. Не звертаючи увагу на те, що у листопаді 1996 року була прийнята спеціальна постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» [185, с. 136-141], у кримінально-виконавчій діяльності й надалі ігнорувався закріплений в Основному законі (ст. 8) принцип верховенства права, відповідно до якого Конституція України має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії [185, с. 136].

Наочним прикладом такого підходу на практиці стала нормотворча діяльність МВС України (до 1999 р.), а в подальшому – ДДУПВП у цей період, інформація про яку відображена у спеціальних відомчих друкованих виданнях. Так, в інформаційному бюлетені, опублікованому ГУВП МВС України по результатах діяльності установ кримінально-виконавчої системи за 1991 рік, було зазначено з цього приводу інформацію про:

а) спільну вказівку МВС та Генеральної прокуратури України від 07.06.1990 р. № 9133, яка стосувалась встановлення пільг для засуджених, позбавлених волі (дозвіл цим особам на присутність на вечірній перевірці у спортивному одязі; відмінено носіння нагрудних знаків на одязі засуджених; дозвіл на носіння зазначеними особами короткої зачіски; т. ін.), що фактично відміняло дію відповідних норм ВТК України з цих питань (ст. ст. 28, 29, 32, т. ін.) [138, с. 23];

б) вказівку МВС України від 01.08.1990 р., відповідно до якої засудженим до позбавлення волі дозволялось отримувати посилки та передачі до 8 кг, мати телевізори в СІЗО та виправно-трудових колоніях особливого режиму; також були зняті обмеження щодо кількості листів, які вправі відправляти зазначені особи, що суперечило діючим на той час ст. ст. 41 та 43 ВТК України [138, с. 24];

в) вказівку МВС України від 26.06.1990 р. № 1/2-200, яка послаблювала режим та відміняла правообмеження для засуджених інвалідів І та ІІ груп, що відбували покарання у виді позбавлення волі в спеціалізованих виправно-трудових колоніях, – а це не кореспондувалось з вимогами ст. 76 ВТК України [138, с. 24];

г) інші тому подібні вказівки та розпорядження МВС України, що стосувались сфери виконання покарань [138, с. 25-28].

Аналогічна «колізійна» діяльність управлінських структур на рівні центральних органів виконавчої влади України у зазначеній сфері суспільних відносин, яка здійснювалась й в подальші роки досліджуваного у цій роботі періоду. Зокрема, у 1992 році була прийнята постанова Кабінету Міністрів України № 78 «Про зміну порядку відрахування із заробітної плати спецконтингента, який тримався в установах МВС», яка фактично відміняла положення ст. 53 ВТК України [149, с. 45].

Цікавим у зв'язку з цим є й той факт, що навіть після прийняття Конституції України у 1996 році, МВС України та ДДУПВП й надалі продовжувало регулювати кримінально-виконавчі правовідносини своїми відомчими нормативно-правовими актами. Так, у 1998 році зазначеними державними відомствами було видано 43 накази та 41 розпорядження, що мали відношення до процесу виконання та відбування покарань [144, с. 3].

Як встановлено в ході даного дослідження, певні «рецидиви» відомчого регулювання питань кримінально-виконавчої діяльності мали місце й у другому, виведеному у цій роботі, періоді розвитку кримінально-виконавчого законодавства України (2004-2014 р. р.). Мова, у першу чергу, ведеться про те, що згадуючи, наприклад, про Конституцію України у ч. 2 ст. 7 КВК «Основи правового статусу засуджених», законодавець «забув» її включити у перелік джерел, що відносяться до кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 2 КВК). Більш того, кількість внесених змін і доповнень у КВК України з часу вступу його в силу з 01 січня 2004 року і аж до 2014 року (більше 50-ти) свідчить про те, що складні повсякденні проблеми сфери виконання покарань вирішувались до їх закріплення у даному Кодексі

на підзаконному рівні (питання запобігання злочинам – ПВР УВП [165]; переводу засуджених в інші колонії – Положенням про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі [163]; організацію душпастирської опіки засуджених – Угодою про співробітництво Української православної церкви та ДДУПВП [266]; ін.).

Суттєво не змінилась ситуація й у третьому періоді розвитку кримінально-виконавчого законодавства України, яке бере свій початок з квітня 2014 року [4] та триває по теперішній час. При цьому, особливістю зазначеного періоду стало те, що у нормативно-правових актах все частіше вживалось слово «пенітенціарне», хоча на законодавчому рівні досі воно не закріплено. Так, прийнята у вересні 2017 року Кабінетом Міністрів України Концепція не тільки у назві, але й тексті апелювала до словосполучення «пенітенціарна система» [215], хоча і на той час, і на сьогодні в нашій державі говорити про це завчасно, позаяк будь-якого законодавчого джерела з означених питань досі не прийнято.

Такою ж підміною понять, а отже «колізійністю» характеризувались й інші підзаконні нормативно-правові акти. Зокрема, у п. 5.11. Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, яка була схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 в одному реченні вжито словосполучення «пенітенціарні установи» та «установи виконання покарань», які не є тотожними по своєму змісту [257]. Як з цього приводу влучно зауважив Г. О. Радов, на побутовому рівні поняття, зокрема, «пенітенціарна політика» вживається як синонім, яким визначається будь-яка державно-правова діяльність у сфері виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення волі. Але така трактовка даного поняття створює перекручене уявлення щодо сутності цього явища і, як наслідок, може завести проблему розбудови пенітенціарної системи України у глухий кут [226, с. 12].

Таким чином, якщо узагальнити результати даного дослідження, що стосується нормативно-правової та законодавчої діяльності у сфері виконання покарань України,

то слід констатувати, що ті тенденції та підходи, які були пов'язані з усуненням правових прогалин та колізій на початку незалежності України у 1991 році, у певній мірі збереглись й в сучасних умовах кримінально-виконавчої діяльності, що виступає однією з детермінант, які сприяють вчиненню злочинів і правопорушень, а також негативно впливають на рівень ефективності процесу виконання та відбування покарань. Поряд з цим, ще однією з таких умов є низька результативність наукових розробок з означеної проблематики, які здійснюються фахівцями спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право [59, с. 306-365]. Зокрема, досі на дисертаційному рівні у прямій постановці це питання в Україні не досліджувалось, що й виступило додатковим аргументом при виборі теми даної наукової розробки.

У той самий час, варто зазначити, що окремі елементи, що стосуються змісту правових прогалин і колізій у сфері боротьби із злочинністю в нашій державі, були предметом наукових пошуків у дисертаціях таких учених, як:

1) З. А. Тростюк, яка у 2000 році у своїй кандидатській дисертації «Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України» дослідила у тому числі й проблеми правових колізій і прогалин, що мають місце у законодавчій техніці [263];

2) С. В. Хилюк, яка у кандидатській дисертації «Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини)» звернула увагу на проблемні моменти, які витікають із змісту конкретних складів злочинів, закріплених в Особливій частині КК України (2008 р.) [276];

3) Н. І. Цись, яка дослідила механізм імплементації норм міжнародного права у національне кримінальне законодавство України з урахуванням існуючих прогалин і колізій, а також обґрунтувала відповідний алгоритм дій у цьому напрямі (1995 р.) [277];

4) О. Є. Маноха, який у кандидатській дисертації «Системний аналіз в кримінології» (1996 р.) довів необхідність більш ефективного застосування даного методу пізнання у всіх галузях юриспруденції [126];

5) А. Х. Степанюк, у докторській дисертації якого «Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження)» (2002 р.) була акцентована увага на таку із них, як: невідповідність деяких правових норм та інститутів змісту виконання та відбування покарань (зокрема, інституту соціально-виховної роботи меті і завданням кримінально-виконавчого законодавства) [252]);

6) В. А. Льовочкін, який у своїй кандидатській дисертації «Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі» (2002 р.) довів необхідність видозміни норм вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства по алгоритму та правилах, визначених у міжнародному праві [122];

7) О. Б. Пташинський, у кандидатській дисертації якого «Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні» (2002 р.) серед актуальних питань, що стосуються предмета даного дослідження, виокремив також завдання щодо усунення правових прогалин і правових колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України [219]; інші наукові розробки.

У сучасних наукових розробках (І. О. Колб [86]; А. О Годлевська-Коновалова [47]; ін.) учені пішли по такому ж шляху, а саме – лише у загальних рисах звернули увагу та запропонували науково обґрунтовані видозміни до чинного кримінально-виконавчого законодавства України у контексті існуючих правових прогалин і колізій.

Такі ж загальні методологічні засади дослідження створили й інші науковці по спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

До таких доктринальних розробок можна віднести праці В. К. Грищука, що стосуються кодифікації кримінального законодавства України [49]; В. О. Навроцького, який дослідив теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації, серед яких чільне місце займають й правової прогалини [134]; А. В. Савченка, який здійснив порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального

законодавства США, а також встановив по його результатах ті правові прогалини, які варто усунути у законодавстві України [240]; П. Л. Фріса, у працях якого предметно розроблялись проблеми кримінально-правової політики України та, попутно, питання шляхів усунення правових прогалин і колізій у кримінальному законодавстві [271]; М. І. Хавронюка, який займався вирішенням наукових завдань, пов'язаних з гармонізацією кримінального законодавства України та інших держав континентальної Європи, у тому числі й проблем, що стосуються шляхів усунення правових прогалин і колізій у національному законодавстві [273]; І. В. Красницького, який у своїх працях досліджував підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України, а також встановив ті правові прогалини, що характерні для законодавства нашої держави з цих питань [100]; О. К. Маріна, який займався проблемами конкуренції кримінально-правових норм, однією з причин якої є правові прогалини та колізії [127]; Н. А. Орловської, яка здійснила порівняльний аналіз законодавства України та інших держав, предметом якого була осудність та її види, а також встановила ті правові прогалини, що характерні для законодавства нашої держави [152]; Є. Ю. Полянського, у працях якого досліджено правові засади призначення покарання за кримінальним правом США та встановив ті позитивні моменти, які варто було б впровадити у законодавство України [164]; Т. В. Сахарчук, яка на теоретичному рівні сформулювала загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн, з урахуванням тих правових прогалин і колізій, які мали місце у національному законодавстві [241]; І. І. Чугуникова, який дослідив зміст правовідносин та форм їх реалізації у кримінальному праві України [279]; наукові розробки інших науковців [59, с. 312-359].

Поряд з цим, як показали результати даного дослідження, найбільш предметно та продуктивно у дослідженні соціально-правової природи правових прогалин і колізій займались та продовжують це здійснювати у сьогоденні науковці зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень [59, с.

5-63]. Зокрема, досить потужне методологічне підґрунтя у цьому контексті створили такі учені, як:

1) Л. О. Корчевна, яка у своїй докторській дисертації «Проблема різноджерельного права: дослід порівняльного правознавства» (2005 р.) акцентувала увагу й на питаннях, що стосуються шляхів вирішення правових колізій та прогалин [97];

2) Ю. М. Оборотов, який розробив на рівні докторської дисертації (2003 р.) загальнотеоретичні аспекти традицій та новацій в правовому розвитку, які мають пряме відношення до усунення правових прогалин і колізій у законодавстві [140];

3) О. І. Ющик, який у своїй докторській дисертації «Теоретичні проблеми законодавчого процесу» (2005 р.) дослідив також ті аспекти, що стосуються змісту правових прогалин та колізій у законодавстві України [286];

4) О. Л. Бигич, яка у свої наукових розробках визначила природу та методологічне значення порівняльного правознавства, у тому числі через призму вирішення проблеми правових прогалин і колізій у законодавстві [28];

5) І. О. Биля, яка розробила теоретичні основи використання нормотворчої техніки [29], які мають безпосереднє відношення до усунення існуючих у законодавстві правових прогалин і колізій;

6) Ю. Л. Власов, який на рівні кандидатської дисертації дослідив проблеми тлумачення норм права, у тому числі ті, що пов’язані з наявністю прогалин і колізій у законодавстві [43];

7) О. В. Волошенюк, який у своїх працях вивчав вплив правового механізму на пострадянське суспільство, включаючи на зміст правових прогалин і колізій у законодавстві [44];

8) А. І. Граціанов, який з’ясував сутність і зміст систематизації та уніфікації законодавства та правової системи України, включаючи питання усунення у зв’язку з цим правових прогалин і колізій [48];

9) Є. П. Євграфова, яка дослідила генезис формування системи національного законодавства (деякі питання теорії і практики), розглянувши при цьому проблеми правових колізій і прогалин та шляхів їх усунення [61];

10) І. М. Жаровська, яка визначила сутність принципу доступності права та проблеми його реалізації на практиці у контексті існуючих правових прогалин і колізій [64];

11) Н. Ю. Задирака, у наукових розробках якої визначено теоретико-правові питання законотворчості, з урахуванням проблем правових прогалин і колізій [70];

12) Л. М. Кельман, яка встановила вплив соціально-політичних факторів на правозастосовну діяльність, а також детермінацію ними правових прогалин і колізій у законодавстві [78];

13) В. М. Косович, який вивів теоретичні основи оцінювання й оцінки у правовому регулюванні, у тому числі при наявності у законодавстві правових прогалин і колізій [98];

14) С. П. Кравченко, який довів у своїх працях, що мова є одним із факторів правоутворення та законодавства, а також як засіб усунення правових прогалин і колізій [99];

15) Д. Д. Лимак, який на теоретичному рівні та з урахуванням практики дослідив проблеми колізій у законодавстві України [121];

16) О. В. Майстренко, який у своїх працях з’ясував теоретико-правові аспекти колізій у законодавстві України [123];

17) О. М. Мельник, яка сформулювала шляхи підвищення ефективності правового регулювання, у тому числі через усунення прогалин і колізій у законодавстві [129];

18) О. В. Онуфрієнко, який з’ясував сутність правових засобів у контексті інструментальної теорії права, з урахуванням їх можливостей в усуненні правових прогалин і колізій у законодавстві [143];

19) Є. В. Погорєлов, який визначив зміст кодифікаційної діяльності в правовій системі України та її роль в усуненні правових прогалин і колізій [158];

20) С. П. Погребняк, який у своїх наукових розробках розробив шляхи переборення колізій у законодавстві України [159];

21) В. І. Риндюк, яка з'ясувала зміст, форми, види та засоби реалізації законодавчої техніки, у тому числі її роль в усуненні правових прогалин і колізій у законодавстві [232];

22) О. Я. Рогач, який визначив роль кодифікаційних актів у системі законодавства України, включаючи їх вплив на правові прогалини і колізії [236];

23) Р. Б. Тополевський, який встановив системні зв'язки юридичних джерел права та їх вплив на процес усунення правових прогалин і колізій у законодавстві [261];

24) О. В. Фатхутдінова, яка з'ясувала зміст теоретико-правових проблем юридичного процесу, включаючи правові прогалини та колізії [270];

25) Г. М. Чувакова, яка дослідила дефектність фактичних складів правопорушень, які у тому числі обумовлені наявністю у законодавстві правових прогалин і колізій [278];

26) Л. І. Чулінда, яка з'ясувала сутність юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів, з урахуванням існуючих у них прогалин і колізій [280];

27) інші науковці [59, с. 8-33].

Саме зазначені наукові розробки й склали методологічне підґрунтя для проведення даного дослідження та обумовили вибір його об'єкта, предмета, мети і завдань. При цьому, особливістю методології зазначеного наукового пошуку є те, що у ній об'єктивно обумовлено застосування як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження у силу специфіки змісту кримінально-виконавчих відносин, а також методів їх правового регулювання [111, с. 11-13]. До таких особливостей, зокрема, відносяться:

а) ці правовідносини виникають на основі норм кримінально-виконавчого права;

б) постійними суб'єктами цих правовідносин можуть бути лише адміністрація органів та установ виконання покарань і засуджені, які відбувають покарання;

в) суб'єкти зазначених правовідносин перебувають у нерівному правовому становищі, оскільки засуджені є підлеглими відносно представників адміністрації органів та установ виконання покарань;

г) більшість цих правовідносин є довготривалими правовими відносинами, оскільки мають реальний строк дії, встановлений вироком суду;

ґ) у процесі виконання (відбування) покарань виникають не лише прості, але й складні (комплексні) правовідносини, в яких можуть міститися елементи правовідносин кількох галузей права;

д) реалізація цих правовідносин не допускає так званої солідарної відповідальності засуджених за їх порушення (що є можливим в інших галузях права) – вона може бути лише індивідуальною, а також не допускає їх розриву в разі взаємного порушення обов'язків сторонами чи принаймні одним із суб'єктів;

е) зазначені правовідносини передбачають одночасно різні види відповідальності за вчинення одного правопорушення;

є) ці правовідносини забезпечуються суворим контролем як відомчого характеру, так й іншими видами контролю за дотриманням змістовної сторони кримінально-виконавчих відносин, у тому числі самих засуджених, шляхом подання звернень у різні державні органи та до їх посадових осіб, включно у міжнародні суди та організації;

ж) процес кримінально-виконавчого впливу не може цілком і повністю регламентуватись норми права (зокрема, немає потреби регламентувати цими нормами різні методи та засоби виховної роботи із засудженими – така робота мала проводитись індивідуально, з урахуванням принципів педагогіки та психології на ґрунті наукових досягнень;

з) не всі відносини, що виникають з приводу виконання покарань, можна вважати кримінально-виконавчими та навіть правовідносинами взагалі (так, фактичні відносини

між засудженими та членами їх самодіяльних організацій формуються на моральній основі та не вважаються правовими) [110, с. 228-229].

Саме зазначені особливості кримінально-виконавчих правовідносин й детермінують наявність у кримінально-виконавчому законодавстві України, як встановлено в ході даного дослідження, правових прогалин і колізій. Враховуючи зазначене, у цій роботі й були обрані відповідні методи наукового пошуку тих проблем, що склали зміст предмету даного дослідження, а також специфічні прийоми і засоби методологічного характеру з означених питань.

У наукових джерелах під методологією взагалі розуміється наука (logos) про шлях (odos) дослідження як спосіб дії (meta) для правильного пізнання якогось явища, факту (правової норми) [79, с.7]. При цьому, як з цього приводу слушно зауважив О. В. Петришин, ступінь достовірності пізнавальної діяльності визначається як відповідність її результатів «реальному стану речей», що безпосередньо залежить від отримання і використання правильного шляху та найбільш адекватних засобів наукового дослідження [259, с. 32]. Саме тому, на його переконання, питання методологічного забезпечення є першочерговими для теоретичного дослідження у будь-якій предметній сфері, зокрема в царині права, а методологія дослідження правової реальності становить вступну частину правознавства [259, с. 32].

Враховуючи зазначене, науковці вивели правила застосування (використання) методів у загальнотеоретичному правознавстві [81, с. 614-725]. Крім того, учені розрізняють три різновиди методології:

1) філософську або фундаментальну – як систему діалектичних методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизують і через загальнонаукову методологію, і через методологію окремих наук;

2) загальнонаукову, що використовується в переважній більшості наук і базується на загальнонаукових принципах досліджень: історичному, логічному, системному, моделювання тощо;

3) конкретно-наукову – як сукупність специфічних методів кожної конкретної науки, які є базою для вирішення дослідницької проблеми [153, с. 12].

Загальновизнаним є також поділ методів будь-кого дослідження на:

а) загальнонаукові (можуть використовуватись при емпіричних і теоретичних дослідженнях);

б) спеціальні (застосовуються в конкретній галузі науки) [153, с. 23].

У свою чергу, загальнонаукові методи дослідження науковці поділяють на три групи:

1) методи емпіричного дослідження (спостереження; порівняння; вимір; експеримент; моніторинг);

2) методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного; ідеалізація; уявний експеримент; формалізація; аксіоматичний метод; дедуктивно-аксіоматичний);

3) загальні методи (абстрагування і конкретизація; аналіз і синтез; індукція і дедукція; абструкція; моделювання; аналогія; історичний та логічний методи; ін.) [153, с. 23].

До спеціальних методів дослідження учені відносять: статистичний; конкретно-соціологічний; психологічний; кібернетичний; моделювання та соціального експерименту [259, с. 39-40]. Крім цього, в теорії права мова ведеться й про власні методи правознавства (юридико-технічний; формально-догматичний) – це так званий формально-юридичний метод, а також порівняльний метод, який є змістовним елементом власних методів дослідження [259, с. 40-41].

У науковій літературі можна зустріти й іншу класифікацію методів наукового дослідження [81, с. 614-725], які, поряд з перерахованими, у тій чи іншій мірі використані при проведенні даного дослідження. При цьому, слід зазначити, що методологічну основу цієї наукової розробки становить діалектичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ в їх суперечностях, розвитку та змінах, що дало можливість об’єктивно оцінити сучасний стан кримінально-виконавчого законодавства

України з урахуванням існуючих у ньому правових прогалин і колізій (застосований у всіх розділах і підрозділах даного дослідження).

За допомогою історико-правового методу було встановлено детермінанти, які спричинили та обумовили закономірності виникнення і розвитку правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України (використано у підрозділі 1.1. та у розділі 3 цієї роботи).

Використання порівняльно-правового методу дало можливість з'ясувати співвідношення та зміст понять, що закріплені в міжнародно-правових актах, які регулюють сферу виконання покарань, та в національному кримінально-виконавчому законодавстві, а також у проектах законів та інших нормативно-правових джерелах (застосовано в підрозділах 1.3. та 3.1. даного дослідження).

У свою чергу, метод соціального натуралізму дозволив визначити соціально-правову природу правових прогалин і колізій, які мають місце у змісті державної політики у сфері виконання покарань, кримінально-виконавчому законодавстві та в проектах законів й інших нормативно-правових актів, що стосуються сфери виконання покарань України (підрозділ 1.2., розділ 2 цієї роботи).

Застосування формально-догматичного методу дозволило з'ясувати сутність і зміст понять «правові прогалини» та «колізії» (підрозділ 1.2.), а також розробити науково обґрунтовані шляхи їх усунення у кримінально-виконавчому законодавстві України (розділ 3 даного дослідження).

Можливості логіко-правового методу дозволили у цій роботі з'ясувати зміст проблеми законодавчого процесу, що пов'язані з нормотворенням у сфері виконання покарань, а також з наявністю правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України (розділ 2 даного дослідження).

Методи дедукції та моделювання дали змогу розробити у цій науковій праці науково обґрунтовані шляхи усунення правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України (розділ 3).

Метод аналізу дозволив з'ясувати сутність і зміст нормативно-правових актів, що відносяться до джерел кримінально-виконавчого законодавства України, та встановити існуючі у ньому правові прогалини і колізії (підрозділ 1.1., 1.3. та розділ 2).

Використання методу системного аналізу (системного методу, як його називають деякі науковці [239, с. 27-28]) дало можливість встановити діалектичні зв'язки норм кримінально-виконавчого законодавства з нормами інших галузей права та визначити на цій підставі окремі детермінанти, що спричинюють та обумовлюють наявність у них правових прогалин і колізій (підрозділ 1.2., розділ 2 даного дослідження).

У свою чергу, методи індукції та сходження від абстрактного до конкретного дозволили у цій науковій розробці з'ясувати зміст сучасної кримінально-виконавчої політики та їх вплив на формування однойменного законодавства України, а також визначити ті детермінанти, які спричинюють та обумовлюють у зв'язку з цим наявність у ньому правових прогалин і колізій (підрозділ 1.1., 3.1. даного дослідження).

Логіко-семантичний метод застосовано у цій роботі для виведення етапів формування та розвитку кримінально-виконавчого законодавства України, а також для встановлення детермінант, які спричинюють та обумовлюють наявність при його формуванні правових прогалин і колізій (підрозділ 1.1.).

За допомогою статистичних методів та методу структурного аналізу здійснена загальна характеристика сучасного стану кримінально-виконавчої діяльності в Україні з урахуванням існуючих у законодавстві правових прогалин і колізій (підрозділ 3.2.), а також з'ясовано зміст та теоретико-прикладне значення тих емпіричних матеріалів, які стосуються означеної проблематики дослідження (зокрема, це дало можливість проаналізувати зміст 186 підзаконних нормативно-правових актів які регулювали сферу виконання покарань України на протязі 1991-2019 р. р.) (додаток Ґ). Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з'ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи досконалим є чинне кримінально-виконавче законодавство України?» засуджені до позбавлення волі відповіли таким чином: «так» -

20% (у структурі всіх респондентів); «ні» - 54%; «частково» - 26% (додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 27%; «ні»- 45%; «частково» - 28% (додатки В, Г).

У ході даного дослідження частково використані потенційні можливості й інших методів, мова про які ведеться в наукових джерелах [79, с. 22-152]. При цьому, варто зазначити, що перелік та опис результатів застосування у даному дослідженні тих чи інших методів, є умовними, позаяк кожен із них на практиці використовується у комплексі та у взаємозв'язку один з одним. Такий підхід дозволив у цій роботі не тільки досягти поставленої мети, але й реалізувати всі визначені для її досягнення завдання, а також встановити ті проблемні питання, що склали зміст об'єкта та предмета зазначеного наукового дослідження.

У цілому ж, якщо оцінити результативність застосованих методів дослідження та підвести підсумки по даному підрозділу цієї наукової розробки, то можна констатувати, що без усунення існуючих у кримінально-виконавчому законодавстві прогалин і колізій, що детерміновані історичною нормотворчою діяльністю у сфері виконання покарань України, порушенням вимог юридичної техніки [259, с. 26-220] та принципів нормотворчості [259, с. 212-214], об'єктивно неможливо підвищити ефективність кримінально-виконавчої діяльності, які б реформи у зв'язку з цим не проводились [215], про що свідчить у тому числі сучасний стан виконання та відбування покарань в нашій державі [90].

1.2 Поняття та зміст прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України

Необхідність розгляду даного питання в якості окремого завдання цієї наукової розробки обумовлена декількома обставинами, а саме:

а) по-перше, потребою у вирішенні проблем, пов'язаних з невідповідністю норм кримінально-виконавчого законодавства окремим положенням Конституції України.

Так, ст. 86 КВК визначає, що вид колонії, в якій засуджені до позбавлення волі відбувають покарання, визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує політику у сфері виконання покарань, тобто це питання регулюється відомчими нормативно-правовими актами. У той самий час, у п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України закріплено положення про те, що діяльність органів та установ виконання покарань регулюється виключно законом;

б) по-друге, завданнями гармонізації норм кримінально-виконавчого законодавства України до вимог законодавства Європейського Союзу [184].

Як з цього приводу слушно зауважив М. І. Хавронюк, у вітчизняних наукових колах правників перелом двох тисячоліть ознаменувався, зокрема, активними дискусіями з приводу можливості та необхідності інтеграції (об'єднання з метою координації дій) України з іншими державами Європи та пов'язаними з цим гармонізацією, зближенням (апроксимацією), імплементацією, трансформацією тощо у сфері законодавства [274, с. 4];

в) по-третє, потребою наукового забезпечення та підвищення ефективності нормотворчої діяльності в умовах реалізації заходів сучасної реформи у сфері виконання покарань України [215].

Як у зв'язку з цим зазначено в розділі І «Загальні положення» Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, спадок Радянського Союзу був орієнтований на створення поліцейсько-карного апарату нагляду за засудженими, тоді як метою виконання покарань повинно бути виправлення та ресоціалізація засуджених [215];

г) по-четверте, завданнями трансформації кримінально-виконавчого законодавства, системи та практики у їх пенітенціарні аналоги.

Для цього, на переконання І. Г. Богатирьова, в Україні слід створити відповідну Національну програму, в якій визначити стратегію розв'язання проблеми забезпечення виконання всіх видів кримінальних покарань та впровадження ідеології каяття

засуджених у місцях позбавлення волі, як кардинально новий підхід до ресоціалізації їх у суспільстві після звільнення [34, с. 11];

г) по-п’яте, потребами удосконалення юридичної техніки [259, с. 216-218] та підвищення рівня ефективності реалізації принципів нормотворчості [259, с. 214-216].

Саме нормотворча техніка, як правильно вважають окремі науковці, забезпечує ясність, точність, чіткість і несуперечливість нормативно-правових актів [259, с. 216], а принципи нормотворчості – реалізацію вимог, які ставляться до цієї діяльності та її результатів [259, с. 212];

д) по-шосте, завданнями підвищення рівня правової свідомості та правової культури суб’єктів нормотворчості, тобто їх ціннісної орієнтації щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямів розвитку кримінально-виконавчої системи України [259, с. 147].

Як доводять у своїх роботах фахівці з теорії права, від правової культури, зокрема, безпосередньо залежить сприйняття правових явищ і процесів, розуміння закономірностей і тенденцій їх розвитку [259, с. 154], що має безпосереднє відношення до проблем, пов’язаних з наявністю у кримінально-виконавчому законодавстві України правових прогалин і колізій.

Отже, з’ясування змісту та сутності правових прогалин і колізій має не тільки і не стільки теоретико-пізнавальний, скільки прикладний характер, а тому має бути досліджено по всіх правилах наукового пошуку, визначених фахівцями з теорії права [59, с. 5-65]. Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з’ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи відповідає національне кримінально-виконавче законодавство вимогам законодавства Європейського Союзу?» засуджені до позбавлення волі відповіли таким чином: «так» - 22 % (у структурі всіх респондентів); «ні» - 60 %; «частково» - 18% (додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 10 %; «ні» - 54%; «частково» - 36% (додатки В, Г).

У тлумачних словниках під прогалиною розуміють упущення; пропуск; недолік; ваду; хибу [41, с. 559], а під колізією – зіткнення протилежних поглядів, прагнень, інтересів [41, с. 303]. У свою чергу, в юридичній літературі мова ведеться про прогалини в законодавстві, тобто повну або часткову відсутність законодавчої регламентації певних суспільних відносин, що потребують правового регулювання [259, с. 271], та про юридичні колізії, під якими розуміються формальні неузгодженості, суперечності всередині правової системи, які виникають внаслідок інтелектуальних помилок суб'єктів права та порушень юридичної техніки [259, с. 275-276]. Крім цього, у правових доктринальних джерелах можна зустріти інформацію про «колізійні норми» та «колізію нормативних актів» [259, с. 156-157]. Так, колізійною нормою учені вважають ту норму, що спрямована на вирішення колізій у праві [285, с. 156]. При цьому специфіка колізійної норми як засобу подолання конфліктів у праві виявляється, насамперед, у функціях права та в їх системі й структурі [285, с. 156]. Поряд з цим, колізія нормативних актів полягає у суперечності між правовими приписами відповідних актів, яка виявляється у відмінностях у процесі регулювання аналогічних суспільних відносин [285, с. 156].

Також у юридичній літературі можна зустріти такі поняття, як: «колізії в законодавстві України» та «колізійне право» [131, с. 282-285]. Зокрема, перший термін тлумачиться через причини, що породжують це явище та які мають гносеологію свого розвитку [131, с. 282], а другий – як нову концепцію права, яка є своєрідною комплексною супергалуззю права [131, с. 284]. Як у зв'язку з цим слушно зауважили І. І. Онищук та І. В. Шутак, вважається, що наявність теорії, доктрини, концепції доводить існування парадигми свідчить про зрілість наукового знання. При цьому, як критерії останньої виступає уніфікованість різних точок зору з основних питань наукової дисципліни, наявність фундаментальних концепцій, існування загальних стандартів і критеріїв оцінки отриманих результатів [142, с. 638].

У науковій літературі є й інші підходи з означених питань. Так, М. С. Кельман у своїх працях вживає термін «прогалини у праві», під якими розуміє випадки відсутності

правових норм, необхідних для регулювання суспільних відносин (вирішення конкретної життєвої ситуації) або неповнота правових моделей [80, с. 501]. У свою чергу, С. М. Тимченко та інші автори переконані у тому, що прогалина в праві – це часткова або повна відсутність у чинних нормативно-правових актах необхідних правових норм, тобто правової регламентації певного виду суспільних відносин [260, с. 124].

У цілому, якщо узагальнити зазначені та інші наукові позиції та підходи, то під прогалинами у кримінально-виконавчому законодавстві слід розуміти повну або часткову відсутність законодавчої регламентації тих чи інших суспільних відносин, що потребують правового регулювання, нормотворчої техніки та принципів нормотворчості у сфері виконання покарань України.

Отже, до системоутворюючих ознак, що складають зміст даного поняття, варто віднести наступні:

1. Повну відсутність у кримінально-виконавчому законодавстві правових норм, які мали б регулювати ту сферу суспільних відносин, що виникають у процесі виконання та відбування покарань.

Слово «повно» означає відсутність вільного місця; заповнення до краю [41, с. 522], а слово «відсутність» - те, чого немає, якого не існує [41, с. 94].

У рішенні Конституційного Суду України від 09 липня 1998 року № 12-пр/98 (справа про тлумачення терміну «законодавство») визначені наступні види нормативно-правових актів, які відносяться до законодавства, а саме: а) Конституція України; б) закони України; в) постанови Верховної Ради України; г) Укази Президента України; ґ) постанови та декрети Кабінету Міністрів України; д) міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України [233].

У свою чергу, у Законі України «Про міжнародні договори» з приводу останнього правового джерела зазначено, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права [193]. Більш того, як це витікає із змісту ч. 2 ст.19 даного Закону, якщо міжнародним

договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, та застосовуються правила міжнародного договору [193].

У цьому контексті варто згадати й про Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у ст. 2 якого зазначено, що рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [172].

Класичним прикладом повної відсутності у кримінально-виконавчому законодавстві України відповідних правових норм є неврегульованість у ньому, наприклад, питань запобіжної діяльності, яку мають здійснювати органи та установи виконання покарань відповідно до вимог ст. ст. 1, 104 КВК України, зокрема, закріпивши у ст. 1 даного Кодексу завдання щодо запобігання новим кримінальним правопорушенням як з боку засуджених, так й інших осіб.

Виходячи з цього, та з метою усунення зазначеної правової прогалини, логічно було б, як це обґрунтовано доводять у своїх працях деякі науковці, КВК України доповнити розділом IV-1 «Запобігання вчиненню нових злочинів засудженими», у якому передбачити: 1) перелік об'єктів профілактичного впливу; 2) організацію та принципи запобіжної діяльності; 3) суб'єкти даного виду запобігання злочинам та їх правовий статус; 4) інформаційне забезпечення даного процесу та порядок взаємодії правоохоронних органів з цих питань; 5) перелік обмежень прав і свобод засуджених та їх межі, що витікають з факту постановки цих осіб на профілактичний облік в органах та установах виконання покарань [89, с. 281].

Крім цього, враховуючи вимоги нормотворчої техніки [259, с. 216-220], а також принципу системності, який є одним із ключових у нормотворчості [90, с. 214], варто ст. 104 КВК «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях» доповнити частиною третьою такого змісту: «Об'єкти запобіжної діяльності та порядок її здійснення визначається цим Кодексом та іншими законодавчими актами України».

2. Часткова відсутність (врегульованість) у кримінально-виконавчому законодавстві відповідних положень, норм та інститутів права.

Слово «частково» означає те, що стосується частини кого-, чого- небудь; поширюється тільки на певну частину людей, предметів, процесів; т. ін.; неповний [41, с. 740]. Прикладом часткової прогалини є, зокрема, відсутність серед переліку джерел кримінально-виконавчого законодавства Конституції України (ст. 2 КВК), що, в кінцевому підсумку, привело до «засилля» підзаконних нормативно-правових актів у сфері виконання покарань, які порушують таким чином вимоги п. 14 ч. 1 ст. 92 Основного закону, відповідно до якого виключно законами визначається діяльність органів та установ виконання покарань.

Виходячи з цього, та з метою усунення даної прогалини, логічно було б ст. 2 КВК доповнити словосполученням «Конституція України» та викласти її у новій редакції.

Крім цього, враховуючи рішення Конституційного Суду України від 09 липня 1998 року № 12-пр/98 (справа про тлумачення терміну «законодавство» [233]) варто ст. 2 КВК доповнити приміткою такого змісту: «У цій статті Кодексу до інших актів законодавства відносяться: Закони України; постанови Верховної Ради України та постанови і декрети Кабінету Міністрів України».

Як видається, зазначені видозміни ст. 2 КВК створять на практиці реальні правові гарантії забезпечення реалізації у сфері виконання покарань принципу верховенства права, який закріплений в ст. 8 Конституції України. Як у зв’язку з цим вказано в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 01 липня 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», відповідно до ст. 8 Конституції, визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя [185, с. 136]. Більш того, захист цих прав і свобод, як це випливає із змісту ст. 55 Конституції України та Закону України «Про виконання рішень та

застосування практики Європейського суду з прав людини» [172], може здійснюватись у відповідних міжнародних судових установах.

Прикладом такого захисту є, зокрема, рішення ЄСПЛ у справі «Матушевський та Матушевська проти України» (заява № 59461; рішення від 23.06.2011 р.), відповідно до якого суд прийшов до висновку про порушення ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [92, с. 235-245] як у матеріальному, так і в процесуальних аспектах, позаяк Уряд України не надавав будь-якого правдоподібного пояснення тілесних ушкоджень, отриманих заявником у СІЗО [141, с. 4-6].

3. Правові прогалини у кримінально-виконавчому законодавстві стосуються процесу законодавчої регламентації.

Мова у даному випадку ведеться про нормотворчість, тобто про діяльність уповноважених на це суб'єктів з розроблення, розгляду, прийняття та офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, яка здійснюється за визначеною процедурою [259, с. 210]. При цьому, одним із видів нормотворчості (за особливостями процедури та юридичної сили) є законотворчість, яка здійснюється парламентом, а також народом [259, с. 211]. Відповідно до положень ст. 93 Конституції України, право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належать: а) Президентові України; б) народним депутатам України; в) Кабінету Міністрів України [95].

Як з цього приводу правильно зробила висновок І. О. Биля-Сабадаш, процедурний характер нормотворчої діяльності (тобто її здійснення в установленому порядку) зменшує вірогідність свавілля та помилкових рішень, забезпечує створення справедливих та ефективних норм права [259, с. 211].

Процедура (процес) законодавчої регламентації визначена у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», у ч. 2 ст. 1 якого зазначено, що регламент встановлює порядок підготовки і проведення сесій Верховної Ради, її засідань, формування державних органів, визначає законодавчу процедуру, процедури розгляду інших питань, віднесених до її повноважень, та порядок здійснення контрольних функцій Верховної Ради [211].

4. Предметом усунення правових прогалин є суспільні відносини, що потребують правового регулювання.

Структура цих суспільних відносин є наступною:

а) повністю відсутні у кримінально-виконавчому законодавстві України правові норми, що стосуються процесу виконання та відбування покарань. Так, виключивши з глави 26 КВК України норми (ст. ст. 160-162), що стосувались контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання [173], законодавець залишив це питання без правового регулювання, враховуючи, що як у ст. 13 КВК, так і у Законі України «Про пробацію» [209] відсутні такі об'єкти контролю, як: засуджені, звільнені від подальшого відбування покарання умовно-достроково (ст. 81 КК); по хворобі (ст. 84 КК); по амністії (ст. 86) та по помилуванню (ст. 87), які, згідно статистичних даних, вчиняють щорічно за час невідбутої частини покарання від 25 до 45 % кримінальних правопорушень, які відносяться до повторної злочинності [117, с. 77].

Виходячи з цього, логічно було б КВК доповнити ст. 160 «Контроль за особами, звільненими від подальшого відбування покарання» такого змісту: «Контроль за особами, звільненими в установленому порядку від подальшого відбування покарання, здійснюється відповідно до положень цього Кодексу та інших законів України».

Для забезпечення реалізації положень ст. 160 КВК, крім цього, варто ч. 1 ст. 13 даного Кодексу доповнити реченням такого змісту: «Уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених згідно закону від подальшого відбування покарання» та викласти цю норму в новій редакції.

Аналогічні зміни необхідно у зв'язку з цим внести у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про пробацію», віднісши контроль за даною категорією раніше судимих осіб до завдань органів пробації;

б) частково відсутні у кримінально-виконавчому законодавстві України правові норми, які мають відношення до змісту кримінально-виконавчої діяльності. Так, відповідно до вимог ч. 2 ст. 25 КВК, громадський контроль у сфері виконання покарань

України зведений тільки за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, що є явно недостатнім з огляду тих проблем, які існують у зазначеній сфері суспільних відносин [90], а також витікають із змісту слова «контроль» (перевірка відповідальності контрольованого об'єкта встановленим вимогам) [41, с. 307].Крім цього, часткове правове регулювання з цих питань у сфері виконання покарань України полягає у тому, що громадський контроль зводиться по суті до діяльності спостережних комісій та піклувальних рад (ч. 2 ст. 25 КВК).

Враховуючи зазначене та з метою усунення зазначеної прогалини у кримінально-виконавчому законодавстві України, логічно було б ст. 25 КВК доповнити частиною третьою такого змісту: «Порядок здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань визначається цим Кодексом та іншими законами України».

Важливі у цьому контексті положення були закріплені в Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними Органами держави», який, на жаль, на сьогодні в Україні відмінений у 2018 році [176].

Цікаві у даному сенсі норми визначені також у Законі України «Про Національну поліцію», а саме: звіт про поліцейську діяльність (ст. 86) та прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції по його результатах (ст. 87) [195].

Враховуючи відсутність аналогічних норм у КВК, слід було б цей Кодекс доповнити ст. 25-1 «Звіт про кримінально-виконавчу діяльність та його наслідки для органів та установ виконання покарань» такого змісту: «З метою інформування та забезпечення контролю громадськості за кримінально-виконавчою діяльністю керівники органів та установ виконання покарань раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах цих органів та установ звіт про стан виконання – відбування покарань в Україні. Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська та Севастопольська міські ради, обласні, районні та інші міські ради мають право за результатами оцінки діяльності органу та установи виконання покарань прийняти резолюцію недовіри керівнику відповідного органу чи установи (чи відповідного підрозділу), що є підставою для звільнення його із займаної посади»;

в) колізійні норми у кримінально-виконавчому законодавстві України.

У правознавстві юридичні колізії традиційно пов’язуються з проблемою неузгодженостей (суперечностей) у правовій системі (мова, зокрема, ведеться про два види неузгодженостей: матеріальні та формальні) [259, с. 275].

У цілому ж, в теорії права виокремлюють, незалежно від виду неузгодженостей, такі типи юридичних колізій: 1) колізії нормотворчості; 2) правозастосовні колізії; 3) інтерпретаційні колізії [259, с. 276]. Крім цього, в науковій та навчальній літературі можна зустріти й інформацію про колізії у праві: вони називаються дефектами у праві, тобто відносяться до порушень, пов’язаних з деформацією логіко-структурної побудови і розвитку системи права та його елементів [259, с. 276].

Науковцями колізії (дефекти) у праві поділені на:

1) колізії в законодавстві, тобто між нормами права, закріпленими у ньому.

До таких, наприклад, у кримінально-виконавчому законодавстві України можна віднести ст. 107 КВК, у якій зазначено, що права і обов’язки засуджених до позбавлення волі можуть встановлюватися й нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України (ч. 1), що суперечить не тільки п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України, але й ч. 4 ст. 7 КВК, відповідно до яких правовий статус засуджених визначається законами України, а також цим Кодексом, виходячи з порядку і умов виконання та відбування конкретного виду покарання.

Враховуючи зазначене та з метою усунення даної колізії, логічно було б з ч. 1 ст. 107 КВК вилучити словосполучення «нормативно-правовими актами Міністерства юстиції» та викласти цю норму в новій редакції;

2) колізії між нормами, закріпленими в законодавстві (у даному випадку – кримінально-виконавчому) та нормами, визначеними в інших джерелах права (зокрема, в інших галузях права). Так, у ч. 3 ст. 115 КВК зазначено, що вагітним жінкам і матерям-годувальницям встановлюються підвищені норми харчування. У той самий час, норми харчування, як це витікає із змісту ч. 5 цієї статті Кодексу, встановлюється Кабінетом Міністрів України. Зазначені норми харчування визначені у постанові

Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 року № 1150 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, місцях тимчасового тримання Державної прикордонної служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках для дітей та інших місцях тримання Національної поліції та спеціальних відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки», згідно додатку 1 якої для вагітних жінок і матерів-годувальниць встановлені підвищенні норми харчування [196].

Таким чином, слід констатувати, що в наявності колізія між нормами КВК та адміністративного права (предметом якого є постанова Кабінету Міністрів), яку варто усунути шляхом доповнення ч. 3 ст. 115 зазначеного Кодексу у кінці речення словосполученням «які визначаються спеціальними законодавчими актами», та викласти цю норму в новій редакції;

3) колізії між нормами, закріпленими в інших джерелах права.

Зокрема, у п. 2 розділу XXV ПВР УВП зазначено, що у разі виявлення в посилках (передачах) і бандеролях грошей, цінностей, предметів, речей, речовин і виробів, які заборонено використовувати в УВП стосовно особи, як намагалася передати їх засудженому, оформляються матеріали в порядку, встановленому Інструкцією з оформлення посадовими особами УВП та СІЗО матеріалів про адміністративні правопорушення, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08 вересня 2015 року № 674/5 [77], для притягнення її до адміністративної відповідальності [166]. Хоча, більш точно, правильно та юридично виважено було б у даному випадку посилатись на Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [85] та КПК України [107], що й варто зробити шляхом внесення змін у п. 2 р. XXV ПВР УВП [166] та викласти його у новій редакції.

5. При усуненні прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України слід враховувати вимоги нормотворчої техніки та принципи нормотворчості.

У науковій літературі під нормотворчою технікою розуміють систему засобів і правил вираження та закріплення змісту нормативно-правових актів, використання якої забезпечує ясність, точність, чіткість і несуперечливість цих актів [259, с. 216]. У її складі учені виділяють такі групи засобів і правил:

1). Філологічні засоби і правила, які забезпечують стисліть, зрозумілість, точність мови нормативно-правового акта. Вони включають використання таких засобів, як слова, словосполучення, речення, абревіатури, розділові знаки тощо [259, с. 217].

Наочним прикладом правових колізій, що стали наслідком порушення даного правила нормотворчої техніки є деякі норми КВК, у яких допущена неточність при їх використанні у тексті закону. Так, у ч. 1 ст. 1 КВК вжито слово «запобігання», в ч. 2 – «профілактика», в ч. 1 ст. 103 та ч. 1 ст. 104 – «попередження», які, хоча і входять у синонімічний ряд понять, що відносяться до запобіжної діяльності, але як слушно у зв'язку з цим зробив висновок А. П. Закалюк, кожен з цих термінів має різне функціональне та отримали на практиці окреме смислове навантаження [71, с. 319]. Та, все таки, на його думку термін «запобігання» є пріоритетнішим [71, с. 322].

Враховуючи зазначене та дотримуючись вимог такого принципу нормотворчості, як науковість, відповідно до якого в нормотворчій діяльності повинні враховуватись і практично використовуватись напрацювання та рекомендації юридичної науки [259, с. 215], варто у всіх нормах КВК замість вжитих та вказаних вище термінів застосовувати їх об'єднуючі словосполучення, а саме: «запобігання злочинам». Додатковим аргументом з цього приводу виступають положення ч. 2 ст. 50 КК України, у якій метою покарання законодавець визначив «запобігання злочинам», а також теоретичний постулат про пріоритетність норм матеріального права (у даному випадку – КК) над процесуальними та процедурними (маються на увазі норми КВК) [259, с. 180-181].

2). Логічні правила та засоби, що забезпечують послідовність і несуперечливість нормативно-правового акта [259, с. 217]. Зокрема, закріпивши в ч. 3 ст. 6 КВК основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених, а в ч. 1 ст. 1 цього Кодексу – мету

кримінально-виконавчого законодавства України, законодавець кожному із них присвятив окремий підінститут права [259, с. 181-184], а саме: а) встановленому порядку виконання та відбування покарання (режиму) – главу 16; б) пробації – главу 27; в) суспільно-корисній праці – главу 18; г) соціально-виховній роботі – главу 19; ґ) загальноосвітньому і професійно-технічному навчанню – главу 19 (у виді окремих норм – ст. ст. 125, 126 КВК).

У той самий час, нелогічно поза увагою законодавця залишився такий основний засіб виправляння і ресоціалізації, як громадський вплив, якому не надано такого правового регулювання, як іншим засобам, закріплених у ч. 3 ст. 6 КВК. Така ж нелогічна прогалина допущена й щодо одного з елементів мети кримінально-виконавчого законодавства України, як запобігання злочинам, позаяк у КВК немає жодної глави, що стосується цього питання.

3). Структурні засоби і правила, які забезпечують поділ нормативно-правового акта на структурні елементи [259, с. 218].

До прогалин та колізій такого характеру у кримінально-виконавчому законодавстві України, як показали результати даного дослідження, можна віднести:

а) невідповідність змісту розділів та інститутів (підінститутів), що, зокрема, визначені в КВК України. Так, у розділі ІІ «Виконання покарань, не пов’язаних з позбавленням волі» безпідставно включена глава 12 «Виконання покарання у виді арешту», позаяк, як це витікає із змісту ч. 2 ст. 51 КВК, на засуджених до арешту поширюються права, обов’язки, заборони і обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством України для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Враховуючи зазначене та з метою усунення цієї правової колізії, слід главу 12 «Виконання покарання у виді арешту» з розділу ІІ КВК виключити та перенести її у розділ ІІІ цього Кодексу «Виконання покарання у виді позбавлення волі», перейменувавши його назву на «Виконання покарань, пов’язаних з позбавлення волі»;

б) невідповідність норм у певних главах КВК. Зокрема, у ст. 134 КВК України (глава 19), хоча у назві й використано словосполучення «порядок застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі», а в ст. 135 цього Кодексу – «процедура дисциплінарного провадження», ні в першому, ні в другому випадку жодним чином не обмовлено про те, що по факту вчиненого правопорушення адміністрація місця позбавлення волі проводить службову перевірку, результати якої письмово повідомляє засудженому, який його вчинив, та відбирає у винної особи пояснення з дотриманням конституційних положень з цих питань, що, власне, здійснюється на практиці. Такий підхід законодавця не в повній мірі кореспондується із змістом ст. 5 КВК, у якій закріплені принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань (глава 1), відповідно до яких, як це витікає із змісту ст. ст. 134, 135 цього Кодексу, й мають застосовуватись до осіб, позбавлених волі, заходи стягнення.

Враховуючи зазначене та з метою усунення даної правової прогалини, логічно було б ч. 1 ст. 134 КВК доповнити реченням такого змісту: «По факту вчинення засудженим правопорушення адміністрація установи виконання покарань проводить службову перевірку, у ході якої відбирає пояснення в останнього, та про результати якої письмово повідомляє винну у його вчиненні особу»;

в) суперечливість змісту окремих правових норм КВК. Так, до злісних порушень встановленого порядку відбування покарання, мова про які ведеться в ст. 133 КВК України, законодавець не відніс злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань, яка є підставою кримінальної відповідальності (ст. 391 КК), а також застосування до засуджених, позбавлених волі, заходів фізичної сили, спеціальних засобів і зброї (ст. 106 КВК), та участь у діях, що дезорганізують роботу адміністрації УВП (ст. 392 КК).

Виходячи з цього, варто ст. 133 КВК доповнити словосполученням «а також вчинення злісної непокори адміністрації установи виконання покарань та дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань».

4). Засоби і правила оформлення документів [259, с. 218].

У цьому ж контексті, як на прогалину, слід звернути увагу на положення, наприклад, ч. 2 ст. 103 КВК України, у якій зазначено, що адміністрація зобов'язана повідомити засуджених про застосування технічних засобів нагляду і контролю. Проте, яким це чином і способом здійснювати (письмово чи усно; одноразово чи багаторазово; щодо окремого об'єкта нагляду чи багатьох; т. ін.), законодавець не визначив. При цьому нічого з цього приводу не вказано й у ПВР УВП, зокрема, в додатку 6, який визначив форму і зміст розписки засудженого про ознайомлення з порядком і умовами виконання та відбування покарань у виді позбавлення волі [166].

Для усунення даної прогалини логічно було б частину 2 ст. 103 КВК викласти у новій редакції, а саме: «Адміністрація колонії письмово повідомляє засудженого про застосування технічних засобів нагляду і контролю, перелік та порядок використання яких визначається Кабінетом Міністрів України, за винятком випадків, визначених у кримінальному процесуальному законодавстві України».

Мова у даному випадку ведеться про здійснення щодо окремо взятого засудженого (чи їх групи) передбачених законом негласних слідчих (розшукових) дій (глава 21 КПК України) [107].

Щодо Кабінету Міністрів України, то, враховуючи, що його рішення відносяться до переліку нормативно-правових актів, які складають зміст терміну «законодавство» [233], а також дотримуючись вимог п. 14 ст. 92 Конституції України, саме цей орган державної виконавчої влади, а не Міністерство юстиції України, як це зазначено в ч. 3 ст. 103 КВК, вправі визначати та затверджувати перелік технічних засобів нагляду і контролю та порядок їх використання.

5). Засоби і правила, що відповідають за системні зв'язки нормативно-правових актів [259, с. 218].

Прикладом прогалин у цьому сенсі можна назвати нині діючі ПВР УВП, які в одних випадках розширено тлумачать норми закону (як от: розділ ІІ, у якому необґрунтовано розширено перелік заборон для засуджених, позбавлених волі), а в інших просто «цитують» вимоги закону без всякого роз'яснення норм КВК (наприклад,

додаток № 6 до Правил, у якому перераховані статті КВК) [166]. У ПВР УВП є й інші прогалини та колізії, мова про які буде вестись в інших підрозділах цієї роботи.

6). Спеціально-юридичні засоби і правила [259, с. 218].

У цьому сенсі у кримінально-виконавчому законодавстві України звертає на себе увагу та термінологія, яка в ньому застосована. Наприклад, якщо вжитий у ч. 1 ст. 110 КВК України термін «близькі родичі» отримав офіційне тлумачення у цій правовій нормі, то термін «родичі засудженого» у ній не роз'яснено. Без сумніву, що вказана норма відноситься до так званих «бланкетних» [259, с. 160-164], але примітки до ст. 110 КВК з цього приводу не має, а тому при правозастосуванні нерідко адміністрація УВП зловживає своїм правом на надання побачень для засуджених з цих питань, а це у судовій практиці оцінюється як зловживання владою або службовими повноваженнями [213, с. 254-258]. Зокрема, тільки у 2016 році за вчинення зазначеного кримінального правопорушення у сфері виконання покарань України було притягнуто до кримінальної відповідальності 5 осіб (5 % у структурі злочинності персоналу ДКВС України) [212, с. 13]. Суттєво не змінились ці показники й у 2017-2019 р. р. [51].

Отже, якщо узагальнити результати проведеного аналізу, то під колізіями у кримінально-виконавчому законодавстві слід розуміти ті формальні неузгодженості та суперечності, які стали наслідком порушень нормотворчості та її принципів, а також існуючих у юридичній практиці темпоральних, ієрархічних та змістових помилок суб'єктів даного виду діяльності.

У теорії права темпоральними (часовими) колізіями називають ті неузгодженості та суперечності, що виникають внаслідок прийняття в різний час з того самого питання декілька різних норм права [259, с. 277]. У свою чергу, ієрархічними (субординаційними) колізіями учені також вважають ті із них, що виникають внаслідок регулювання одних суспільних відносин нормами різної юридичної сили [259, с. 277].

Змістовні колізії – це такий вид колізій, що виникають внаслідок часткового збігу обсягів регулювання декількох норм права [259, с. 278].

Щодо принципів нормотворчості, то в теорії права, вони класифіковані на:

1. Принципи, що характеризують діяльність державного апарату, в тому числі у сфері нормотворчості (верховенство права; законність; демократизм; ефективність; професіоналізм).

2. Принципи нормотворчості, що ґрунтуються на основоположних і загальних принципах права (справедливість; гуманність; рівність; свобода; правова визначеність; пропорційність; добросовісність).

3. Спеціальні (власні) принципи нормотворчості (науковість; плановість; оперативність; системність; технічна досконалість) [259, с. 212-214].

У науковій літературі мова ведеться також про принципи застосування норм права (справедливість; пропорційність; правова визначеність; законність; обґрунтованість; доцільність; добросовісність; своєчасність) [259, с. 268-269], які в основному, співпадають з принципами нормотворчості, а тому можна говорити про їх взаємозв’язок, а також про необхідність розгляду цієї проблеми в якості окремого питання в даному дослідженні.

У цілому ж, підводячи підсумки по зазначеній проблематиці, яка стала відповідним завданням цієї наукової розробки, можна констатувати наступне:

а) по-перше, наявність правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві впливає на ефективність реалізації на практиці визначених у законі завдань та досягнення його мети (ст. 1 КВК України) [290, с. 53-101];

б) по-друге, існуючі прогалини та колізії у даній галузі законодавства створюють особливий вид детермінант, що спричинюють та обумовлюють низький рівень запобігання злочинам і правопорушенням в органах та установах виконання покарань [30, с. 159-180];

в) по-третє, прогалини та колізії кримінально-виконавчого законодавства у випадках їх несвоєчасного усунення набувають хронічних форм і визначаються у виді негативних тенденцій його розвитку та функціонування [259, с. 271-272];

г) по-четверте, наявні правові прогалини і колізії у законодавстві України, що регулює сферу виконання покарань, не дозволяють підвищити рівень правової

свідомості, культури та професіоналізму як персоналу органів та установ виконання покарань, так і інших учасників кримінально-виконавчих правовідносин [167, с. 15-32];

г) по-п’яте, прогалини та колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України виступають об’єктивною перешкодою приведення його норм як до Європейського Союзу [85], так і до інших стандартних правил поводження із засудженими [133, с. 18-36], а також призупинять рух по перетворенню кримінально-виконавчої системи у пенітенціарну [34, с. 7];

д) і, на кінець, існуючі у даній галузі права прогалини і колізії приводять до суттєвих порушень прав і свобод засуджених, які стають предметом їх розгляду в ЄСПЛ [141] та лягають важким тягарем на Державний бюджет України у зв’язку з необхідністю виконання рішень даного Європейського суду [172].

Таким чином, у наявності актуальна прикладна проблема, яка має не тільки і не стільки теоретичне значення з огляду розробок науково обґрунтованих шляхів усунення існуючих у кримінально-виконавчому законодавстві України прогалин і колізій, скільки пов’язана з підвищенням ефективності кримінально-виконавчої діяльності та рівня дотримання, охорони і захисту прав і свобод людини та громадянина у сфері виконання покарань України.

1.3 Зміст прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України у контексті його гармонізації до норм міжнародного права та практики

Як свідчить практика, сучасні національні правові системи розвиваються і функціонують в умовах тісної взаємодії і взаємовпливу, зазнаючи різного роду змін, які полягають як у запозиченні (прямому чи непрямому) моделей правового регулювання, так і в узгодженні окремих норм або навіть сегментів міжнародного права (інститутів і галузей) [288, с. 713]. У підсумку, як слушно зауважила у зв’язку з цим Н. Семенова, відбувається поступова зміна правових систем відповідно до обраного курсу певної

країни, проголошеними нею цілями і завданнями. Ці механізми відбуваються з використанням як механізмів міжнародно-правового регулювання, так і поза ними – включно в межах національних правових систем, а також шляхом використання цих двох способів у різних комбінаціях [242, с. 369-370].

У повній мірі це стосується й сфери виконання покарань України, необхідність удосконалення відповідного законодавства по алгоритмах і стандартах міжнародного права у сьогоденні є очевидною, враховуючи тим більше наявність у ньому низки прогалин і колізій, які гальмують цей процес. Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з'ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи відповідає кримінально-виконавче законодавство України нормам міжнародного права?» засуджені до позбавлення волі відповіли таким чином: «так» - 18% (у структурі всіх респондентів); «ні» - 56 %; «частково» - 26 % (додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 9 %; «ні» - 55%; «частково» - 36% (додатки В, Г).

Як з цього приводу зробив висновок М. С. Пузирьов, наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. учені й практики у сфері пенології все частіше почали звертати увагу на «кризу покарання» з позицій його призначення, виконання та відбування [220, с. 6]. Саме тому, на його думку, в Україні й зарубіжних країнах вихід з такої кризи вбачають як у пошуку нових, так і в розширенні застосування альтернативних позбавленню волі покарань, у гуманізації правового статусу засуджених до покарань, пов'язаних з позбавленням волі, поєднанні покарання з випраним впливом через залучення засуджених до різного роду реабілітаційних та ресоціалізаційних програм [220, с. 6]. При цьому, як встановив М. І. Хавронюк, у 1994-2002 роках, інспірований «парадом суверенітетів», на фоні повернення постсоціалістичних Європейських держав до романо-германських правових традицій, відбувся сплеск законодавчої активності: за ці роки одразу тринадцять таких держав прийняли нові Кримінальні кодекси, а ще шість – обмежилися внесенням до них змін [274, с. 3]. Більш того, з відкриттям «залізної

завіси» набагато більш активними стали міжнародні зв'язки у межах Європи, у т. ч. в інституційній та наукових сферах [274, с. 3].

Не обійшов осторонь цей процес й Україну, включаючи й сферу виконання покарань. Зокрема, проголошуючи 25 грудня 1990 року незалежність, Верховна Рада Української РСР у своїй постанові заявила про свій Європейський вибір – як невід'ємну складову національної ідеї [156, с. 7] і одночасно стратегічний напрям державно-правового розвитку України [210].

Враховуючи зазначене, Кабінет Міністрів Української РСР у липні 1991 року прийняв постанову «Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР», у розділі 11 якої «Удосконалення законодавства про кримінальні покарання» було зазначено, що слід розробити проект Кримінально-виконавчого кодексу Української РСР з урахуванням міжнародних актів, що визначають зміст і поводження із засудженими та ув'язненими під варту [154, с. 16].

Наступним кроком у цьому напрямі стало підписання і ратифікація у 1994 році Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами, у ч. 1 ст. 51 якої було зазначено, що Сторони визнають важливою умовою для зміцнення зв'язків зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Європейського Союзу [265]. Важливою подією у цьому сенсі стало й приєднання України у жовтні 1995 року до Статусу Ради Європи, п. «в» главі І якої закріплено положення про те, що мета Ради Європи досягається у тому числі шляхом здійснення спільних заходів у правовій галузі [249].

У період 1991-2003 р. р., тобто до прийняття в Україні Закону «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [184], в нашій державі були затверджені й інші державні програми, спрямовані на гармонізацію (від гр. harmonia – гармонія; приведення в стан узгодженості, взаємної відповідності предметів, явищ, властивостей тощо) [38, с. 133] вітчизняного законодавства з нормами міжнародного права (Указ Президента України від 05 серпня 1993 року «Про Міжвідомчий комітет України у справах Європейського

Союзу» [192]; Указ Президента України від 11 червня 1998 року «Про затвердження Стратегії вступу України до Європейського Союзу» [188]; Указ Президента України від 14.09.2000 року «Про затвердження Програми інтеграції України до Європейського Союзу» [126] ін.) [288, с. 713-751]. «Вінцем» зусиль України та її прагнень до вступу в ЄС стало прийняття Закону України від 18 березня 2004 року «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [184], а у сфері виконання покарань у червні 2005 року – Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», в ст. 3 якого до правової основи діяльності ДКВС України віднесені чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [178].

Не залишились у цей період обабіч й фахівці (науковці та практики) у галузі кримінально-виконавчого права України. Так, тодішній начальник ГУВП МВС України І. В. Штанько серед нагальних питань підвищення ефективності діяльності кримінально-виконавчої системи визначив ті, що пов'язані з удосконаленням кримінально-виконавчого законодавства з урахуванням міжнародно-правових актів, що стосуються сфери виконання покарань [284, с.7-8]. При цьому, на його думку, більш вагомим у цей процес має бути внесок представників науки, яка, на жаль, ще значно відстає від потреб практики, а саме: відбувається гострий дефіцит фундаментальних досліджень у цій сфері; практичні працівники вже давно чекають виконання свого соціального замовлення на наукову розробку таких актуальних проблем, як визначення нової моделі установи виконання покарань, узагальненої характеристики фахівця та його оптимального навантаження, вдосконалення управлінської діяльності персоналу тощо [284, с. 10].

Саме у цей період, як встановлено в ході даного дослідження, активізуються представники наукової школи, пов'язаної з реалізацією пенітенціарної ідеї у сфері виконання покарань, а в науковому обороті все частіше з'являються такі категорії, як: «пенітенціарна політика», «пенітенціарні установи», «пенітенціарний персонал» тощо, які, як вірно у зв'язку з цим зробив висновок Г. О. Радов, створювали перекручене

уявлення щодо їх сутності [226, с. 12], створюючи таким чином теоретико-методологічні специфічні детермінанти, які в подальшому використовувались в проектах законів, що стосуються сфери виконання покарань, посилюючи зміст колізійних норм в існуючому кримінально-виконавчому законодавстві України [200]. Більш того, свій негативний «вклад» у цей «хаотичний» процес перетворень вклали й деякі працівники на той час ДДУПВП. Так, у 2002 році захистив дисертацію перший заступник Голови ДДУПВП О. Б. Пташинський, яку назвав «Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні» [219], яка, зокрема, досі в нашій державі так і не створена, не дивлячись навіть на прийняття у 2014 році Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до Європейських стандартів» [173].

Аналогічний казус (від лат. casus – випадок; пригода; подія тощо) [38, с. 243] допустив і заступник Генерального прокурора України, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, а по сумісництву – ще й завідувач кафедри нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та інших примусових заходів Інституту підвищення кваліфікації кадрів Національної академії прокуратури України О. І. Шинальський, за загальною редакцією (упорядкуванням) якого у 2008 році у науковому світі з'явився «Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями» [75]. При цьому, авторський колектив допустив у даному виданні, принаймні, декілька колізій, а саме:

а) замість термінів «засуджений» (глава 2 КВК України) або «ув'язнений під варту» (Закон України «Про попереднє ув'язнення» [205]) у зазначеному збірнику вжито слово «в'язні», яке навіть у міжнародному праві застосовується з відповідною ремаркою (від фр. remarque – примітка) [38, с. 497]. Так, у п. 10.1 Європейських пенітенціарних правилах з цього приводу зазначено, що ЄПП застосовується щодо всіх осіб, взятих під варту, чи засуджених до позбавлення волі [63]. Більш того, навіть у Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями зауважено, що зазначені

правила застосовуються до декількох категорій таких осіб – засуджених в'язнів; не засуджених в'язнів та інші (ч. 2 цього нормативно-правового акта «Правила, що застосовуються до особливих категорій»), а також такі терміни, як: «особи, засуджені до тюремного ув'язнення» (п. 65 Правил); особи, що були заарештовані» (п. 84 Правил); особи, заарештовані або поміщені у в'язницю без пред'явлення звинувачення» (п. 95 Правил); інші [133];

б) вживши у назві збірника словосполучення «пенітенціарні установи», його автори чомусь пішли у розріз з чинним кримінально-виконавчим законодавством України, у якому закріплені такі терміни, як: «органи та установи виконання покарань» (ч. 2 ст. 1 КВК); «види органів і установ виконання покарань» (ст. 11 КВК); «виправні колонії» (ст. 18 КВК); «виховні колонії» (ст. 19 КВК); інші подібні поняття і категорії. Більш того, у нормах міжнародного права, що регулюють сферу виконання покарань, також, крім терміну «пенітенціарні установи», застосовані й інші його аналоги – «місця ув'язнення» (п. 36.1 ЄПП), «установи для неповнолітніх» або «виправні будинки» (п. 5 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями) [133]; інші, які є близькими по змісту до норм вітчизняного законодавства.

Тоді виникає питання, з яких міркувань автори збірника здійснили у його назві підміну понять, створивши таким чином колізію у нормативно-правовій лексиці з питань кримінально-виконавчого права України?

Як встановлено в ході даного дослідження, по такому ж шляху пішли у той час й деякі суб'єкти нормотворчості. Зокрема, у грудні 2010 року Указом Президента України замість ДДУПВП була створена Державна пенітенціарна служба України [197], у той самий час, коли згідно відповідного закону з 2005 року в нашій державі функціонувала Державна кримінально-виконавча служба України [178], у зв'язку з чим на практиці, особливо з питань взаємодії, переписки, управлінської діяльності тощо, виник своєрідний правовий парадокс (гр. paradoksos – неочікуваний, дивний; одне із видів протиріч, які виникають у правильному по логічній формі роздумі) [38, с. 422], а саме: одні адресати звертались до ДКВС України, а інші – до ДПтС України. У той

самий час, у Положенні про ДПтС України, яке було затверджено Указом Президента України від 06 квітня 2011 року № 394/2011, жодного слова про «пенітенціарні установи», «пенітенціарне законодавство», «пенітенціарну політку» тощо вжито не було, тобто, як це витікає із змісту п. 1 цього Положення, зазначений орган виконавчої влади не мав наміру створювати в нашій державі пенітенціарні умови діяльності (на теоретичному (доктринальному), законодавчому, організаційно-управлінському та інших рівнях), позаяк мав статутне призначення забезпечувати тільки реалізацію державної політики у сфері виконання покарань України [161].

Знову ж таки, виникає цілком логічне питання, а навіщо було змінювати назву даного державного органу, коли він змістовно був спрямований на реалізацію тих самих завдань, що його попередник – ДДУПВП?

Але й на цьому вказана колізія не завершилась, а саме: у жовтні 2012 року, на підставі відповідного закону, Міністерство юстиції України стало центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань (ч. 1 ст. 11 КВК України) [175], при тому, що на цей момент й надалі функціонувала ДПтС з такими ж функціями, а Положення про неї діяло аж червня 2019 року, коли було відмінено в установленому порядку [161].

Отже, вказані вище факти свідчать про те, як правова «безкультурність» [259, с. 154-157] окремих «вищих» посадових осіб, які були наділені особливими владними повноваженнями, так і низький рівень правової свідомості, що проявляється у виді її деформації [259, с. 152-154] окремих суб’єктів нормотворчості тільки посилюють негативний вплив на законодавчому рівні тих детермінант, що спричинюють та обумовлюють наявність у нормативно-правових актах правових прогалин і колізій.

Для того, щоб розірвати цей «Гордіїв вузол» (легко та несподівано вирішити важку справу) [46], слід досить детально та скрупульозно вивчити зміст тих міжнародних нормативно-правових актів, що безпосередньо стосуються сфери виконання покарань. При цьому, варто взяти за основу їх класифікацію, яка виведена на науковому рівні [250, с. 51-57]. Зокрема, А. Х. Степанюк та І. С. Яковець у своїх працях

обґрунтували наступну їх типологію (за ступенем обов'язковості): 1) акти, які є обов'язковими для застосування національними системами виконання покарань; 2) акти, які носять рекомендаційний характер [250, с. 52].

Таку ж класифікацію по вказаному критерію здійснив й М. І. Рудницький [110, с. 126-127], а також ряд інших науковців [109, с. 319-320]. У свою чергу, О. В. Лисодєд, у цілому поділяючи наведену вище точку зору, разом з тим пропонує застосувати ще один додатковий критерій для їх класифікації і вважає за доцільне у зв'язку з цим міжнародно-правові акти поділити ще й на: а) акти, що стосуються поводження з особами, позбавленими волі; б) акти, що стосуються покарань і кримінально-правових заходів впливу на винну особу, які не пов'язані з позбавленням волі [112, с. 44-46].

Слово «обов'язковість» означає те, що слід беззаперечно дотримуватись; чим не можна нехтувати; який вимагається в законодавчому порядку; який виконується з обов'язку [41, с. 450].

У цьому контексті та з урахуванням процедурних вимог щодо прийняття та визнання Україною міжнародних договорів [193], до обов'язкових для виконання нашою державою міжнародно-правових актів, що стосуються у тому числі сфери виконання покарань, можна віднести: 1) Загальну декларацію прав людини [67, с. 12-17]; 2) Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [132, с. 37-45]; 3) Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [269, с. 46-48]; 4) Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [93, с. 199-207]; 5) Конвенція про захист прав і основоположних свобод [92, с. 219-234]; 6) Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [62, с. 267-273]; 7) інші [75].

Виконання зазначених та інших обов'язкових міжнародно-правових актів здійснюється відповідно до вимог Статуту ООН [248], Статуту Ради Європи [249], інших міжнародних джерел, а також згідно вимог Закону України «Про міжнародні договори» [193], Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації

законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [184] та Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [172]. Зокрема, в ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» з цього приводу зазначено наступне: чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства [193]. При цьому, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ч. 2 ст. 19 даного Закону) [193]. Більш того, як це витікає із змісту ст. 20 даного Закону, міжнародний договір України може бути пролонгований відповідно до умов, визначених самим міжнародним договором [193].

Відповідно до положень ст. 28 Закону України «Про міжнародні договори», порядок здійснення контролю за виконанням цього Закону та міжнародних договорів України встановлюють Президент України або Кабінет Міністрів України відповідно до їх компетенції та вимог статей 17-19 цього Закону [193].

Як встановлено в ході даного дослідження, зовсім іншу юридичну силу мають ті міжнародно-правові акти, що мають рекомендаційний характер для України. Такий висновок витікає із змісту:

а) ч. 1 ст. 9 Конституції України, відповідно до вимог якої чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. При цьому, укладання міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (ч. 2 ст. 9 Основного закону) [95];

б) ч. 2 ст. 19 Конституції України, у якій зазначено, що органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

в) ст. ст. 19-20 Закону України «Про міжнародні договори» [193];

г) слова «рекомендаційний» [141]. Зокрема, в тлумачних словниках зазначене слово означає пораду, вказівку кому-небудь; пропозицію [228].

Отже, міжнародно-правові джерела, у яких закріплені норми рекомендаційного характеру, не є обов'язковими для України, включаючи її органи державної влади, мова про які ведеться в ст. 6 Конституції України. Саме тому, будь-які посадові особи цих органів, які видають бажане за дійсне, тобто формують переконання та приймають рішення відповідно до того, що є приємним, замість того, щоб звернутись до наявних доказів, раціональності або реальності [169], поступають всупереч інтересам служби (службова особа ігнорує покладені на неї чинним законодавством функції, діє на противагу їм, нехтує службовими інтересами чи хибно їх сприймає, підриває авторитет владних органів тощо [136, с. 862]) та, в кінцевому підсумку, заводять будь-який процес (як от: реформи у сфері виконання покарань [90]) у глухий кут [226, с. 12].

Прикладом такої «хибної» практики України у сфері виконання покарань стало бездумне, алогічне та безвідповідальне виконання нею рекомендацій Ради Європи, а також інших міжнародних організацій, що стосувались процесу виконання та відбування покарань. Зокрема, згідно з висновком № 190(1995) від 26 вересня 1995 року щодо заявки України на вступ до Ради Європи, Парламентська Асамблея РЄ рекомендувала нашій державі передати управління кримінально-виконавчою системою у відання Міністерства юстиції України [42].

І, замість того, щоб розробити Комплексну програму (а такої на рівні Верховної Ради України, Президента України чи Кабінету Міністрів України затверджено не було) щодо вирішення зазначеної рекомендації РЄ, в нашій державі пішли по іншому шляху – створили самостійне відомство у системі центральних органів державної виконавчої влади – Державний департамент України з питань виконання покарань [216], який до 2005 року (часу прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [178]) діяв на підставі затвердженого підзаконним нормативно-правовим актом Положення [203], що суперечило п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до вимог якої діяльність органів та установ виконання

покарань має визначатись виключно законом. Крім цього, до 2005 року ДДУПВП з питань добору кадрів, їх соціального захисту, застосування сили, зброї тощо керувався Законом України «Про міліцію» [194], до якої не мав відношення з часу виведення у 1999 році органів та установ виконання покарань з підпорядкування МВС України [171], що, крім ст. 92, суперечило й ч. 2 ст. 19 Основного закону, в якій зазначено, що органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі закону.

Не обійшли стороною цей так званий процес «реформ» (а, вірніше було б сказати засилля прогалин і колізій) у кримінально-виконавчому законодавстві України й інші негативні наслідки у цьому контексті, а саме:

а) ДДУПВП від реорганізації та виходу з системи МВС України втратило ті об'єкти, які були спільною власністю з цим відомством (службові кабінети у центральному апараті МВС; санаторії; бази відпочинку; спортзали; т. ін.), суттєво знизивши таким чином рівень соціального захисту персоналу органів та установ виконання покарань, що було об'єктивною необхідною умовою підтримання їх готовності до виконання складних психологічно і фізично обумовлених завдань, а також блокування, усунення, нейтралізації тощо детермінант, які спричинювали та сприяли їх професійному «вигоранню» та «професійній деформації» [128, с. 42-47]. Як результат, якщо у 1991 році до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері виконання покарань було притягнуто 19 осіб [138, с. 22], то в 2010 році (останньому році перебування ДДУПВП в «самостійному» статусі) – 57 [179, с. 52]. Погіршились у зв'язку з цим й інші показники оперативно-службової діяльності органів та установ виконання покарань [96, с. 103-113]. Зокрема, якщо у 1991 році з боку засуджених було зареєстровано вчинення 370 злочинів [138, с. 1], то у 2010 році – 404 злочини [179, с. 3]. При цьому, з 3,9 у 1991 році [138, с. 1] лише до 3,52 у 2010 році [179, с. 3] зменшився рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених, тобто і в контексті реалізації визначеної у ч. 1 ст. 1 КВК України мети по запобігання нових злочинів з участю осіб, які тримались у місцях позбавлення волі, ДДУПВП ефективніше працювати не став;

б) ДДУПВП втратив єдиний вищий навчальний заклад (Київський інститут внутрішніх справ), який готував фахівців для органів та установ виконання покарань.

У той самий час, як у зв'язку з цим слушно зауважили ряд науковців (В. М. Синьов, О. В. Беца, М. В. Клімов), закономірності розбудови держави і розвитку суспільства в нових політичних та економічних умовах, а також об'єктивні проблемні протиріччя, що притаманні сучасному стану розвитку відомчої системи освіти, обумовлюють основні підвалини нової концепції наступного десятиріччя [151, с. 317]. Саме тому, на їх думку, її серцевиною має бути нова парадигма відомчої освіти, враховуючи, що її формування є однією з найгостріших проблем сучасності на межі нового XXI століття [243, с. 317];

в) ДДУПВП на той час, і до 2010 року включно, залишився без підрозділу, який би забезпечував науковий супровід кримінально-виконавчої діяльності в Україні. І, що ще більш парадоксально: затвердивши штатний розпис ДДУПВП та передбачивши у ньому Наукову лабораторію з питань досліджень у сфері виконання покарань, керівництво Департаменту так і не доукомплектувало його відповідними фахівцями, проявляючи таким чином своє відношення до ролі науки у розвитку суспільного процесу [284, с. 10-11];

г) ДДУПВП втратив напрацьовані в системі МВС України взаємозв'язки з іншими правоохоронними органами, особливо в частині запобігання кримінальної субкультури та її представників на процес виправлення і ресоціалізації засуджених; що негативно у тому числі відобразилось й на стані правопорядку в органах та установах виконання покарань [74, с. 174-182]. Так, у 2010 році із 119 засуджених (у числі 404, які були притягнуті до кримінальної відповідальності осіб) 29,4 % перебували на профілактичних обліках, що стало у тому числі одним із результатів низького рівня взаємодії ДДУПВП з іншими правоохоронними органами [179, с. 5];

ґ) інші організаційно-управлінські, нормативно-правові, технічні та інші втрати ДДУПВП, які стали результатом наявності прогалин і колізій у кримінально-

виконавчому законодавстві України, включаючи й міжнародно-правового характеру [253, с. 510-522].

Як з цього приводу досить вдало зробив висновок А. Х. Степанюк, незрозуміло, чому для завершення реформування кримінально-виконавчої системи та подальшої гуманізації кримінального законодавства й системи виконання покарань необхідно внести зміни лише у Кримінальний, Кримінально-процесуальний та Кримінально-виконавчий кодекс України, залишаючи без змін закони, що регламентують правовий статус органів виконання покарань та їх персоналу [253, с. 513].

Заслуговують на увагу у зв'язку з цим й інші висновки з означеної проблематики, до яких дійшов А. Х. Степанюк, а саме:

1) щодо плутанини у термінах («кримінально-виконавча система» та «пенітенціарна система»), що «підігрівалась» у той час ДДУПВП, задля показовості спроб щонайближче підійти до запровадження у практику міжнародних стандартів [253, с. 520-521] .

2) щодо правових прогалин, які, зокрема, містились в Указі Президента України від 20 січня 2006 року «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи» [201], та потребували негайного усунення, позаяк виникала можливість реалізації всіх запланованих заходів у формальному вигляді, тобто «на папері», без кардинальних змін у реальній правозастосовній діяльності [253, с. 522];

3) щодо своєрідного реагування ДДУПВП на щонайменші спроби «втручання в його життя», а саме: РЄ постійно закликала органи влади України завершити переведення кримінально-виконавчої системи у підпорядкування Міністерства юстиції, а Департамент не вчиняв з цього приводу жодних кроків [253, с. 522-513].

При цьому варто зазначити, що така «недисциплінованість» та відповідне ігнорування вимог міжнародно-правових актів, стосувалось, на жаль, й тих із них, які носили обов'язковий для нашої держави характер. Зокрема, це стосується виконання рішень Європейського Комітету по запобіганню катувань, який моніторить сферу

виконання покарань України з 1998 року, тобто з часу створення ДДУПВП [168]. Так, у звіті про виконання рекомендацій і зауважень, що були висловлені членами Європейського Комітету по запобіганню тортурам, у доповіді Уряду України по результатах візиту в Україну у лютому 1998 року було зазначено, що всі зауваження виконані [168, с. 96-100].

Поряд з цим, зазначений Комітет зауважив, що така відповідь є формальною та по деяких фактах не відповідає дійсності. Наприклад, у параграфі 112 Доповіді Комітету було вказано, що в СІЗО не дотримується передбачена в законі мінімальна площа 2 м^2 на особу, ув'язнену під варту, а в проекті КПК визначена ще більша «житлова» площа в СІЗО (до 4 м^2). На це зауваження ДДУПВП відповів, що не має ніякої можливості забезпечити кожному ув'язненому під варту 4 м^2 та вилучити з обороту камери менше 2 м^2, як це рекомендує Комітет, через відсутність вільних місць і недоліку бюджетного фінансування [168, с. 100]. І, це при тому, що відповідно до вимог ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, такі порушення кваліфікуються як катування [93]. Більш того, такий підхід закріплено й в Конвенції про захист прав і основоположних свобод [92] та визнається як правопорушення Європейським судом з прав людини [141].

Як з цього приводу зазначено в п. 4 ч. 1 ЄПП, утримання засуджених і ув'язнених під варту осіб в умовах, які порушують їхні права людини, не може бути виправдано нестачею ресурсів [63]. Наочним прикладом у зв'язку з цим є рішення ЄСПЛ у справі «Знайкін проти України», у якому суд дійшов висновку про порушення ст. 3 Конвенції про захист прав і основоположних свобод у зв'язку з неналежними умовами тримання заявника під вартою в Сімферопольському СІЗО та Феодосійському ізоляторі тимчасового тримання [141, с. 10-11].

Суттєво не змінилась ситуація з питань виконання Україною вимог Комітету по запобіганню катуванням й в подальші роки (фактично до 2010 року). Цікавим у цьому сенсі є зміст вступу до Доповіді Уряду України Європейського Комітету по

запобіганню тортурам, який відбувся 15-23 липня 1999 року [168, с. 101-124]. Зокрема, в п. 1 розділу «А» «Термін і контекст візиту, склад делегації» зазначеної доповіді, Комітет зауважив, що це є другий візит делегації в Україну. При цьому, Комітет вважає, що цей візит був необхідним у зв'язку з обставинами, що склались (п.1 ст. 7 Конвенції), а саме: в дійсності, підготовлена Комітетом доповідь про його перший візит у межах програми періодичних візитів викликає тривогу щодо поводження і умов тримання осіб, позбавлених волі. Саме з цих міркувань Комітет сформулював серію рекомендацій, у тому числі термінових, з метою покращення умов тримання осіб у місцях позбавлення волі [168, с. 104]. У свою чергу, як зазначено у вступі даної доповіді, українською стороною листом від 29 червня 1999 року подана попередня відповідь на доповідь Комітету, якою останній стривожений, у зв'язку з її неадекватністю, а тому вирішив приїхати з візитом в Україну з метою провести переговори з її органами влади з цього приводу [168, с. 104].

У 2000 році, знову ж таки, вказуючи на низьку виконавську дисципліну України, що стосується виконання рекомендацій (а, по суті, вимог) Європейського Комітету по запобіганню тортурам [168, с. 135-207], Комітет у своєму листі на ім'я голови ДДУПВП Штанька І. В. звернув увагу, зокрема, на п. 192 своєї доповіді, в якому Комітет просив представників української влади надати на протязі шести місяців звіт про заходи, здійснені після вивчення доповіді. Крім цього, Комітет просив, щоб український звіт супроводжувався англійським або французьким перекладом [168, с. 138].

У 2002 році, у відповіді Уряду України по результатах візиту зазначеного Комітету в Україну, зокрема відвідування органів та установ виконання покарань (розділ «Б», який містив майже 60 зауважень), було констатовано наявність низки порушень прав людини і громадянина у сфері виконання покарань та надані досить формальні та неповні відповіді по суті виявлених проблем [168, с. 222-245]. Так, у вступі відповіді Уряду України на доповідь Комітету було зазначено наступне: доводимо до Вашого відому, що частина організаційно-практичних заходів вже

виконана, а інші, ще потребують значних затрат часу або фінансів та знаходяться в стадії реалізації [168, с. 222].

Суттєво не змінилась ситуація з означеної проблематики (мається на увазі, позиція органів державної влади) й в подальші роки. Так, у 2005 році Європейський Комітет по запобіганню катуванням рекомендував українській владі:

а) активізувати зусилля для розробки та практичного застосування послідовної стратегії щодо боротьби з переповненістю установ виконання покарань, заснованої на принципах, викладених у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи R(80)11 щодо досудового ув'язнення [230]; R(99)22 щодо переповненості виправних установ і тюрем [231] та R(2003)22 [229] щодо умовного звільнення, підтверджуючи таким чином неналежне виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань з означених питань [217, с. 352];

б) переглянути, якнайшвидше, передбачені законодавством норми житлового простору для засуджених і ув'язнених під варту осіб і збільшити їх як мінімум до 4 $м^2$ у всіх установах, підвідомчих ДДУПВП [217, с. 352];

в) українській владі рекомендується докласти активних зусиль для поліпшення умов тримання засуджених і гуманізації кримінально-виконавчої системи (п. 95 Доповіді Комітету) [217, с. 352].

Проте, ні у той час, ні у сьогоденні [90] зазначені та інші рекомендації (а, по суті, враховуючи членство України в Раді Європи та вимоги Статуту РЄ [249]) пропозиції Європейського Комітету по запобіганню катуванням виконані нашою державою не в повній мірі.

На цій проблемі давно вже акцентують увагу вітчизняні науковці, проте реальних правових механізмів з цього приводу в Україні до теперішнього часу не створено. Так, М. В. Романов зазначив, що ще одним фактором, який свідчить про непослідовне ставлення держави України до міжнародних актів та їх застосування, є порушення Україною вимог ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ця стаття забороняє катування та нелюдське поводження чи покарання. Але в Україні дія

цієї статті має незрозумілий та обмежений характер. Проявляється це в тім, що скарги осіб щодо застосування до них катувань, розглядаються та розслідуються неналежним чином, реакція на факти катувань з боку правоохоронних органів та суду є повільною та непослідовною [217, с. 48]. Показовою у цьому контексті є відповідь Уряду України на параграф 114 доповіді Європейського комітету по запобіганню тортурам, який мав місце у лютому 1998 року, а саме: проведено внутрішнє розслідування інциденту, згаданого в доповіді Комітету, з паном NN, коли засуджений до смертної кари під час відвідування його камери представниками тюремної адміністрації проявив надзвичайно сильний опір і не бажав залишати камеру, погрожуючи, що вчинить самогубство, показало, що застосування профілактичних заходів було юридично обґрунтованим. Пан NN у письмовій формі також підтвердив законність застосування до нього наручників 04 березня 1999 року [168, с. 100].

На переконання науковців (і це не викликає заперечень), питання виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, що стосуються сфери виконання покарань, набувають сьогодні проблем концептуального характеру [168, с. 9]. При цьому, як вірно вважає М. В. Романов, важливим моментом є не лише те, що національне законодавство є суперечливим та таким, що не відповідає міжнародним актам. Проблема полягає в іншому. Зокрема, знак «дорівнює» між підозрюваними, підсудними та засудженими говорить про безапеляційно каральний характер всієї кримінальної політики та системи держави [168, с. 9].

Серед інших проблем, які стосуються змісту прогалин і колізій, що мають місце в кримінально-виконавчому законодавстві України, та їх впливу на рівень виконання міжнародних зобов'язань, що стосуються сфери виконання покарань, І. С. Яковець називає питання, за якими критеріями оцінюється ефективність діяльності пенітенціарної системи в міжнародній практиці [290, с. 85]. Зокрема, на її думку, аналіз міжнародних стандартних правил поводження із засудженими дозволяє стверджувати, що основним критерієм оцінки ефективності діяльності виправної установи визнається показник виправлення та ресоціалізації засуджених [290, с. 86]. Так, у Правилі 58

Мінімальних стандартних правил поводження із засудженими зазначено, що мети захисту суспільства можна досягти лише у тому випадку, якщо після відбуття призначеного строку позбавлення волі та після повернення до нормального життя в суспільстві колишній засуджений є не тільки готовим, але й здатним підкорюватись законодавству та забезпечувати своє існування [133]. У свою чергу, в Україні досі критерієм виправлення та ресоціалізації осіб, які відбули кримінальне покарання, є недопущення з їх боку рецидивних злочинів [290, с. 87].

На переконання В. Є. Кириченка (і можна з цим погодитись), вихід з цієї ситуації бачиться наступний: в умовах обмеженого фінансування і ментальності (від лат. mentalis – спосіб мислення) [38, с. 350] нашої нації та з урахуванням того, що Україною ратифіковані відповідні Конвенції, залишається одне – дотримуватись прийнятих на себе зобов'язань та рухатись у напряму гармонізації кримінально-виконавчого законодавства відповідно до норм Європейського Союзу [82, с. 275]. А, це, у свою чергу, на його погляд, передбачає реальне реформування, у тому числі й у сфері виконання покарань, а не імітування цього процесу, як це відбувається у сучасній Україні, пам'ятаючи при цьому, що правовою норма стає лише тоді, коли вона відбивається в соціальній практиці [82, с. 275].

Проте, на цьому шляху необхідно подолати ще одну перешкоду – ментальність, тобто змінити ставлення до людини. А це завдання архіскладне, системне та торкається свідомості.

При цьому, свідомості не окремої людини, і навіть не окремої спільноти – персоналу органів та установ виконання покарань, а всього суспільства, його соціокультурних шарів [82, с. 275], що має пряме відношення й до досліджуваної у цій роботі проблематиці.

Про необхідність підвищення, зокрема, рівня виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань свідчать наступні статистичні дані:

а) щорічні виплати з Державного бюджету України складають мільйони гривень для виконання рішень ЄСПЛ (наприклад, у 2011 р. – більше 25 млн. грн.; у 2012 р. – 39 млн. грн.; ін.) [160, с. 212];

б) щорічне встановлення ЄСПЛ фактів порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (так, тільки ц 2015 році зазначений суд постановив рішення щодо 37 порушень процесуального аспекту ст. 2 Конвенції (неефективне розслідування випадків смерті особи); 15 порушень ст. 3 Конвенції (у зв'язку з катуванням заявників); 59 порушень ст. 3 Конвенції (пов'язані з жорстоким, нелюдським та таким, що принижує гідність поводження), а також 62 порушення ст. 3 Конвенції (через непроведення ефективного розслідування за скаргами заявників про жорстоке з ним поводження) [13, с. 249].

Поряд з цим, варто погодитись з висновком О. В. Демчука про те, що не варто «сліпо» копіювати чужий досвід, адже механічне його перенесення на українську систему виконання покарань, в кращому випадку виглядатиме «фарсом», а в гіршому – соціальною і бюджетною катастрофами, оскільки кримінально-виконавча система не пристосована до радикальних змін, а скорочення коштів на її фінансування призведе до її ліквідації [53, с. 163].

У контексті предмета даного дослідження обґрунтованою є також й оцінка з означених питань М. В. Буроменського, який вважає, що у деяких галузях українського законодавства його швидке приведення у відповідність до міжнародно-правових зобов'язань об'єктивно ускладнене [39, с. 662]. Зокрема, на його думку, це пов'язано з динамічним тлумаченням Європейської конвенції з прав людини. При цьому, застосування українськими судами рішень Європейського суду з прав людини тимчасово заповнює прогалини або усуває колізії в законодавстві до їх усунення уповноваженим органом держави [39, с. 662]. Така практика, на переконання М. В. Буроменського, активно підтримується в українській науковій доктрині, але поки що не є поширеною. При тому, що українські суди все частіше приймають рішення з

посиланням на норми міжнародного права. У свою чергу, теоретичні розвідки цієї проблематики є не надто динамічними [39, с. 662].

У свою чергу, М. М. Микієвич та О. Я. Траганюк у своїх працях доводять, що збагачення категоріального ряду юридичної науки держави в конкретних суспільно-політичних умовах новими категоріями (або принаймні їх новим розумінням), що обумовлюють специфіку державно-правового розвитку та відображають пануючі на той час уявлення про певне явище, є ознакою суспільства у період його трансформації [130, с. 696].

Саме цей методологічний підхід й було застосовано при з'ясуванні змісту даного підрозділу роботи, враховуючи, що Україна є яскравим прикладом держави, яка із здобуттям незалежності у 1991 році, зіткнулась не лише із необхідністю усвідомлення свого суверенного статусу, переосмислення основних ідеологічних детермінант, що протягом тривалого часу визначали її правовий і політичний розвиток, формування нових правових засад функціонування держави та суспільства на основі загальнолюдських цінностей, а й відчула гостру потребу у створенні власної правової, науково обґрунтованої концепції свого розвитку на майбутні роки [130, с. 696].

Отже, якщо узагальнити підсумки по даному питанню цієї наукової розробки, то слід констатувати наступне: якщо наша держава у поспіхах буде брати на себе ті чи інші міжнародні зобов'язання, включаючи й ті, що стосуються сфери виконання покарань, не маючи при цьому ні правової, ні науково обґрунтованої концепції з означених питань, ні інших ресурсів забезпечення (правового, організаційно-управлінського, матеріально-технічного та іншого характеру), а також й надалі буде зволікати з їх виконанням, неможливо буде у повній мірі не тільки удосконалити чинне законодавство (зокрема, кримінально-виконавче), але й це не дозволить ліквідувати існуючі у ньому прогалини і колізії, які, у свою чергу, впливають на ефективність діяльності її правоохоронної системи та знижують у зв'язку з цим рівень охорони і захисту основоположних прав і свобод людини та громадянина, загальновизнаних у нормах міжнародного права, включаючи й у сфері виконання покарань України.

Висновки до розділу 1

1. Визначено три періоди, на протязі яких були сформовані детермінанти, що спричинювали та обумовлювали наявність у кримінально-виконавчому законодавстві України правових прогалин і колізій, а саме: а) перший із них припадає на 1991-2003 р. р., коли у сфері виконання покарань кримінально-виконавчі правовідносини регулювались ВТК України, що був прийнятий ще у грудні 1970 року та який, не дивлячись на внесені у нього з 1991 року зміни і доповнення, по суті відображав ідеологію та психологію тоталітарної держави – СРСР, у складі якої функціонували й органи та установи виконання покарань України; б) другий період розпочався із вступу у дію з 01 січня 2004 року нового КВК України та завершився у квітні 2014 року у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів»; в) третій період, «стартувавши» у квітні 2014 року, триває по теперішній час. При цьому слід зазначити, що в основу цієї періодизації покладено критерій законодавчого регулювання суспільних відносин, у результаті якого й видозмінювалось кримінально-виконавче законодавство України, а також усувались правові колізії та прогалини.

2. З'ясовано сутність і зміст правової прогалини у кримінально-виконавчому законодавстві України та сформульовано авторський варіант даного поняття, а саме – це повна або часткова відсутність законодавчої регламентації тих чи інших суспільних відносин, що потребують правового регулювання, з урахуванням вимог нормотворчої техніки та принципів нормотворчості. По результатах проведеного дослідження встановлено наступне: а) по-перше, наявність правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві впливає на ефективність реалізації на практиці визначених у законі завдань та досягнення його мети (ст. 1 КВК України) [290, с. 53-101]; б) по-друге, існуючі прогалини та колізії у даній галузі законодавства створюють особливий вид детермінант, що спричинюють та обумовлюють низький рівень

запобігання злочинам і правопорушенням в органах та установах виконання покарань [30, с. 159-180]; в) по-третє, прогалини та колізії кримінально-виконавчого законодавства у випадках їх несвоєчасного усунення набувають хронічних форм і визначаються у виді негативних тенденцій його розвитку та функціонування [259, с. 271-272]; г) по-четверте, наявні правові прогалини і колізії у законодавстві, що регулює сферу виконання покарань, не дозволяють підвищити рівень правової свідомості, культури та професіоналізму як персоналу органів та установ виконання покарань, так і інших учасників кримінально-виконавчих правовідносин [167, с. 15-32]; ґ) по-п'яте, прогалини та колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України виступають об'єктивною перешкодою приведення його норм як до Європейського Союзу [184], так і до інших стандартних правил поводження із засудженими [133, с. 18-36], а також призупинять рух по перетворенню кримінально-виконавчої системи у пенітенціарну [34, с. 7]; д) і, накінець, існуючі у даній галузі права прогалини і колізії приводять до суттєвих порушень прав і свобод засуджених, які стають предметом їх розгляду в ЄСПЛ [141] та лягають важким тягарем на Державний бюджет України у зв'язку з необхідністю виконання рішень даного Європейського суду [172].

3. Встановлено зміст правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України у контексті його гармонізації до норм міжнародного права та практики. Зокрема, визначено наступні детермінанти, що спричинюють та сприяють їх наявності у нормах національного права: а) низький рівень виконання органами державної влади України взятих на себе міжнародних зобов'язань, що стосуються адаптації кримінально-виконавчого законодавства та практики до норм Європейського Союзу; б) незадовільний стан фінансового, матеріально-технічного та іншого ресурсного забезпечення процесу гармонізації кримінально-виконавчого законодавства України до норм міжнародного права; в) вкрай популістська та безвідповідальна поведінка вищих посадових осіб України, включаючи й керівництво Державного департаменту України з питань виконання покарань (а в подальшому – Державної пенітенціарної служби України) в реалізації державної політики в сфері

виконання покарань, а саме: з одного боку, ці суб'єкти публічно та в друкованих виданнях заявляли про наміри створювати пенітенціарну систему, а з іншого, й надалі в управлінні та в інших сферах життєдіяльності органів та установ виконання покарань продовжувати дотримуватись догм кримінально-виконавчої системи, заводячи таким чином проблеми її розвитку в глухий кут; г) невдалі та професійно неграмотні переклади текстів в Україні тих міжнародно-правових актів, які стосувались сфери виконання покарань, що привело до низки колізій у правозастосовній практиці та в наукових джерелах у виді вживання слів, понять, категорій, які фактично суперечили змісту кримінально-виконавчого законодавства України (як от: «в'язні» замість «засуджених» або «ув'язнених під варту»; «пенітенціарні установи» замість «установ виконання покарань»; «місця ув'язнення» замість «місця попереднього ув'язнення» або «місця позбавлення волі»; т. ін.).

РОЗДІЛ 2
ВПЛИВ ПРОГАЛИН І КОЛІЗІЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТИ І ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ПРАВОПОРЯДОК В ОРГАНАХ І УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

2.1. Вплив прогалин і колізій на ефективність реалізації на практиці мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України

У тлумачних словниках слово «вплив» означає дію, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета [41, с. 103], а слово «мета» – те, до чогось хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [41, с. 367].

У законі України про кримінально-виконавчу відповідальність, зокрема в ч. 2 ст. 50 КК, до системних (взаємозв'язаних і упорядкованих) [41, с. 609] елементів мети покарання законодавець відніс: а) кару (науковці доводять, що цей елемент мети покарання виражається через режим, тобто встановлений у закон і порядок виконання та відбування того чи іншого кримінального покарання [109, с. 566-567]); б) виправлення засуджених, під яким у ч. 1 ст. 6 КВК розуміється процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки; в) запобігання вчинення нових злочинів засудженими (так званий рецидив злочинів (ст. 34 КК України) (під запобіганням злочинам в кримінології розуміють різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінант злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх, через обмеження, нейтралізацію, за можливістю – усунення їхньої дії [71, с. 324]); г) запобігання вчиненню злочинів іншими особами (у першу чергу, мова ведеться про суб'єктів (персонал ДКВС України) та учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, представників громадськості, прокурорів; ін.)) [60, с. 15-32].

Крім цього, додатковою метою покарання, як це витікає із змісту ч. 3 ст. 50 КК, є те, щоб воно не завдавало фізичних страждань або не принижувало людську гідність. У свою чергу (і це має пряме відношення до досліджуваної у даній роботі проблематики), метою кримінально-виконавчого законодавства України, що знайшла своє відображення в ч. 1 ст. 1 КВК, визначено: 1) захист інтересів особи, суспільства і держави (а, це в деякій мірі співпадає із завданнями, закріпленими в ст. 1 КК України); 2) створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених (під останньою у законі розуміють свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві (ч. 2 ст. КВК)); 3) запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень засудженими; 4) запобігання вчиненню злочинів іншими особами; 5) запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Отже, проведений аналіз відповідних норм КК та КВК України показав, що у питаннях мети покарання між ними немає смислової єдності та тотожності (схожості, подібності, т. ін.), що свідчить про наявність колізій у цих законодавчих актах. До таких, як видається, можна віднести наступні:

1. Метою покарання, що визначена в ч. 2 ст. 50 КК, не закріплена ресоціалізація засуджених.

2. Головною метою покарання, мова про яку ведеться у законі про кримінальну відповідальність, не визначено запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження із засудженими, – це лише факультативна ціль даного закону (ч. 3 ст. 50 КК).

3. Метою покарання в ст. 50 КК не закріплено захист інтересів особи, суспільства і держави (це віднесено у певній мірі до завдань КК України, які визначені в ч. 1 ст. 1 даного Кодексу). У той самий час, у ч. 1 ст. 1 КВК України не тільки не відображений такий елемент мети покарання як кара, але й у дещо другому змісті на законодавчому рівні визначений інший її елемент – виправлення засуджених, який інтерпретований

(від лат. interpretation – роз`яснення; тлумачення; розкриття смислу чого-небудь) [38, с. 235] як «створення умов для виправлення», що є не одним і тим самим процесом у діяльності суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності. Більш того, такий підхід на законодавчому рівні «підім'яв», якщо можна так виразитись, норми матеріального права (а, це – положення КК), надавши пріоритет у їх співвідношенні з процедурними нормами останнім (у даному випадку – положення КВК), спростивши таким чином сутність і зміст діяльності персоналу ДКВС України щодо реалізації на практиці визначеної у законі про кримінальну відповідальність мети кримінального покарання. Крім цього, зазначена «колізійність норм» [259, с. 275-279] привела до того, що на практиці сформувались і відповідні критерії оцінки результатів кримінально-виконавчої діяльності в Україні, які також не в повній мірі кореспондуються з метою покарання, що визначена в ст. 50 КК України [291, с. 69-75].

Таким чином, дана колізія норм права має не тільки, і не стільки правовий аспект, скільки практичну спрямованість цієї проблематики, впливаючи таким чином на ефективність реалізації у кримінально-виконавчій діяльності України мети покарання, що закріплена у нормах матеріального (пріоритетного у правових відносинах) права. Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з'ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи слід більш активно досліджувати науковцям проблеми колізій і прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві?» засуджені відповіли таким чином: «так» - 46% (у структурі всіх респондентів); «ні» - 12 %; «частково» - 42 % (додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 59 %; «ні» - 2%; «частково» - 39% (додатки В, Г).

Слід вказати, шо на наявність зазначеного протиріччя вже давно вказують у своїх розробках науковці, маючи при цьому як схожі, так і відмінні висновки з цього приводу. Зокрема, А. П. Гель у зв'язку з цим зазначив, що, з одного боку, якщо виходити з того, що норми кримінально-виконавчого права є похідними від норм кримінального права відіграють допоміжну роль у реалізації інституту покарання,

визначаючи процедуру процесу виконання – відбування покарання, то цілі покарання, які закріплені у КК України (кара, виправлення засуджених, загальна і соціальна превенція), повинні мати вирішальне значення для визначення предмета правового регулювання кримінально-виконавчого законодавства, при цьому його мета у жодному разі не повинна набувати більшої значущості, ніж цілі покарання [113, с. 11-12]. Але, з іншого боку, на його думку, досягнення цілей покарання забезпечується не лише у ході процесу його виконання, тому цілі останнього й можуть бути відмінними від цілей покарання, визначених у КК України [113, с. 12]. Хоча варто у зв'язку з цим зазначити, що у свій час А. П. Гель мав дещо інший погляд на дану проблему, вважаючи, що мета кримінально-виконавчого законодавства жодного разу не повинна набувати більшої значущості, аніж цілі покарання [135, с. 12].

Цікавою, у контексті досліджуваної у цій роботі проблематики, є й позиція А. Х. Степанюка та І. С. Яковець, які вважають, що єдиною метою кримінально-виконавчого законодавства України є захист інтересів особи, суспільства і держави, а закріплені в ч. 1 ст. 1 КВК словосполучення, типу: «виправлення засуджених», «ресоціалізація засуджених», «запобігання вчиненню злочинам», «запобігання тортурам» тощо – відносять до засобів досягнення даної мети [114, с. 7-8]. У свою чергу, автори підручника «Кримінально-виконавче право України», підготовленого за заг. ред. О. М. Джужи у 2010 році, тільки фрагментарно звернули увагу на дану проблематику, зазначивши, зокрема, що у КВК України оновлено визначення кримінально-виконавчого законодавства України та його мети і завдань (ст. ст. 1 та 2) [109, с. 180]. Жодного слова з цього приводу не висловлено й в аналогічному підручнику, опублікованому в 2018 році за загальною редакцією Є. Ю. Бараша [110].

Поряд з цим, у такому ж підручнику, підготовленому за загальною редакцією Б. М. Головкіна та А. Х. Степанюка у 2019 році, у зв'язку з цим зазначено наступне: в установах виконання покарань здійснюються різні види діяльності, що визначені цілями покарання, сформульованими в ч. 2 ст. 50 КК України, а також обумовлені завданнями органів і установ виконання покарань [111, с. 12].

Як показали результати даного дослідження, немає одностайності з означених питань й у зарубіжній науковій літературі. Так, російський учений А. І. Зубков з цього приводу зазначив, що якщо раніше діючий ВТК Російської РСР практично повністю відтворював формулювання ст. 20 КК Російської РСР, у якій визначалась мета покарання, то на сьогодні такої жорсткої залежності немає [267, с. 11]. Зокрема, ст. 1 КВК Російської Федерації мова ведеться про мету виправлення засуджених і запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами, а ст. 43 КК РФ в якості мети покарання називає перш за все, відновлення соціальної справедливості, а вже потім – виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами. Це, на думку А. І. Зубкова, означає, що кримінально-виконавче законодавство РФ ігнорує мету відновлення соціальної справедливості, позаяк вона йому не характерна [267, с. 11]. Натомість, інший російський науковець В. І. Селіверстов переконаний, що мета кримінально-виконавчого та кримінального законодавства Російської Федерації, що визначені у ч. 1 ст. 1 КВК та ч. 2 ст. 43 КК, у цілому співпадають [268, с. 46].

Про невідповідність мети покарання, що закріплена в кримінальних законах, та метою виконання покарання, яка знайшла свою відображення у пенітенціарному законодавстві, веде мову у своїх наукових розробках й німецький учений Г. Й. Шнайдер, підкреслюючи при цьому, що виконання покарання зводиться не тільки, зокрема, до позбавлення людини волі та утриманні її в тюрмі (виправній установі тощо); воно може виразитись також у нагляді та спостереженні за засудженим, його консультуванні та особливому поводженню з ним в його соціально комфортній общині та з її допомогою [283, с. 389]. На його переконання, покарання набуває сенсу та мети тільки при виправленні правопорушника та безпеці суспільства, у конкретному та загальному залякуванні [283, с. 389].

У юридичній літературі, крім цього, висловлювалась думка про те, що між поняттями «кара» та «покарання», якими апелює законодавець у ст. 50 КК України, є певні відмінності, а саме: а) за обсягом та змістом між собою ці поняття близькі (але не

тотожні) як загальні, загальносоціологічні поняття; б) поняття «кара» та «кримінальне покарання» відрізняються між собою і за обсягом, і за змістом; в) поняття «кара» не може бути взяте за основу у визначенні сутності покарання та виведенні поняття «покарання» [222, с. 23].

Важливим з зв'язку з цим є висновок, який зробив В. М. Пуйко, обґрунтовано доводячи, що вводячи те чи інше слово в наукове визначення, поняття, надаючи йому статус терміну, наповнюючи його змістом з позиції якоїсь науки, не можна забувати чи ігнорувати основний зміст цього слова та не враховуючи його належність до того чи іншого пласта української мови [221, с. 114]. Без сумніву, що такий підхід можна визнати як один із засобів усунення правових прогалин і колізій у чинному законодавстві України, включаючи у тому числі й кримінально-виконавче.

У цілому узагальнений погляд на досліджувану проблематику відобразив у своїх працях А. Х. Степанюк [252]. На його думку, мета кримінально-виконавчого законодавства полягає в забезпеченні регулювання діяльності органів і установ виконання покарань зі здійсненням правообмежень, властивих покаранням [254, с. 105]. В основу даного визначення А. Х. Степанюк поклав судження про те, що механізм переходу кримінального процесу в процес виконання покарання, можливо і буде зрозумілий, якщо виокремити в кримінальній відповідальності ряд телеологічних (від гр. telos, -leos – той, що досягає мети) [38, с. 569-570] процесів, у яких перехід від одного стану об'єкта діяльності правоохоронних органів до іншого зв'язаний з постановкою мети і досягненням результату [254, с. 52]. На його переконання, такий підхід дозволяє провести співвідношення між цілями кримінальної відповідальності, цілями вироку, цілями покарання, завданнями органів і установ виконання покарань [254, с. 52]. При цьому, підсумовуючи результати аналізу наукових джерел та нормативно-правових актів з означеної проблематики, він констатував наступне: а) по-перше, що в них на тлі виконання покарання мова йде про зовсім різні види діяльності з відповідними їм цілями; б) по-друге, що такі цілі здебільшого носять декларативний характер; в) по-третє, що розмаїтість цілей кримінальної відповідальності, цілей

покарання, цілей вироку, цілей виправного впливу і т. п., уможливлює проведення розмежування між ними і завданнями кримінально-виконавчого законодавства, завданнями кримінально-виконавчої системи і завданнями адміністрації органів та установ виконання покарань, яке здійснює діяльність з виконання покарань [254, с. 58].

У цьому контексті звертає на себе увагу й наукова позиція В. К. Грищука, який обґрунтовано виокремлює: мету соціальної відповідальності людини [50, с. 9-55]; мету юридичної відповідальності [50, с. 166-181]; мету кримінальної відповідальності [50, с. 350-395].

Таким чином, варто визнати, що однією з детермінант, що спричинює та обумовлює наявність у чинному законодавстві України колізій з питань мети покарання, є дискусійність та невизначеність у цьому сенсі її змісту на науковому (доктринальному) рівні, а тому дана проблема має стати окремим предметом дисертаційного дослідження, враховуючи її велику практичну значущість як для суб'єктів законодавчої ініціативи, так і для суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин. Як видається, для усунення зазначеної колізії варто чітко сформулювати мету кримінально-виконавчого законодавства, взявши за основу відповідні положення закону України про кримінальну відповідальність, що стосуються змісту мети покарання.

Для упорядкування норм КК та КВК з означених питань логічно було б ч. 1 ст. 1 КВК викласти у новій редакції, а саме: «Метою кримінально-виконавчого законодавства України є правове забезпечення реалізації визначених у законі та вироку суду правообмежень для засуджених (кари), виправлення та ресоціалізація засуджених, запобігання вчинення ними та іншими особами кримінальних правопорушень, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження із засудженими».

Зазначений підхід ґрунтується на положеннях:

1). Конституції України, у ч. 3 ст. 63 якої зазначено, що обмеження для засуджених визначаються законом і встановлюються вироком суду.

2). Статті 102 КВК України, у якій не тільки дано визначення режиму виконання та відбування покарання (власне, кари), але й основних його вимог, зміст яких складають встановлені у законі правообмеження для засуджених.

3). Європейської Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдського або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [62].

4). Конвенція про захист прав і основоположних свобод, у ст. 3 якої встановлено правовий механізм забезпечення прав людини від катувань та тортур [92].

5). Статті 19 Закону України «Про міжнародні договори», яка закріпила принцип пріоритетності норм міжнародного права, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, щодо норм національного законодавства при регулюванні однотипних правових відносин [193].

6). Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [184]; ін.

Як встановлено в ході даного дослідження, немало протиріч, недоречностей та складностей при реалізації мети покарання та мети кримінально-виконавчого законодавства України пов'язано і з колізійністю норм, які визначають завдання кримінального та кримінально-виконавчого права. Так, у ч. 1 ст. 1 КК вказано, що Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. При цьому, варто звернути увагу на той факт, що у жодному з коментарів КК досі не роз'яснено зміст словосполучення «правове забезпечення», що важливо з огляду формулювання завдань процесуального (процедурного) права [137, с. 13]. Поряд з цим, у юридичній літературі досить поширеним є використання його аналогу – «правова регламентація», під якою розуміють моделювання та правове закріплення суспільних відносин шляхом загального програмування юридичних прав та обов'язків їхніх учасників, яка розглядається як перша стадія правового регулювання, на якій створюється його

нормативна основа [131, с. 701-702], а також «правове регулювання», яке означає цілеспрямований нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини за допомогою правових засобів (юридичних норм, індивідуальних приписів, правовідносин та ін.) з метою їхнього упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [131, с. 753-754].

В теорії права також відсутнє визначення поняття «правове забезпечення», а мова ведеться лише про «правове регулювання» суспільних відносин [259, с. 134-146], що, знову ж таки, свідчить про теоретичну прогалину з означеного питання та необхідність її вирішення на доктринальному рівні, враховуючи вплив колізій, які існують у нормах матеріального права, та формування змісту аналогічних норм процесуального (процедурного) характеру, до яких, зокрема, й відносяться норми кримінально-виконавчого права та законодавства України.

Отже, якщо взяти за основу зміст слів «право» (офіційний дозвіл; допуск до виконання якихось обов'язків тощо) [41, с. 531] та «забезпечення» (задоволення когось, чогось у якихось потребах; створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось) [66], то під «правовим забезпеченням» слід розуміти встановлення на законодавчому рівні відповідних гарантій та створення належних умов для реалізації мети і завдань певної галузі законодавства.

Як видається, враховуючи відсутність даного поняття у юридичній літературі та в нормативно-правових актах, логічно було б ст. 1 КК України доповнити приміткою, у якій дати роз'яснення вжитого у ч. 1 цієї статті Кодексу словосполучення «правове забезпечення», що дасть можливість не тільки усунути так звану «вторинну» прогалину [259, с. 272] у законі України про кримінальну відповідальність, але й упорядкувати зміст правових норм КВК, у яких, зокрема, закріплені завдання кримінально-виконавчого законодавства. До таких, як це витікає із змісту ч. 2 ст. 1 КВК України, відносяться наступні:

1. Визначення принципів виконання кримінальних покарань (хоча, логічно було б говорити (і це зазначено в ст. 5 КВК) про принципи виконання та відбування покарань,

враховуючи, що процес кримінально-виконавчої діяльності передбачає нерозривність та об'єктивну взаємозалежність і взаємозв'язок як процедури «виконання», так і процедури «відбування» будь-якого кримінального покарання [255, с. 796-798].

Для усунення даної правової прогалини варто ч. 2 ст. 1 КВК доповнити словом «відбування» та викласти її у новій редакції: «Завданням кримінально-виконавчого законодавства України є визначення принципів цього законодавства, виконання і відбування покарань» – і далі по тексту зазначеної частини ст. 1 вказаного Кодексу.

2. Визначення правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків (це завдання реалізовано в главі 2 КВК «Правовий статус засуджених», хоча вірніше та точніше, з огляду положень ч. 2 ст. 1 цього Кодексу, було б назвати зазначену главу «Правовий статус засуджених, гарантій охорони їхніх прав, законних інтересів та обов'язків»). При цьому варто звернути на декілька колізійних моментів, що стосуються змісту даного завдання у контексті завдань, закріплених у ч. 1 ст. 1 КК. Мова, у першу чергу, ведеться про те, що у Законі України про кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 1 КК) вжито слово «охорона» (охороняти тощо), яке в науковій літературі тлумачать як: оберігати від небезпеки кого-, що-небудь; забезпечувати від загрози нападу, замаху, т. ін.; забезпечувати, гарантувати недоторканість кого-, чого-небудь [41, с. 481]. У свою чергу, слово «захист» (захищати тощо) означає – заступництво, охорону, підтримку [41, с. 238], тобто воно не в повній мірі співпадає із змістом слова «охорона» та, більш того, є похідним від нього. Саме тому, правильно було б у словосполученні «гарантій захисту» замість слова «захисту» вжити слово «охорона».

Щодо другої колізійності ч. 2 ст. 1 КВК, то вона пов'язана із введенням у правовий обіг словосполучення «законні інтереси засуджених», мова про які взагалі не ведеться у жодній нормі, главі та розділі зазначеного Кодексу. На загальнотеоретичному рівні законні інтереси визнаються системоутворюючою ознакою поняття «правовий статус» [259, с. 237]. У свою чергу, в теорії кримінально-виконавчого права словосполучення «законні інтереси засуджених» тлумачать як:

закріплені в правових нормах конкретної дії прагнення цих осіб до володіння тими чи іншими благами [114, с. 7].

Враховуючи те, що ні в статтях Загальної частини КВК (ст. ст. 8-10), ні в нормах Особливої частини даного Кодексу (ст. 107) не закріплено жодного положення про законні інтереси засуджених, логічно було б у зв'язку з цим вказану прогалину усунути шляхом доповнення КВК ст. 9-1 «Законні інтереси засуджених» та викласти її у наступній редакції: «Засудженому гарантується у ході виконання та відбування покарання реалізація його законних інтересів, що витікають з його правового статусу та не стосуються правообмежень, які визначені у законі та вироку суду згідно з конкретним видом кримінального покарання».

Такий підхід ґрунтується на положеннях:

а) ч. 3 ст. 63 Конституції України, відповідно до якої засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду;

б) ч. 2 ст. 7 КВК, у якій мова ведеться про те, що засуджений користується всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду;

в) ст. 7 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, у якій визначено принцип «ніякого покарання без закону» [92].

3. Визначення порядку застосування до засуджених заходів з метою виправлення і профілактики їх асоціальної поведінки.

При закріпленні даного завдання кримінально-виконавчого законодавства, як видається, допущено ряд недоречностей і неузгодженостей змісту ч. 2 ст. 1 КВК з положеннями ч. 1 цієї статті Кодексу. По-перше, у ч. 1 ст. 1 КВК мова ведеться про такі складові елементи мети даного законодавства, як: виправлення та ресоціалізація засуджених, а тому саме такими ж мають бути і завдання щодо їх досягнення на практиці. По-друге, у ст. 6 КВК закріплено основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, які входять до переліку законодавчо визначених заходів впливу на цих

осіб, поряд із застосуванням до них заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, гамівної сорочки і зброї (ст. 106 КВК); дисциплінарного впливу (ст. ст. 130-132 КВК); духовного впливу (ст. ст. 128 – 128-1 КВК) ін., що слід було б врахувати законодавцю при формулюванні зазначеного вище завдання. По-третє, такої мети кримінально-виконавчого законодавства, як профілактика асоціальної поведінки засудженого, в ч. 1 ст. КВК України не передбачено, з чого можна зробити висновок про те, що визначене в ч. 2 цієї статті Кодексу завдання сформульовано невдало та алогічно. Більш того, як можна реалізувати будь-яке завдання з іншою, ніж ця передбачено метою, ціллю, як це, зокрема, безглуздо вчинив законодавець, вживши зокрема, словосполучення «з метою профілактики асоціальної поведінки засуджених».

З метою усунення зазначеної правової колізії слід виключати з ч. 2 ст. 1 КВК України речення «визначення порядку застосування до засуджених заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки», замінивши його на речення такого змісту: «Визначення порядку застосування до засуджених встановлених у законі основних засобів виправлення і ресоціалізації, а також інших законодавчо передбачених заходів впливу на особу правопорушника».

4. Визначення системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності.

У цьому контексті варто зазначити, що в КВК України немає жодної норми, яка б стосувалась персоналу органів та установ виконання покарань, що можна віднести до однієї з прогалин з цих питань. Сутність цієї проблеми полягає у тому, що закріпивши у ст. 11 КВК види органів і установ виконання покарань, законодавець логічно мав би у главі 3 даного Кодексу, яка присвячена даному питанню, хоча б обмовитись у спеціальній нормі про такий суб’єкт кримінально-виконавчих правовідносин, як персонал органів та установ виконання покарань.

Така позиція ґрунтується на тому, що, крім персоналу ДКВС України, правовий статус якого встановлений у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [178], до органів виконання покарань відносяться, як це витікає із

змісту ч. 7 ст. 11 КВК, працівники органів державної виконавчої служби, які діють на підставі Закону України «Про Державну виконавчу службу» [177], військовослужбовці військових частин, включаючи гауптвахти [183] та дисциплінарного батальйону [204]. Саме тому, логічно про це було б зазначити в спеціальній нормі КВК враховуючи, що суб'єкту кримінально-виконавчих правовідносин – засудженому – у КВК виділена ціла глава 2, а їх учасникам (прокурорам, громадськості, священнослужителям, ін.) – відповідні норми даного Кодексу.

Для усунення зазначеної прогалини варто було б КВК доповнити ст. 11-1 «Персонал органів та установ виконання покарань України» та викласти її у такій редакції: «Виконання покарань в Україні покладається на спеціально уповноважених осіб, виключний перелік та правовий статус яких визначений на законодавчому рівні. Інші особи можуть приймати участь в кримінально-виконавчій діяльності лише у випадках та в порядку, встановлених в законі, що не передбачає надання для них функцій по виконанню покарань в Україні».

Необхідність зазначеної видозміни кримінально-виконавчого законодавства України обумовлена не тільки потребою в ліквідації існуючої на сьогодні правової прогалини з означеного питання, але й завданням по усуненню тієї історичної практики, що склалась у сфері виконання покарань в роки сталінських репресій [35, с. 350-361]. Зокрема, як встановлено в ході спеціальних наукових досліджень, масові репресії, починаючи з 1935 р., забезпечили «стабільне поповнення» тюремного населення в місцях позбавлення волі, а саме: між 1937 та 1939 р. р. до 12 млн. осіб було заслано до таборів, а в період з 1940 по 1955 р. було засуджено маже 36 млн. громадян [110, с. 105]. Саме у цей період до судових органів були віднесені так звані «трійки» та «військово-польові трибунали», які не тільки засуджували тих чи інших осіб, але й виконували призначені ними покарання у виді смертної кари [110, с. 107-108].

У більш віддалений період (з 1966 року до 1999 року (часу повного виведення ДДУПВП з підпорядкування МВС України [171])) до виконання покарань були залучені відповідні підрозділи Внутрішніх військ МВС України, діяльність яких також

викликала питання, особливо в контексті застосування сили до засуджених, позбавлених волі [110, с. 110-111], а також перейнятого цими державними органами репресивного досвіду по спадку від аналогічних структур НКВС (Народного Комісаріату внутрішніх справ) СРСР. Так, у червні 1954 року для придушення відомого в історії повстання у «Степлагу» (виправної установи (степовий табір у селищі Кенгір Казахської РСР) (воно отримало назву «Кенгірського повстання»)) було залучено п'ять танків «Т-34», три пожежні автомобілі та 1 тис. 600 озброєних військовослужбовців НКВС СРСР зі службовими собаками, яке завершилось смертю майже 700 (із 5200-8000 засуджених, що приймали в ньому участь) осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі [110, с. 7-8].

У свій час (1941-1949 р. р.), до виконання кримінальних покарань в СРСР, включаючи й Україну, була залучена Державна безпека НКВС СРСР, що опікувалась тюрмами, у яких відбували покарання політв'язні, режим для яких був більш жорстоким, ніж для інших категорій засуджених [45, с. 75] (зокрема, тільки у «Степлагу» утримувалось 20 тис. 698 засуджених, з яких: 9 тис. 596 осіб (46,3 % у їх загальній кількості), у тому числі колишні члени ОУН (Організації українських націоналістів) і бійців УПА (Української повстанської армії), 4 тис. 637 (22,4 %) латишів, естонців і литовців, серед яких чільне місце займали й так звані балтійські «лісові брати») [110, с. 8].

5. Визначення порядку нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості у цьому процесі.

Механізм реалізації даного завдання кримінально-виконавчого законодавства України закріплено в главі 4 та в розділі V КВК. Проте, вивчення змісту правових норм, які регулюють це питання, показало ряд прогалин і колізій, що мають місце у даному інституті права. Зокрема, після прийняття у 2013 році нового КПК та внесення змін у відповідні закони, з нормативно-правового обігу було вилучено словосполучення «кримінальні справи», а натомість введено – «кримінальні провадження» [107]. У той самий час, як у ч. 1 ст. 22 КВК, так і в ст. ст. 2, 26 Закону України «Про прокуратуру»

досі у назві нагляду, який здійснюється прокурорами у сфері виконання покарань і пробації, наявним є словосполучення «у кримінальних справах», що логічно віднести до однієї з колізій кримінально-виконавчого законодавства, яку варто усунути шляхом внесення змін у зазначені законодавчі акти. Більш того, якщо у КВК та інших законах мова ведеться про місця позбавлення волі (наприклад, Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [170]), то у назві управління Генеральної прокуратури України вжито словосполучення «нагляд за місцями несвободи» без будь-яких роз'яснень щодо його змісту, що знову ж таки, свідчить про низький рівень правової культури авторів такої назви даного підрозділу, а також про наявність при цьому колізії між нею та нормами кримінально-виконавчого законодавства України.

Щодо інших колізій, що стосуються змісту досліджуваного завдання даної галузі законодавства, то у попередніх підрозділах цієї наукової розробки викладені певні погляди на їх сутність та шляхи усунення, а тому варто лише зазначити у зв'язку з цим про те, що інститути «нагляду», «контролю» та «участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених» мають бути розміщені в окремих главах КВК, позаяк кожен із них, маючи певні схожі елементи правового регулювання, все таки по своїй суті має відмінними поміж собою ознаки.

Такий висновок ґрунтується, по-перше, на змістовних відмінностях таких слів, як «нагляд», «контроль» та «участь». Зокрема, у тлумачних словниках слово «нагляд» означає – пильнувати, слідкувати за ким- чим-небудь для контролю, забезпечення порядку, т. ін. [41, с. 393]. У свою чергу, під «контролем» розуміють перевірку відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам [41, с. 307]. Слово «участь» вживається у контексті виконання разом з ким-небудь якоїсь роботи, здійснення якоїсь справи; спільної дії; діяльності кого-, чого-небудь [41, с. 663].

Таким чином, слід констатувати, що з етимологічної точки зору (походження слова і його споріднені зв'язки з іншими словами тієї самої або інших споріднених мов) [41, с. 220], досліджувані слова не є тотожними.

Друга відмінність полягає у тому, що нагляд, який здійснюють прокурори за дотриманням законів у сфері виконання покарань і пробації, не відноситься до контролю, а органи прокуратури – до контролюючих органів України, що витікає із змісту поняття «прокурорський нагляд» [76, с. 44-49].

І, на кінець, зовсім не кореспондуються поміж собою по змісту ні слово «нагляд» та слово «участь», ні слово «контроль» і слово «участь», а тому це виступає ще одним аргументом щодо виведення цих підінститутів права з інституту «Нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених», який закріплений у главі 4 КВК України, усунувши таким чином існуючу в кримінально-виконавчому законодавстві України колізію, яка є наслідком нелогічного створення у ньому правового механізму та гарантій реалізації на практиці досліджуваного у цій роботі завдання.

6. Регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань.

Це завдання один до одного співпадає з положеннями ч. 1 ст. 1 КВК України, у якій мова ведеться про мету кримінально-виконавчого законодавства, тобто створило ще одну правову колізію, а саме: виходить, що і метою і завданням даної галузі права є одна й та сама спрямованість законодавства – в теорії права це називається тавтологією (від гр. tautologia – те ж саме; повторення того ж самого іншими словами, які не уточнюють їх смислу) [38, с. 562] та одним із видів правових колізій [259, с. 275].

Для її усунення та удосконалення у зв’язку з цим кримінально-виконавчого законодавства, логічно було б з ч. 1 ст. 1 КВК України виключити словосполучення «регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань» та викласти її в новій редакції.

Як з цього приводу досить слушно зауважили А. Х. Степанюк та В. С. Батиргареєва, метою діяльності адміністрації органів та установ виконання покарань постає виконання покарання, що робить екзекутивну (виконавчу) [41, с. 206] діяльність доцільною, завжди пов’язаною з неминучістю досягнення результату [256, с. 74].

7. Регламентація порядку і умов звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними.

Зазначене завдання кримінально-виконавчого законодавства України, як і попередні, також має свій «колізійний» аспект реалізації у відповідних нормах КВК. Зокрема, у розділі V даного Кодексу зосереджені всі підінститути кримінально-виконавчого права (звільнення від відбування покарання; допомога особам, які звільнені від відбування покарання; контроль і нагляд за цими особами), що є різними по суті, правовій природі, юридичним наслідкам та етимологічній суті тих ключових слів, які використані в назвах правових норм, що закріплені в даному розділі Кодексу («звільнення»; «допомога», «контроль»; «нагляд»).

Виходячи з цього, варто у КВК закріпити ці види суспільної діяльності в окремих розділах, у інститути кримінально-виконавчого права. Такий підхід ґрунтується на наступних аргументах:

а) кримінально-виконавчі правовідносини виникають з моменту вступу вироку у законну силу (ст. 532 КПК) та закінчуються у зв’язку з виконанням покарання, визначеного судом (ст. 152 КВК України) [109, с. 144]. Як у зв’язку з цим зробив висновок О. І. Осауленко, звільнення від відбування покарання, передбачене ст. 152 КВК України, припиняє весь комплекс кримінально-виконавчих правовідносин, і засуджений знову здобуває статус громадянина звільненого від правообмежень, пов’язаних з відбуванням покарання [109, с. 144].

Отже, подальші юридичні факти, що стосуються надання допомоги для звільнених від відбування покарань осіб, контролю за їх поведінкою до зняття (ст. 91 КК) або погашення їх судимості (ст. 88 КК) та здійснення інших ресоціалізаційних заходів щодо них – це не кримінально-виконавча діяльність, а діяльність інших органів державної виконавчої влади, які наділені повноваженнями щодо реалізації державної соціальної політики (підрозділи Пенсійного фонду України, Міністерства соціальної політики, Міністерства праці, ін.), а також Національної поліції (зокрема, щодо

здійснення адміністративного нагляду за звільненими з місць позбавлення волі (ч. 2 ст. 159 КВК України);

б) у чинному законодавстві України вживаються два різних терміни – «засуджений» (ст. 43 КПК та ст. 7 КВК) та «особа, яка має судимість» (ст. 88 КК України). При цьому, засуджений виступає суб'єктом тільки кримінально-виконавчих правовідносин, які й регулюються кримінально-виконавчим законодавством України. У свою чергу, «особа, яка має судимість», у контексті звільненої від відбування покарання по підставах, вказаних у законі (зокрема, в ст. 152 КВК) є суб'єктом інших суспільних відносин, які не регулюються кримінально-виконавчим законодавством України (пенсійним, соціальної опіки, трудових, т. ін.).

З цього випливає, що в одному інституті права, як це закріплено в розділі V КВК, вони логічно розміщені невірно. Як з цього приводу зазначено в п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 16 «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості», при вирішенні питання про погашення судимості правове значення має не тільки наявність вироку суду, яким особу визнано винною у вчиненні злочину, а й підстави та час її звільнення від відбування покарання, оскільки саме з цього часу в передбачених законом випадках особа вважається такою, що не має судимості, або починає обчислюватися строк, протягом якого вона вважається такою, що має судимість [207, с. 260];

в) одним із органів виконання покарань, відповідно до ч. 1 ст. 11 КВК, є органи пробації, у повноваженнях яких (ст. 13 КВК) та до їх завдань (ст. 6 Закону України «Про пробацію») [209] не входять ні контроль, ні нагляд, ні допомога для осіб, звільнених, зокрема, з місць позбавлення волі.

Отже, з огляду даного факту, можна також констатувати, що така діяльність не складає зміст кримінально-виконавчих правовідносин, а є предметом регулювання інших галузей права, а тому зазначену колізію правових норм варто усунути шляхом як видозміни розділу V КВК, який відноситься до відповідного інституту кримінально-виконавчого права, так і видозміни тих інститутів права, що стосуються інших галузей

чинного законодавства, враховуючи, що ця обставина вкрай негативно впливає не тільки на оцінку ефективності діяльності органів і установ виконання покарань, але й на визначення результативності запобігання і протидії рецидиву злочинів (ст. 34 КК України) в нашій державі.

Таким чином, проведений аналіз правових норм, що стосуються визначення мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України, дозволяє зробити висновок про те, що вони не тільки змістовно не кореспондуються поміж собою у зв'язку з наявністю у цій галузі права прогалин і колізій, але й не відображають у повній мірі ті системні елементи мети і завдань, що характерні для закону України про кримінальну відповідальність. Більш того, існуючі при цьому правові прогалини і колізії виступають одними з детермінант, які спричинюють та обумовлюють низький рівень кримінально-виконавчої діяльності в Україні та виступають реальною перешкодою в приведенні порядку виконання в відбування покарань до міжнародних стандартів.

2.2. Вплив правових прогалин і колізій на стан рецидивної та пенітенціарної злочинності в Україні

Питання, що стосуються запобігання рецидивним злочинам, є актуальними для будь-якої держави світу, позаяк по результатах зазначеної діяльності дається оцінка ефективності роботи не тільки правоохоронних, але й інших органів, організацій і установ державної влади. При цьому, важливим і необхідним системоутворюючим елементом запобіжної діяльності в даному сенсі є її правове забезпечення, у першу чергу, на законодавчому рівні.

Як доведено на доктринальному рівні, підвищена суспільна небезпека рецидивної злочинності (у всіх її різновидах) полягає у тому, що вчинення злочину вдруге і більше разів свідчить про стійкість антисуспільної орієнтації особистості, її відкрите протиставлення правопорядку, вперте бажання продовжувати злочинну діяльність, не дивлячись на прийняті по відношенню до даної особи кримінально-правові заходи [1, с.

347]. У зв’язку з цим, на передній рубіж запобігання рецидиву виходить юридична досконалість тих правових норм, які регулюють означену проблематику, а також своєчасне усунення існуючих у цьому контексті прогалин і колізій. Враховуючи зазначене, особливої ваги та ролі при вирішенні даного завдання набувають ті його аспекти, що пов’язані із змістом поняття рецидиву злочинів, яке закріплене на законодавчому рівні, та його тлумаченням у науковій літературі.

Як показали результати даного дослідження, вперше поняття рецидиву злочинів у законі України про кримінальну відповідальність було закріплено у КК України 2001 року [105]. Зокрема, у ст. 34 даного Кодексу зазначено, що рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Здавалось би, що на законодавчому рівні нарешті вирішена ключова проблема правоохоронної та судової практики, позаяк КК 1960 року це питання взагалі не регулював, говорячи лише у формальних рисах (без змісту та визначення поняття) про поняття так званого «особливо небезпечного рецидивіста» (ст. 26) [106]. При цьому, всі колізії, що виникали при кваліфікації злочинів, вчинених раніше судимими особами, тлумачились у спеціальних постановах Пленуму Верховного Суду України, які і тоді, і на сьогодні не відносяться до законодавства України про кримінальну відповідальність (ст. 3 КК) [105]. Зокрема, як з цього приводу зазначено в п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки», якщо після вчинення особою нового злочину виникли обставини, які усувають передбачені ст. 34 КК підстави для визнання вчинених нею діянь рецидивом злочинів (наприклад, обвинувальний вирок за попередній злочин (злочини) було скасовано як неправосудний і особу було реабілітовано; обвинувальний вирок за попередній або наступний злочин було змінено і особа у зв’язку з цим вважається такою, що має судимість за необережний злочин; новим законом було скасовано злочинність діяння тощо), то судам належить виходити з того, що рецидив злочинів у поведінці такої особи був відсутній. У зв’язку з цим втрачають своє правове значення

всі несприятливі для особи наслідки, які виникли внаслідок визнання вчинених нею діянь рецидивом злочинів [206, с. 450].

Як видається, якщо враховувати соціально-правову природу рецидиву злочинів та існуючу практику запобіжної діяльності з цих питань, то із зазначеним законодавчим підходом, який у зв'язку з цим закріплений у ст. 34 КК України, погодитись не можна. Особливо важливим такий висновок є з огляду суспільної небезпеки та проблем запобігання так званого «пенітенціарного рецидиву», під яким науковці розуміють вчинення особою під час відбування покарання у виді позбавлення волі нового злочину, за який вона засуджується до позбавлення волі [104, с. 126]. Така позиція ґрунтується на наступних логічних доводах:

а) по-перше, на положеннях ч. 1 ст. 11 КК України, відповідно до якої злочином визнається будь-яке суспільно небезпечне винне діяння, вчинене як умисно, так і з необережності, а тому рецидивом варто вважати повторне вчинення суб'єктом злочину як з умислом (ст. 24 КК), так і з необережності (ст. 25 КК);

б) по-друге, на змісті ч. 1 ст. 2 КК, де зазначено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою, знову ж таки, будь-якого (умисного чи з необережності) суспільно небезпечного діяння;

в) по-третє, на закріпленій в ст. 12 КК класифікації злочинів, в основу якої покладено не критерій вини (ст. 23 КК), а критерій ступеня тяжкості злочину, який дає законодавчу оцінку вчиненого суспільно небезпечного діяння шляхом визначення відповідних санкцій, враховуючи при цьому ті суспільно небезпечні наслідки, що настають або можуть настати у зв'язку з їх реалізацією суб'єктом злочину;

г) по-четверте, на сутності тих норм, підінститутів та інститутів кримінального права, що мають відношення до означеної проблематики та системно відображають її зміст і підтверджують необхідність видозміни нині діючої ст. 34 КК «Рецидив злочинів» (наприклад, поняття суб'єкту злочину (ст. 18 КК); осудності (ст. 19 КК); розділ IX Загальної частини КК «Звільнення від кримінальної відповідальності»; розділ XII цієї ж частини Кодексу «Звільнення від покарання та його відбування»; ін.).

Крім цього, додатковими доказами з цього приводу виступають й окремі положення КВК України, а саме:

1. Закріплена в ч. 1 даного Кодексу мета кримінально-виконавчого законодавства України – запобігання вчиненню нових злочинів засудженими (у цьому контексті вона повністю співпадає із змістом мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК України)). При цьому, звертає на себе увагу той факт, що як в КВК, так і в КК мова ведеться не про вчинення умисного, а нового злочину, з чого можна зробити висновок, що законодавець ціллю покарання визначив запобігання будь-якому кримінальному правопорушенню, вчиненому як умисно, так і з необережності. Саме по зазначеній ознаці пенітенціарна злочинність відрізняється від рецидивної – і в цьому полягає зміст першої колізії, що закладена в ст. 1 КВК та яка не кореспондується у повній мірі з поняттям рецидиву злочинів, що закріплено в ст. 34 КК.

2. Аналогічного змісту правова колізія набуває й в такому завданні кримінально-виконавчого законодавства України, як профілактика асоціальної поведінки засуджених, зміст якої складають як умисні, так і вчинені з необережності дисциплінарні, адміністративно-правові, матеріально-правові та інші проступки і правопорушення, що реєструються з боку цих осіб у ході відбування кримінальних покарань. Зокрема, як з цього приводу зазначено в ч. 1 ст. 136 КВК, засуджені до позбавлення волі несуть матеріальну відповідальність за заподіяні під час відбування покарання матеріальні збитки державі згідно із законодавством. Вказана норма даного Кодексу виступає додатковим аргументом щодо необхідності видозміни ст. 34 КК.

3. Не «бачить» законодавець різниці між засудженими, які вчиняли злочини умисно або з необережності, й при їх направленні і переміщенні у разі необхідності з одного місця відбування покарання в інше (ст. 88 КВК), а також при роздільному триманні раніше судимих осіб (окремо тримаються від цих категорій засуджених ті із них, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, у тому числі за вчинення злочинів з необережності) (ч. ч. 2, 4 ст. 92 КВК).

4. Не встановлено ніяких відмінностей щодо тримання засуджених, які вчинили умисні злочини та злочини з необережності, у відповідних дільницях виправних і виховних колоній (ст. ст. 94-99 КВК) та при переведенні їх в інші дільниці чи зазначені УВП в порядку ст. 101 даного Кодексу, що дозволяє говорити про те, що в основу їх виправлення та ресоціалізації, а також застосування передбачених законом заходів впливу на особу покладено не критерій вини при вчиненні злочину, а ступінь тяжкості кримінального покарання, мова про який ведеться в ст. 12 КК, а це, у свою чергу, виступає ще одним обґрунтованим доказом щодо об'єктивної видозміни ст. 34 КК.

5. Такі ж відмінності можна знайти й між тлумаченням змісту словосполучення «запобігання вчиненню нових злочинів», що закріплено в ч. 1 ст. 1 КВК та ч. 2 ст. 50 КК, та поняттям «рецидив злочину», зміст якого визначений в ст. 34 КК, якщо проаналізувати положення ст. ст. 18-19 КВК, де встановлено порядок наповнення (класифікації) [289] та тримання засуджених у виправних і виховних колоніях.

6. Не встановив законодавець різниці між засудженими, які відбували покарання у виді позбавлення волі за вчинення умисних чи злочинів з необережності, при встановленні адміністративного нагляду (ст. 158 КВК та ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [170]), що також можна віднести до переліку аргументів щодо видозміни змісту ст. 34 КК.

Враховуючи результати проведеного у цій роботі аналізу, з метою усунення правової колізії, що виникла між нормами закону України про кримінальну відповідальність та положеннями кримінально-виконавчого законодавства з питань рецидивної та пенітенціарної злочинності, логічно було б із ст. 34 КК виключити словосполучення «умисного злочину» та викласти її у такій редакції: «Рецидивом злочинів визнається вчинення нового злочину особою, що має судимість за раніше вчинений злочин, яка не знята та не погашена в установленому законом порядку».

При такому підході гармонізуються положення, що стосуються даної проблематики та які закріплені в КК (ст. ст. 50, 89, 91, ін.), а також зміст мети кримінально-виконавчого законодавства України, яке закріпило такий її елемент, як

запобігання вчиненню нових злочинів засудженими. Додатковим аргументом з цього приводу виступає як етимологічне значення слова «рецидив» (повторний вияв чого-небудь) [41, с. 587], так і статистичні дані про стан рецидивної злочинності, який сформувався на протязі 1991-2019 р. р. в Україні. Зокрема, у 1992 році (першому звітному періоді з часу незалежності України) із 207 тис. 326 осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності [118, с. 265], 37 тис. 127 відносились до тих, які раніше вчинили злочини (17,9 % у загальній кількості виявлених осіб, які вчинили злочини) [118, с. 273]. При цьому, до таких категорій злочинців відносились як ті, що вчинили їх умисно, так і з необережності.

У подальші роки зазначені показники мали наступний вигляд [118, с. 265-273]:

1) 1993 р. – із 242 тис. 363 осіб, які були виявлені як такі, що вчинили злочини (+16,9 % по зрівнянню з 1992 роком), 42 тис. 675 осіб (+14,9 % щодо 1992 р.) (або 17,6 % у загальній структурі виявлених осіб) відносились до категорії раніше засуджених осіб;

2) 1994 р. – відповідно 269 тис. 061 особа (+29,8 щодо 1992 р.) та 43 тис. 413 осіб ((+1,7 % щодо 1992 р.), або 16,1 % у загальній структурі виявлених осіб);

3) 1995 р. – відповідно 340 тис. 421 особа (+64,2 % по зрівнянню з 1992 р.) та 45 тис. 666 осіб (+23 щодо 1992 р.) (13,4 % у загальній структурі);

4) 1996 р. – відповідно 339 тис. 530 осіб (+63,8 по зрівнянню з 1992 р.) та 49 тис. 478 осіб (+33,3 % щодо 1992 р.) або 14,6 % у загальній структурі;

5) 1997 р. – відповідно 337 тис. 908 осіб (+63 % відносно 1992 р.) та 49 тис. 744 особи (+34 % щодо 1992 р.) або 14,7 % у загальній структурі;

6) 1998 р. – відповідно 330 тис. 067 осіб (+59,2 % по зрівнянню з 1992 р.) та 50 тис. 393 особи (+35,7 % щодо 1992 р.) (15,3 % у загальній структурі);

7) 1999 р. – відповідно 316 тис. 995 осіб (+52,9 % відповідно 1992 р.) та 50 тис. 105 осіб (+35 % щодо 1992 р.) або 15,8 % у загальній структурі;

8) 2000 р. – відповідно 309 тис. 057 осіб (+49,1 % по зрівнянню з 1992 р.) та 47 тис. 208 осіб (+27,2 % щодо 1992 р.) (15,3 % у загальній структурі).

Суттєво не змінилась ситуація й з прийняттям у 2001 році нового КК України [105], у тому числі й з визначенням відмінних від попереднього Кодексу критеріїв оцінки рецидиву злочинів, закріплених в ст. 34 нового Кодексу. Зокрема, у 2001 році із 284 тис. 724 виявлених осіб, що вчинили злочини (+37,3 % по зрівнянню з 1992 р.), 43 тис. 846 осіб (+18,1 % щодо 1992 р.) або 15,4 % у загальній структурі відносились до «рецидивістів» [118, с. 265-273].

У подальші роки ці показники мали такий вигляд:

а) 2002 р. – відповідно 270 тис. 307 осіб (+30,4 % відносно 1992 р.) та 39 тис. 490 осіб (+6,4 % щодо 1992 р.) (14,6 % у загальній структурі);

б) 2003 р. – відповідно 259 тис. 721 особа (+25,3 % по зрівнянню з 1992 р.) та 53 тис. 250 осіб (+48.8 % щодо 1992 р.), або 21,3 % у загальній структурі;

в) 2004 р. – відповідно 260 тис. 702 особи (+25,7 % відносно 1992 р.) та 50 тис. 962 особи (+37,3 щодо 1992 р.) (19,5 % у загальній структурі);

г) 2005 р. – відповідно 237 тис. 187 осіб (+14,4 % відносно 1992 р.) та 46 тис. 637 осіб (+25,6 % щодо 1992 р.) або 19,7 % у загальній структурі;

ґ) 2006 р. – відповідно 214 тис. 507 осіб (+3,5 % до 1992 р.) та 44 тис. 514 осіб (+19,9 % щодо 1992 р.) (20,8 % у загальній структурі;

д) 2007 р. – відповідно 214 тис. 093 особи (+3,3 % відносно 1992 р.) та 45 тис. 943 особи (+23,7 % щодо 1992 р.) або 21,5 % у загальній структурі;

е) 2008 р. – відповідно 207 тис. 740 осіб (+0,2 % відносно 1992 р.) та 46 тис. 177 осіб (+24,4 % щодо 1992 р.) (22,2 % у загальній структурі);

є) 2009 р. – відповідно 212 тис. 090 осіб (+2,3 % відносно 1992 р.) та 49 тис. 422 особи (+33,1 %) або 23,3 % у загальній структурі [118, с. 271-272].

Отже, якщо узагальнити відомості щодо кількості виявлених осіб, що вчинили злочини, а також відносно кількості осіб, які їх вчинили раніше на протязі 2002-2009 р. р. (після прийняття у 2001 р. нового КК [105]), то можна констатувати наступне:

1. За вказаний період в середньому було виявлено 269 тис. 636 осіб, що значно було вище показників 1992-2001 р. р., коли на території України діяв КК 1960 р. [106].

Зокрема, тільки у 2009 році приріст цих осіб по зрівнянню з 1992 роком склав 2,3% [118, с. 265].

2. У структурі всіх виявлених осіб, що вчинили злочини, у середньому 17,7 % складали ті із них, які раніше вчиняли злочини (у середньому 46 тис. 558 осіб). При цьому, приріст зазначених осіб у 2009 р. відносно 1992 р. склав 33,1 % [118, с. 273].

3. Зазначені показники свідчать про те, що діяльність держави, зокрема її правоохоронних органів, якісно не змінилась, особливо в контексті так званого спеціально-кримінологічного запобігання злочинам [73, с. 21-39].

4. Проведений аналіз дає підстави також стверджувати, що навіть визначення на законодавчому рівні поняття «рецидив злочину» та віднесення до нього тільки умисно вчинених злочинів (ст. 34 КК), не змінило ситуацію на практиці – рецидивна злочинність й надалі залишається нагальною прикладною проблемою, на яку постійно звертають увагу як науковці [15], так і практики [284].

5. Результати здійсненого аналізу підтвердили також обґрунтованість запропонованого у цій роботі підходу щодо видозміни змісту ст. 34 КК України та включення до показників рецидивної злочинності й тих злочинів, що вчиняються з необережності (ст. 25 КК).

Як встановлено в ході даного дослідження, суттєво не змінились вказані показники рецидивної злочинності й в подальші роки (2010-2019 р. р.). Зокрема, у 2010 р. питома вага серед усіх виявлених осіб, що вчинили злочини (226 тис. 385 осіб), тих із них, які раніше вчиняли злочини, склала 26,7 %, а їх приріст до показників 2002 року (даних по КК 2001 року) досяг 52, 9 % [117, с. 142-151].

У 2011 році зазначені відомості змістовно виглядали наступним чином: у структурі виявлених осіб, що вчинили злочини (225 тис. 517 осіб), питома вага осіб, які раніше вчиняли злочини, склала 45,5 %, а їх приріст по зрівнянню з 2002 р. – 160,1 % [117, с. 142-151].

У 2012 році із усіх виявлених осіб, які вчиняли злочини, було засуджено 162,9 тис. осіб, що на 5,5 % більше, ніж у 2011 році [11, с. 28]. При цьому, в загальній

структурі притягнутих до кримінальної відповідальності осіб, раніше судимі особи, що мали не зняту або непогашену судимість (ст. ст. 89, 91 КК України), склали 42 тис. засуджених, що на 6,9 % більше порівняно з 2011 р., або 25,8 % (25,5 %), тобто кожен четвертий від загальної кількості засуджених був рецидивістом (із них раніше були звільнені від відбування умовно-дострокового (ст. 81 КК) 7,8 тис. осіб, або 18,6 % (20,9 %) [11, с. 29].

Як встановлено в ході даного дослідження, не змінило у кращий бік ситуацію й прийняття у 2012 році нового КПК України [107]. Зокрема, у 2013 році в Україні було засуджено майже 123 особи, що на 24,5 % менше порівняно з 2012 р. При цьому, незважаючи на зменшення на 18,3 % кількості засуджених осіб 42 тис. (2012 р.) до 34,2 тис. (2013 р.), які були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість, їх частка від загальної кількості засуджених дещо збільшилася і становила 27,9 % (2012 р. – 25,8 %), тобто більше, ніж кожен четвертий був визнаний рецидивістом (із них раніше були звільнені умовно-достроково (ст. 81 КК) 5,8 тис. осіб, або 17 % (18,6 %) [12, с. 39].

Не покращились з цього приводу кількісно-якісні показники рецидивної злочинності й в подальші роки (2014-2019 р. р.). Так, у 2015 р. в процесі досудового розслідування було обліковано 565 тис. 182 злочини, що більше 2014 р. на 6,8 %. Таким чином, відновилась тенденція зростання цього показника, яка була перервана у 2014 р. (-6,1 %). Відповідно коефіцієнт злочинності у розрахунку на 100 тис. всього населення зріс у 2015 р. до 1320 випадків (2013 р. – 1241; 2014 р. – 1233) [119]. Поряд з цим, дещо зменшилась у структурі осіб, які вчинили злочини, кількість тих із них, які раніше вчиняли злочини. Так, у 2015 р. було обліковано 58 тис. злочинів, що на 8,6 % менше, ніж у 2014 р. При цьому, частка таких діянь серед всіх злочинів, провадження за якими були направлені до суду, становила 25,7 % (у 2013 р. – 29,5 %, 2014 р. – 35,5 %) [119].

Якщо цей критерій застосувати щодо осіб, які раніше вчиняли злочини, то у 2013 р. їх питома вага у структурі всіх виявлених осіб, які вчинили злочини, склала 19,9 %; у 2014 р. – 19,6 %; у 2015 р. – 29,8 %, тобто ці показники майже співпадали з їх аналогами, що характеризували даний вид злочинності (у даному випадку –

рецидивної) [119]. Цікавим у зв'язку з цим є й той факт, що у 2018 році у 32 колоніях середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених осіб відбували покарання у виді позбавлення волі 15 тис. 932 особи [108].

У 2019 році кількість засуджених осіб, поряд із зменшення загальної кількості засуджених у місцях позбавлення волі (колоніях і СІЗО, а також в арештних домах), скоротилась до 14 тис. 584 особи [68], у 2020 р. – до 14 тис. 238 осіб [69].

Таким чином, ні прийняття нових КК та КПК, ні закріплення на законодавчому рівні поняття «рецидив злочинів» не змінило співвідношення загальної та рецидивної злочинності, що склались в Україні з 1991 року та триває по даний час, що виступає додатковим аргументом щодо видозміни ст. 34 КК шляхом включення у його зміст злочинів, вчинених з необережності, що дасть можливість усунути існуючу колізію правових норм, а саме: між поняття «новий злочин», що закріплено в ч. 2 ст. 50 КК та ч. 1 ст. 1 КВК, а також поняттям «рецидив злочинів», яке знайшло своє тлумачення в ст. 34 КК. Поряд з цим, не можна з цього приводу не звернути увагу й на ще одну детермінанту, яка обумовлювала високий рівень рецидивної злочинності та була пов'язана з діяльністю, зокрема, судів щодо їх реагування на встановлені в ході судового розгляду кримінальних справ причини, що породжували, та умови, які сприяли вчиненню злочинів. Зокрема, у 2001 році (останньому звітному періоді по КК 1960 року [106]) судами було постановлено 7 тис. 010 окремих ухвал, або 4,3 % від загальної кількості справ, розглянутих із постановленням вироку (2000 р. – 7 тис. 920, або 4,2 %), у тому числі: 2 тис. 380 (2000 р. – 3 тис. 197) – про усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину [2, с. 19]. При цьому, про вжиті заходи за окремими ухвалами судів надійшло тільки 4 тис. 485 повідомлень, або 64,0 % від загальної кількості постановлених рішень [2, с. 19].

У 2002 році судами України було винесено 4 тис. 661 окрему ухвалу (постанову), або 2,8 % (у 2001 р. – 4,3 %) від кількості справ розглянутих ними з постановленням вироку, щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину. За 3 тис. 036

такими судовими актами надійшли повідомлення про вжиті заходи, що склало тільки 65,1 % від загальної кількості винесених ухвал (постанов) [3, с. 45-46].

Дещо збільшились ці показники у 2003 році (5,8 тис. ухвал) [258, с. 28-29].

У подальші роки зазначені відомості мали такий вигляд:

1) 2004 р. – судами було винесено 7,3 тис. окремих ухвал (постанов) (у 2003 р. – 5,8 тис.), або 3,3 % (у 2003 р. – 2,7 %) від цих вироків, що набули законної сили [4, с. 26]. При цьому, тільки по 4,7 тис. таких судових рішень поступили повідомлення про вжиті заходи, що склало 63,7 % (у 2003 р. – 66,4 %) від усіх ухвал (постанов) [4, с. 26];

2) 2005 р. – 7,3 тис. окремих судових ухвал (постанов), або 3,5 % у структурі всіх вироків (2004 р. – 3,3 %), по яких надійшли повідомлення про вжиті заходи тільки по 4,3 тис., або 59,3 % (63,7 %) таких рішень суду [5, с. 38].

3) 2006 р. – 6,6 тис. окремих судових ухвал (постанов), або 3,5 % (у 2005 р. – 3,5 %) від усіх вироків, які вступили у законну силу. По 4,4 тис. таких судових рішень надійшли повідомлення про вжиті заходи, що склало 66,7 % (у 2005 р. – 59,3 %) від усіх ухвал (постанов) суду з цих питань [246, с. 34];

4) 2007 р. – 5,9 тис. окремих судових ухвал (постанов), або 3,2 % (у 2006 р. – 3,5 %). При цьому, надійшли повідомлення про вжиті заходи по 4,2 тис. таких судових актів, що склало 69,9 % (у 2006 р. – 66,7 %) від усіх рішень судів з означених питань [247, с. 40];

5) 2008 р. – 5,9 тис. окремих судових ухвал (постанов), або 3,2 % (у 2007 р. – 3,2 %). По 4,2 тис. цих судових актів надійшли повідомлення про вжиті заходи, що становило 71,1 % (у 2007 р. – 69,9 %) від усіх рішень судів з означених питань [6, с. 23];

6) 2009 р. – майже 6 тис. окремих судових ухвал (постанов), або 3,2 % (на рівні 2008 р.). При цьому, надійшли повідомлення про вжиті заходи, що становило 70,5 % (у 2008 р. – 71,1 %) від усіх рішень суду з означених питань [7, с. 24];

7) 2010 р. – майже 6,2 тис. окремих судових ухвал (постанов), або 3,1 % (у 2009 р. – 3,2 %). Повідомлення про вжиті заходи по 4,2 тис. цих судових актів, або 68,1 % (у 2009 р. – 70,5 %) від кількості постановлених судових рішень [8];

8) 2011 р. – майже 6 тис. окремих судових ухвал (постанов), або 2,9 % (у 2010 р. – 3,1 %), або. До судів надійшли повідомлення про вжиті заходи за 4 тис. таких судових актів, що становило 67,6 % (у 2010 р. – 68,1 %) від усіх прийнятих з означених питань рішень [9, с. 31-32];

9) 2012 р. – 6,2 тис. окремих судових ухвал (постанов), або 3,2 % (у 2011 р. – 2,9 %) [10, с. 26];

10) 2013-2020 р. р. – дані з цих питань відсутні, позаяк КПК України 2012 року [107] спеціальної норми, яка б передбачала обов'язок як для органів досудового розслідування (ст. 38 цього Кодексу), так і для суду (§ 1 глави 3 КПК) щодо вжиття заходів по усуненню причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, не передбачив.

Такий підхід законодавця, який виражений у виді зазначеної правової прогалини, не можна визнати обґрунтованим і логічним, враховуючи, що без ліквідації, нейтралізації, блокування тощо детермінант злочинності, практично неможливо ефективно вести боротьбу з рецидивною злочинністю, особливо з таким її різновидом, як пенітенціарна злочинність. Як у зв'язку з цим слушно зауважив В. Т. Маляренко, головна умова для покращення становища, пов'язаного з покаранням злочинців, про яку всі повинні дбати, – це зміцнення держави, її владних структур, забезпечення правопорядку, розвитку економіки країни і на цій основі – добробуту людей. Без такої соціально-економічної умови важко сподіватися на зміну ставлення до тих осіб, які діють деструктивно-злочинно [125, с. 39]. Додатковим аргументом з цього приводу виступають статистичні дані про стан злочинності в місцях позбавлення волі, який склався в Україні на протязі 1991-2019 р. р., а саме:

1. У 1991 році в колоніях було зареєстровано 370 злочинів (у 1990 р. – 404), вчинених засудженими до позбавлення волі. Рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. осіб склав 3,9 випадки (у 1990 р. – 4,44) [138, с. 1]. У структурі пенітенціарної злочинності переважаючими були наступні злочини:

а) вбивства – 16 випадків (на 25 % більше, ніж у 1990 р.);

б) тяжкі тілесні ушкодження – 34 випадки;

в) дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, - 2 випадки;

г) злісне хуліганство – 20 випадків;

г) втечі з колоній – 48 випадків (+37 % по зрівнянню з 1990 р.) [138, с. 1].

Крім цього, у 1991 році до кримінальної відповідальності було притягнуто 19 осіб з числа персоналу УВП [138, с. 22].

2. У 1992 році засудженими до позбавлення волі було вчинено 756 злочинів (+63,6 % по зрівнянню з 1991 р.), у тому числі 19 вбивств, 376 втеч (+506,5 % щодо 1991 р.) [149, с. 6]. Рівень злочинності в розрахунку на 1 тис. засуджених склав 7,4 випадки (у 1991 р. – 3,9). Крім цього, у 1992 р. в колоніях мало місце 45 випадків вчинення злочину, пов'язаного з опором представнику адміністрації даної УВП та один випадок захоплення заручників (виправна колонія № 14 Одеської області), у результаті яких персоналу колоній були нанесені тілесні ушкодження, а у виправній колонії № 6 Кіровоградської області був убитий представник адміністрації колонії [149, с. 6].

3. У 1993 році засудженими до позбавлення волі було вчинено 784 злочини, що на 3,7 % більше, ніж у 1992 р., у тому числі:

а) дії, що дезорганізують роботу УВП – 2 випадки;

б) умисне вбивство – 12;

в) умисне тяжке тілесне ушкодження – 31;

г) опір представнику адміністрації УВП – 34;

г) виготовлення та зберігання холодної зброї – 42 випадки;

д) злісна непокора вимогам адміністрації УВП – 143 випадки;

е) зберігання наркотичних речовин – 11;

є) втечі – 392 випадки [150, с. 15].

Крім цього, за вчинення злочинів у сфері виконання покарань України у 1993 р. було засуджено 19 осіб з числа персоналу колоній [150, с. 65], а за аморальну та таку, що є несумісною зі службою в органах внутрішніх справ, поведінку звільнено 253 працівники УВП, або 19 % від загальної кількості звільнених зі служби осіб [150, с. 6].

Рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених у 1993 році склав 8,4 випадки [150, с. 14].

4. У 1994-1995 р. р. ситуація з означених питань дещо покращилась [145, с. 15]. Зокрема, у 1994 році засудженими до позбавлення волі було вчинено 616 злочинів. Рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. осіб склав 4,6 випадки [145, с. 15]. У свою чергу, в 1995 р. з боку засуджених до позбавлення волі було зареєстровано 517 злочинів, або на 16 % менше, ніж у 1994 р. При цьому, рівень злочинності склав 3,3 (-28,3 % щодо 1994 р.) [145, с. 15]. Знову ж таки, як і в попередні роки, найбільш «поширеними» у 1995 році були наступні злочини з участю засуджених у місцях позбавлення волі:

а) умисні вбивства – 9 випадків (+12,5 % щодо 1994 р.);

б) тяжкі тілесні ушкодження – 15 (-48 % відносно 1994 р.);

в) опір представнику адміністрації УВП – 9 (-50 % щодо 1994 р.);

г) виготовлення та збереження зброї – 47 (на рівні 1994 р.);

ґ) злісна непокора адміністрації УВП – 194 (+12,8 % відносно 1994 р.);

д) зберігання наркотичних речовин – 42 (+35,4 % щодо 1994 р.);

е) втечі – 127 (-35 % відносно 1994 р.) [145, с. 16].

Крім цього, у 1995 році до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері виконання покарань було притягнуто 22 особи з числа персоналу колоній та звільнено зі служби по негативних мотивах 517 працівників УВП [145, с. 91].

5. Майже на рівні попередніх показників залишилась кримінологічна характеристика пенітенціарної злочинності у 1996-1997 р. р. [146, с. 22-29]. Зокрема, у 1996 р. засудженими до позбавлення волі було вчинено 560 злочинів, а рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. осіб склав 3,4 випадки [146, с. 22]. У свою чергу, у 1997 р. з боку цих осіб було зареєстровано 525 кримінальних справ, або на 6,3 % менше, ніж у 1996 р. При цьому, рівень злочинності склав 3,2 випадки (-5,9 % щодо 1996 р.) [146, с. 22].

Як і в попередні роки, структура пенітенціарної злочинності у 1996-1997 р. р. була незмінною. Поряд з цим, по зрівнянню з 1996 роком у 1997 р. збільшилось на 50 % кількість крадіжок державного майна, на 16,7 % – злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин, на 6,5 % – незаконного виготовлення зброї, на 3,7 % – інших злочинів [146, с. 29]. Крім цього, у 1996-1997 р. р. мали місце і злочини, вчинені персоналом колоній (відповідно 21 та 18 осіб) [146, с. 110], а також випадки звільнення по негативних мотивах зі служби в органах внутрішніх справ працівників УВП – 710 осіб, або 20,8 % у структурі всіх звільнених осіб [146, с. 111].

6. У 1998 році (останньому звітному періоді перебування органів та установ виконання покарань у системі МВС України [216]) з участю засуджених до позбавлення волі було вчинено 405 злочинів, або на 22,9 % менше, ніж у 1997 р. [147, с. 16]. При цьому, рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. осіб склав 2,6 випадки, або на 19 % менше по зрівнянню з 1997 р. [147, с. 16]. При цьому, у структурі пенітенціарної злочинності на 33 % збільшилась кількість умисних вбивств та на 115 % – злочинів, пов'язаних з погрозою або насильством [147, с. 67]. Крім цього, у 1998 р. було порушено 16 кримінальних справ щодо персоналу колоній, а також звільнено зі служби в органах внутрішніх справ з негативних підстав 501 працівника УВП [147, с. 63-64].

З 1999 [171] по 2010 [197] р. р. органи та УВП функціонували як самостійні органи державної виконавчої влади України та мали таким чином довести свою професійну можливість вести більш ефективну діяльність по запобіганню вчиненню злочинів як з боку засуджених, так й інших осіб, тобто досягати визначені у законі цілі покарання (ч. 2 ст. 50 КК) та кримінально-виконавчого законодавства (ч. 1 ст. 1 КВК).

Виходячи з цього, у даній роботі піддано аналізу лише декілька періодів функціонування ДДУПВП, пов'язаних, зокрема, з правовими колізіями і прогалинами з питань виконання та відбування покарань в Україні. Так, у 1999 році (першому звітному періоді ДДУПВП після повного його виведення з підпорядкування МВС України [171]), коли більшість проблем кримінально-виконавчої діяльності регулювались на підзаконному рівні, що суперечило вимогам п. 14 ст. 92 Конституції

України, відповідно до яких діяльність органів та установ виконання покарань визначається виключно законами, з боку засуджених, позбавлених волі, було зареєстровано 429 злочинів, або на 5,93 % більше, ніж у 1998 році [148, с. 11]. У структурі пенітенціарної злочинності на 100 % збільшилась у 1999 р. також кількість умисних вбивств та на 21,1 % – злочинів, пов'язаних із злісною непокорою адміністрації УВП [148, с. 60]. Крім цього, до кримінальної відповідальності у 1999 р. було притягнуто 6 осіб з числа персоналу колоній, а також звільнено з кримінально-виконавчої системи за негативними підставами 162 працівники УВП [148, с. 56-57].

У 2006-2007 р. р. (ІІ досліджуваному в цій роботі періоді) після прийняття низки законодавчих актів, що стосувались сфери виконання покарань, у першу чергу, Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» у 2005 р. [178], пенітенціарна злочинність характеризувалась наступними показниками:

а) у 2006 р. засудженими до позбавлення волі було вчинено 411 злочинів, а в 2007 р. – 489, що на 19 % більше за попередній рік;

б) у 2007 р. рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. осіб по зрівнянню з 2006 р. збільшився на 30,4 % та склав 4,24 випадки [180, с. 1];

в) у структурі злочинності пріоритетними були ті із них, які стосувались: злісної непокори вимогам адміністрації УВП (243 злочини, або 49,6 % у загальній кількості зареєстрованих злочинів в УВП); незаконного обігу наркотичних речовин (5,9 %); опору працівнику правоохоронного органу (3,6 %); втеч засуджених (4,9 %); умисних середньої тяжкості тілесним ушкодженням (0,7 %); а також умисним тяжким тілесним ушкодженням (0,3 %) та діями, що дезорганізують роботу адміністрації УВП (0,7 %) [180, с. 1-2].

Таким чином, у 2006-2007 р. р. по зрівнянню з 1998 р. (останньому році перебування ДДУПВП у складі МВС України) [216] рівень пенітенціарної злочинності збільшився в 1,6 рази (з 2,6 до 4,24), або на 40 %.

У 2010 році (останньому періоді самостійного функціонування ДДУПВП у системі органів державної виконавчої влади України) [197] з боку засуджених до

позбавлення волі було зареєстровано 404 злочини. При цьому рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. осіб склав 3,52 випадки [179, с. 3], тобто й надалі був надзвичайно високим по зрівнянню з 1998 році.

У 2011 році (першому звітному періоді з часу підпорядкування органів та установ виконання покарань Міністерству юстиції України [197]) засудженими до позбавлення волі було вчинено 465 злочинів. Рівень злочинності склав 3,02 випадки [181, с. 2].

У 2016 році (періоді нових реформ у сфері виконання покарань України [191]) з участю засуджених, позбавлених волі, було зареєстровано вчинення 298 злочинів [212, с. 1]. При цьому рівень пенітенціарної злочинності у розрахунку на 1 тис. осіб склав 4,91 випадки [212, с. 6], що було значно вищим за аналогічні показники як 1991 р. (рівень злочинності був 3,9 випадки), 1998 р. (2,6 випадки), так і 2010 р. (3,52 випадки).

Фактично незмінною, як і в попередні роки (1991-2015 р. р.), у 2016 році була й структура пенітенціарної злочинності. Зокрема, у 2016 році вона мала такий вигляд:

1) умисне вбивство – 3 випадки;

2) умисне тяжке тілесне ушкодження – 2;

3) умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження – 2;

4) втеча з місць позбавлення волі – 4;

5) злісна непокора вимогам адміністрації УВП – 95;

6) дії, що дезорганізують роботу УВП – 2;

7) злочини у сфері обігу наркотичних засобів – 101;

8) злочини проти авторитету органів державної влади – 13;

9) крадіжки – 2;

10) інші злочини [212, с. 2].

Крім цього, у 2016 році 102 злочини (у 2015 р. – 111) було вчинено персоналом ДКВС України. При цьому, 10 із них зареєстровано з боку керівного складу УВП [212, с. 12-13]. У структурі зазначеного виду злочинності 39 % відносили до корупційних злочинів (ст. 368 КК – 24 %; ст. 191 КК – 7 %; ст. 364 КК – 5 %; ст. 369-2 – 3 %); 45 % – до кримінальних правопорушень, пов’язаних з незаконним обігом наркотичних засобів

(ст. ст. 307, 309 КК); 7 % – до перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК); 4 % – до невиконання судового рішення (ст. 382 КК); 13 % – до інших злочинів [212, с. 13].

Як показали результати даного дослідження, суттєво не змінились показники пенітенціарної злочинності й в подальші роки (2017-2019 р. р.) [51].

Таким чином, проведений аналіз пенітенціарної злочинності та вчинення злочинів іншими особами у сфері виконання покарань України на протязі 1991-2019р.р. дає підстави стверджувати про їх причинно-наслідковий зв'язок з тими правовими прогалинами і колізіями, які мали місце у той період, та про суттєвий вплив останніх на стан запобіжної діяльності з означених питань. Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з'ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи впливають негативно прогалини і колізії на правопорядок у місцях позбавлення волі?» засуджені до позбавлення волі відповіли таким чином: «так» - 41% (у структурі всіх респондентів); «ні» - 19 %; «частково» - 40% (додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 54 %; «ні» - 7%; «частково» - 39% (додатки В, Г).

Немаловажним у зв'язку з цим є й інший висновок по суті даної проблематики, а саме: подальше зволікання відповідних суб'єктів законодавчої ініціативи щодо приведення кримінально-виконавчого законодавства до вимог Конституції України, а також до тих міжнародних договорів, які стали частиною національного законодавства, та на здійснення дій, спрямованих на зменшення кількості відомчих нормативно-правових актів, які замість закону регулюють кримінально-виконавчі правовідносини, не тільки не дозволить об'єктивно знизити рівень рецидивної та пенітенціарної злочинності в нашій державі, але й не дасть можливість ефективно реалізовувати на практиці законодавчо визначені завдання та в повній мірі досягти відповідних цілей покарання.

2.3. Вплив правових прогалин і колізій на процес виконання – відбування покарань в Україні

Як свідчить практика кримінально-виконавчої діяльності, дуже важливо цей процес своєчасно та повно забезпечити відповідними законодавчими ресурсами і засобами, у тому числі й шляхом усунення існуючих у даній галузі права прогалин і колізій. Зокрема, результати даного дослідження дають підстави стверджувати, що їх наявність у кримінально-виконавчому законодавстві України виступає однією з детермінант, яка корелює причинно-наслідкові явища і процеси у сфері виконання покарань у виді різноманітних правопорушень, що вчиняються засудженими у ході відбування покарань, а також інших суспільно небезпечних наслідків (самогубств цих осіб, травматизму, захворювань, т. ін.) [17]. При цьому, варто звернути увагу на той факт, що жодна з реформ, які проводились у кримінально-виконавчій системі України з часів її незалежності [154] до сьогодення [215], не привела до бажаних результатів, позаяк при їх реалізації не усувались, блокувались, нейтралізувались тощо детермінанти, які породжували та обумовлювали низький рівень процесу виконання – відбування покарань.

Як з цього приводу слушно зауважив А. П. Х. Степанюк та К. А. Автухов, актуальність дослідження процесуальних аспектів кримінально-виконавчого права зумовлена в першу чергу необхідністю забезпечення повноцінної охорони прав і свобод громадян, створенням дійового механізму їх реалізації [255, с. 784]. Додатковим доказом, та одночасно, аргументом у зв’язку з цим виступають ті статистичні дані, що характеризують процес виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі на протязі 1991-2019 р. р. Так, у 1991 році по зрівнянню з 1990 роком на 18 % збільшився рівень дисциплінарних проступків засуджених у розрахунку на 1 тис. осіб [138, с. 12-13]. У цілому структура дисциплінарних правопорушень мала такий вигляд (у розрахунку на 1 тис. засуджених):

а) всього проступків – 934 (+18,0 % щодо 1990 р.);

б) азартні ігри з метою отримання матеріальної вигоди – 1825 (+2,0 % відносно 1990 р.);

в) поміщення в штрафний ізолятор – 43 тис. 681 (+0,7 % щодо 1990 р.);

г) переведення в приміщення камерного типу – 7 тис. 318 (+9,3 % відносно 1990 р.);

ґ) відмова від роботи – 2 тис. 136 (-6,0 % щодо 1990 р.);

д) дрібне хуліганство – 1 тис. 866 (-20,0 % відносно 1990 р.);

е) вживання спиртного – 10 тис. 447 (-1,0 % щодо 1990 р.) [138, с. 12-13].

Як показали результати даного дослідження, однією з умов, яка сприяла вчиненню дисциплінарних проступків з боку засуджених, позбавлених волі, була постійна наявність в останніх заборонених предметів, речовин і виробів, кількість яких у 1991 році по зрівнянню з 1990 р. значно збільшилась, а саме: у 6,8 разів (з 436,8 г до 2964 г) наркотичних речовин; у 3,4 рази – спиртних напоїв (з 117,3 л до 398,9 л) та на 64,2 % – грошей (з 176 тис. 212 крб. до 289 тис. 324 крб.) [138, с. 2]. Крім цього, детермінувала зазначені суспільно небезпечні явища й та обставина, що, зокрема, з числа осіб, які вчинили правопорушення, 214 засуджених відносились до злісних порушників, з яких тільки 24 перебували на профілактичних обліках (11,2 % від загальної їх кількості) [138, с. 3].

Основними правовими прогалинами на той час були:

1) відсутність належних правових механізмів реалізації на законодавчому рівні такої мети покарання, як запобігання злочинам (зокрема, у ВТК України 1970 року [186], який діяв аж до прийняття у 2003 р. КВК [115], не було жодної норми, яка б регулювала б запобіжну діяльність у сфері виконання покарань);

2) відсутність у кримінально-виконавчому законодавстві України поняття «злісний порушник режиму відбування покарання» (це питання регулювалось на рівні відомчих нормативно-правових актів – і тільки у загальних рисах);

3) відсутність спеціального Закону України «Про запобігання злочинам», на чому постійно наполягали науковці [56, с. 182-193].

Як у зв'язку з цим зробив обґрунтований висновок А. П. Закалюк, ряд питань мають регулюватися у спеціальному законі загального рівня, зокрема, обов'язки всіх державних органів та органів місцевого самоврядування організовувати діяльність щодо запобігання злочинності в межах території обслуговування, у галузі державного управління, згідно з наданою компетенцією, а також їх повноваження, права, правові засоби здійснення цих обов'язків [71, с. 344].

Саме на необхідності удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України, включаючи й з питань запобігання злочинам і правопорушенням, була акцентована увага відповідних державних органів в «Основних напрямах реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР», яка була затверджена Урядом у липні 1991 р. (розділ 11 даних Напрямів) [154, с. 16-18]. Проте суттєвих змін як на законодавчому так і на практичних рівнях не відбулось протягом всього періоду перебування органів та установ виконання покарань у системі МВС України, аж до часткового їх виведення з підпорядкування цього відомства у 1998 р. [216], про що, зокрема, свідчать деякі результати кримінально-виконавчої діяльності у цьому році, а саме:

1. 67 % злочинів пенітенціарного виду було вчинено злісними порушниками режиму відбування покарання у вигляді позбавлення волі (272 із 405 від загальної їх кількості).

2. 20,5 % нових злочинів вчинено засудженими, які перебували на профілактичних обліках колоній (83 із 405).

3. 82,7 % злочинів у місцях позбавлення волі було вчинено з 06.00 до 18.00 год., тобто в період перебування в колоніях найбільшої кількості персоналу цих УВП.

4. 94,1 % пенітенціарних злочинів було зареєстровано у робочі дні тижня (381 з 405).

5. 68,1 % злочинів (276 із 405) було вчинено засудженими до позбавлення волі у житлових зонах колоній [147, с. 19].

Щодо інших правопорушень, то вони мали такий характер:

а) 2 тис. 575 були вчинені засудженими у стані алкогольного сп’яніння у результаті поступлення у місця позбавлення волі 165,8 літрів спиртних напоїв, та у каналах їх проникнення (тобто при спробі доставки в УВП) – 1 тис. 139,7 літри [147, с. 22];

б) в осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі, у 1998 р. було вилучено 537,7 г наркотичних речовин та 12031,4 г – у каналах їх доставки в УВП [147, с. 22];

в) у засуджених, крім цього, було вилучено 17 тис. 274 грн. та 58 тис. 853 – у каналах їх доставки в УВП [147, с. 22];

г) у 1998 році з боку засуджених, позбавлених волі, було зареєстровано 39 випадків самогубств [147, с. 28].

Серед інших показників запобіжної діяльності в УВП у 1998 році звертають на себе увагу ті із них, що пов’язані з великою питомою вагою у структурі дисциплінарних правопорушень грубих проступків (26,9 %), а також значний рівень крайніх заходів дисциплінарного впливу, які застосовувались адміністрацією колоній щодо засуджених (52 %) [147, с. 73]. Крім цього, як і в попередні роки, у кримінологічній характеристиці злочинів, що вчинялись у місцях позбавлення волі, мали випадки їх вчинення персоналом УВП (16 злочинів) [147, с. 63]. У цьому ж році до дисциплінарної відповідальності було притягнуто на 1 тис. 120 осіб більше, ніж у 1997 р. (у перерахунку на 100 осіб рівень таких проступків склав 21 випадок (у 1997 р. – 18) [147, с. 64]. При цьому, по негативних мотивах з органів внутрішній справ було звільнено 501 особу з числа персоналу, з них на першому році служби – 117, або 23,3 % від загальної кількості звільнених по інших мотивах [147, с. 64].

Особливістю 1998 року можна назвати й те, що й надалі, як і у попередні роки, питання кримінально-виконавчої діяльності в Україні, регулювались не законами, а відомчими нормативно-правовими актами [88, с. 2-4], що не дозволяло нейтралізувати, блокувати або усувати детермінанти, які обумовлювали вчинення злочинів і правопорушень як серед засуджених, так і персоналу УВП (так званий відомчий

пріоритет (захист «честі мундира»), в основу якого покладено латентний підхід до оцінки протиправних діянь та переведення їх або у розряд малозначних, або дисциплінарних проступків, а не злочинів) [139].

Цікавим також, у контексті встановлення закономірностей виникнення, розвитку та впливу прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України на процес виконання – відбування кримінальних покарань, можна назвати й 1999 рік – початок самостійного функціонування ДДУПВП у системі центральних органів виконавчої влади України [171]. Здавалось би, у даного відомства відкрилось своєрідне «друге дихання», яке дозволить, на кінець, підняти на більш високий рівень процес законодавчого забезпечення кримінально-виконавчої діяльності та привести її зміст до вимог Конституції України (ч. 2 ст. 19, ч. 3 ст. 63, п. 14 ст. 92, ін.). Проте, як показали результати даного дослідження, на жаль, цього не сталось: законодавець й надалі був байдужим до проблем, що склались у сфері виконання покарань України, а ДДУПВП, швидше всього, було це вигідно, з огляду «ручного» управління органами та установами виконання покарань, а також тотального контролю за поведінкою засуджених у виді відомчого нормативно-правового регулювання кримінально-виконавчих відносин [202].

Характерними ознаками такого підходу стало не тільки повторення тих показників запобіжної діяльності, що були пріоритетними у 1991-1998 р. р., але й поява нових суспільно небезпечних явищ і процесів у сфері виконання покарань України. Зокрема, у 33 % випадках злочини були вчинені засудженими, які перебували на профілактичних обліках УВП (144 із 429), а в 66 % – порушниками встановленого режиму відбування покарання (286 із 429) [148, с. 13], що свідчило не тільки про неналежну організацію запобігання злочинам і правопорушенням в місцях позбавлення волі (а, отже, про невиконання в повному об’ємі відповідного завдання, що було закріплено в ст. 1 ВТК України [186]), але й про вперте ігнорування результатів тих науковців, які обґрунтовували необхідність доповнення ВТК спеціальною главою «Запобігання злочинам з боку засуджених» та визначення на законодавчому рівні

поняття «порушення встановленого законом режиму відбування покарання» [55, с. 211-218].

Як з цього приводу слушно зауважують деякі науковці, встановлення самих норм матеріального права має відбуватися за належною процедурою, реалізація якої виступатиме мінімальною гарантією того, що в результаті її дотримання будуть закріплені правила поведінки. Водночас, це чи не єдиний шлях легімітизації права, тобто забезпечення довіри населення до нього, сприйняття його як ефективного соціального регулятора [255, с. 787]. Більш того, не переконання А. Х. Степанюка та К. А. Автухова, існування процедурної форми кримінально-виконавчої діяльності зумовлено необхідністю забезпечення порядку виконання покарань, алгоритму зазначеної діяльності – як системи послідовних юридичних дій адміністрації органів та установ виконання покарань за суворо визначеними нормами кримінально-виконавчого права, правилами застосування прийомів і способів здійснення кари, застосування правових і матеріально-предметних засобів, що надає стабільності, стійкості та стереотипності при вирішенні завдань цих органів [255, с. 795].

На превеликий жаль, ДДУПВП у 1999 році вже на початку свого існування не вважав за необхідне «дослуховуватись» до науково обґрунтованих рекомендацій і висновків учених щодо важливості діяльності, пов’язаної з ліквідацією прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві. Зокрема, голова на той час ДДУПВП І. В. Штанько до актуальних проблем відніс не удосконалення норм ВТК (як один із засобів усунення існуючих прогалин і колізій), а питання поглибленого наукового вивчення стану злочинності та її кримінологічного прогнозування в кримінально-виконавчій системі, особистості засудженого, оточуючого його середовища, мотивації злочинної поведінки та розробки на цих засадах конкретних рекомендацій персоналу УВП щодо організації корекційно-виховного процесу [284, с. 10]. Як результат, у 1999 році ДДУПВП на практиці зіштовхнувся з такими ж проблемами, які мали місце у сфері виконання покарань у попередні роки, а саме:

1) в УВП у засуджених було вилучено 60 тис. грн., 9 тис. 235 доларів США; 738,4 літри спиртних напоїв та 8 тис. 244 грами наркотичних речовин [148, с. 19];

2) до кримінальної відповідальності було притягнуто 11 осіб з числа персоналу органів та установ виконання покарань, а ще 1 тис. 162 особи звільнено зі служби в ДДУПВП за порушення законності та дисципліни (всього було зареєстровано 1 тис. 679 дисциплінарних проступків з боку персоналу органів та УВП) [148, с. 20];

3) у більшості виправних колоній містечка для дресування службових собак знаходились у занедбаному стані і були не придатні для використання, а переважна кількість цих собак були не здатні виконувати свої функції при тому, що майже 50 % службових собак перевищили строки служби і підлягали вибраковці [148, с. 14];

4) згідно офіційних оцінок ДДУПВП, у документації чергових частин колоній через елементарну безграмотність, неуважність і недбалість робилось багато помилок при передачі інформації, отримані дані черговими по цих УВП глибоко не аналізувались, їх повнота та достовірність не перевірялись [148, с. 21], що, знову ж таки, підвищувало рівень латентності у змісті процесу виконання та відбування кримінальних покарань [139];

5) високим також у даному звітному періоді залишався рівень дисциплінарних проступків засуджених у розрахунку на 1 тис. осіб (469 випадків), хоча цей показник по зрівнянню з 1998 р. й зменшився на 10 % [148, с. 22];

6) у 1999 році, крім цього, було допущено 31 випадок самогубства засуджених, позбавлених волі [148, с. 22];

7) на рівні 1998 року в звітному періоді залишився й рівень грубих порушень у загальній кількості засудженими дисциплінарних проступків (21,2 %) [148, с. 62], а також питома вага крайніх заходів дисциплінарного реагування адміністрації колоній на такі випадки [148, с. 62];

8) як і в попередні роки, у структурі правопорушень пріоритетними були дрібне хуліганство, невиконання вимог адміністрації УВП, азартні ігри та інші тому подібні дисциплінарні проступки [148, с. 62], що стали результатом незадовільної реалізації у

сфері виконання покарань мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України. І це при тому, що в ст. 1 ВТК мета такого законодавства визначена не була, а його завдання змістовно відрізнялись від тих, які знайшли своє відображення в ст. 1 КВК України, що виступало однією з детермінант, яка сприяла існуванню у даній галузі права прогалин і колізій. Так, у ст. 1 ВТК України було зазначено з цього приводу наступне: кримінально-виконавче законодавство України має своїм завданням забезпечення виконання кримінального покарання з тим, щоб воно не тільки було карою за вчинений злочин, але й виправляло засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, відвертало вчинення нових злочинів як засудженими, так й іншими особами, а також сприяло викоріненню злочинності [186].

У той самий час, на доктринальному рівні було сформульовано такі завдання даної галузі законодавства:

1) забезпечення реалізації положень Конституції України, вимог чинного законодавства, парламентських та урядових рішень з питань пенітенціарної діяльності;

2) створення під час виконання покарання обстановки, що затверджує загальнолюдські цінності, культ людини, ідеали добра, справедливості та гуманізму, які б давали засудженим урок моральності, людяності, життєво необхідні знання, вміння та навички, можливість відчути себе особистістю, в долі якої зацікавлені суспільство і держава;

3) втілення в практику ресоціалізації засуджених новітніх технологій, сучасних досягнень науково-технічного прогресу, наукових методів і методики впливу на особистість;

4) залучення до процесу ресоціалізації засуджених на підставі загальних інтересів у створенні умов суспільної безпеки всього національного потенціалу, включаючи людські ресурси, кошти і матеріали, створення суспільних фондів за рахунок добровільних відрахувань і пожертвувань підприємств, організацій, установ і окремих громадян;

5) забезпечення соціального і правового захисту пенітенціарного персоналу у відповідності до об’єктивних потреб якісного виконання ними своїх службових обов’язків з проблем соціального, побутового, юридичного, психологічного і методичного характеру [225, с. 11-12].

На переконання Г. О. Радова, виконати ці завдання спроможна лише самостійна служба, якій будуть надані відповідні державні повноваження як суб’єкту державного управління [227, с. 10].

Цікавими у зв’язку з цим й були ті завдання, що були визначені для органів та установ виконання покарань на підзаконному рівні. Зокрема, у Положенні про Державний департамент України з питань виконання покарань до таких були віднесені:

а) здійснення єдиної державної політики у сфері виконання покарань України;

б) розроблення рекомендацій щодо організації тримання осіб, взятих під варту, забезпечення передбачених законом засобів виправлення і перевиховання засуджених; здійснення контролю за виконанням вироків суду за окремими видами додаткових покарань; забезпечення примусового лікування засуджених хворих на алкоголізм та наркоманію;

в) забезпечення додержання вимог законодавства в органах і установах виконання покарань, запобігання злочинам, дисциплінарним проступкам з боку засуджених до позбавлення волі та щодо них, їх припинення та виявлення і розкриття злочинів, вчинених в органах і установах виконання покарань, проведення дізнання у справах про ці злочини, здійснення оперативно-розшукової діяльності;

г) керівництво органами і установами виконання покарань, організація виробничо-господарської діяльності з наданням засудженим роботи, забезпечення їх професійної підготовки та загальноосвітнього навчання;

ґ) правовий і соціальний захист осіб рядового і начальницького складу, працівників кримінально-виконавчої системи та членів їх сімей; удосконалення роботи з кадрами, їх професійної підготовки [203].

Таким чином, завдання, що були закріплені у даному Положенні, не тільки не кореспондувались з тими, які були виведені на доктринальному рівні, але й не в повній мірі відповідали завданням, які були закріплені в ст. 1 ВТК України, позаяк у зазначеному підзаконному нормативно-правовому акті було дано розширений їх перелік, який передбачав ряд таких із них, які законодавець не визначав у виді завдань (наприклад, організація виробничо-господарської діяльності). Вказана колізія правових норм, як показали результати даного дослідження, й виступала однією з детермінант, що корелювала причинно-наслідковий механізм вчинення злочинів і правопорушень у сфері виконання покарань України у досліджуваний період (1999-2010 р. р.) [18]. При цьому, варто зазначити, що не змінилась ситуація з цих питань й у зв'язку з прийняттям у 2005 році Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», головним завдання якої було (ст. 1) здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [178], тобто у даному випадку на законодавчому рівні було здійснено звужене тлумачення ст. 1 КВК України [259, с. 288-289], породивши таким чином ще одну колізію з означеної проблематики дослідження. Як результат, у 2010 році (останньому періоді самостійного функціонування органів та установ виконання покарань у системі органів державної виконавчої влади України) [197] зазначені прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві детермінували у виді корелянт суттєве погіршення правопорядку у сфері виконання покарань. Зокрема, у 2010 році засудженими було допущено 1 тис. 460 випадків локалізації у відповідних дільницях УВП або 13,67 – у розрахунку на 1 тис. осіб [179, с. 9]. При цьому, структура цих правопорушень мала наступний вигляд:

а) при проведенні масових заходів (тобто при наявності максимальної кількості персоналу ДКВС України) – 1 тис. 186 випадків;

б) шляхом обману персоналу УВП – 152 випадки;

в) шляхом подолання інженерно-технічних засобів охорони і нагляду – 83;

г) шляхом підбору (виготовленням ключів) – 26 випадків;

г) внаслідок недбалості персоналу УВП – 13 випадків [179, с. 9].

Як і в попередні роки, основною причиною потрапляння до засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів у 2010 році було неефективне перекриття каналів їх надходження до цих осіб. Більш того, у 24,1 % такі канали (шляхи тощо) адміністрацією УВП встановлені не були, а в деяких областях зазначені показники досягали майже 91 % (Чернігівська область) [179, с. 9]. Високим рівень «необізнаності» з цих питань був також в УВП Волинської області (72 %), Вінницької та Черкаської областях (77 %) [179, с. 9].

Серед інших показників, які були «продуковані» наявністю правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України у 2010 році звертають на себе увагу наступні:

1) 16 злочинів із 404 засуджені вчинили після вживання спиртних напоїв [179, с. 8];

2) не профілактичних обліках виправних колоній перебувало 8 тис. 560 засуджених або 8 % від їх загальної кількості (106 тис. 770), у тому числі: 871 особа, схильна до втечі; 324 – до захоплення заручників; 755 – до злісної непокори; 3 тис. 157 – до самогубства або членоушкодження; 156 – до виготовлення зброї; 2 тис. 564 – до вживання і розповсюдження наркотичних речовин; 823 – до організації азартних ігор з метою отримання матеріальної вигоди [179, с. 11];

3) у перерахунку на 1 тис. засуджених на профілактичних обліках виправних колоній перебувало 80 осіб [179, с. 15];

4) на 41,25 % зменшилась кількість засуджених переведених в порядку ст. 101 КВК до ПКТ колоній максимального рівня безпеки як злісних порушників встановленого режиму відбування покарання, при тому, що кількість таких проступків з боку зазначених осіб у 2010 році збільшилась [179, с. 25];

5) зменшилась також з 4 тис. 431 особи у 2009 році до 4 тис. 219 осіб у 2010 році кількість засуджених, визнаних відповідно до ст. 133 КВК України злісними порушниками [179, с. 26];

6) у структурі всіх переведених у ПТК колоній максимального рівня безпеки 13 % складали засуджені, які намагались підтримувати та розповсюджувати норми

злочинної субкультури (у 2016 році саме ці особи у більше 10 % колоній фактично «керували» зазначеними УВП [212, с. 12], тобто у 2010 році прослідкувалась тенденція до все більшого впливу так званих «злочинних авторитетів» на правопорядок у місцях позбавлення волі, який у 2019 році набув загрозливих форм для сфери виконання покарань України у цілому [90]. Крім цього, серед переведених злісних порушників встановленого порядку відбування покарання у виді позбавлення волі 28 % відносились до осіб, які організовували у колоніях азартні ігри, розповсюджували заборонені предмети та були схильні до втечі і захоплення заручників [179, с. 26]; а 59 % – до створення конфліктних ситуацій [179, с. 26];

7) у 2010 році тільки щодо 41,3 % засуджених, які по формальних ознаках підпадали під дію Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», що також можна віднести до негативних тенденцій, які були пов'язані із зниженням ефективності запобіжної діяльності із злісними порушниками, що стали наслідком низької вимогливості керівництва ДДУПВП та незадовільної дисципліни відповідних посадових осіб органів і установ виконання покарань, а також були детерміновані існуючими на той час правовими прогалинами і колізіями у кримінально-виконавчому законодавстві [179, с. 30-31].

Як показали результати даного дослідження, не змінилась ситуація з означених питань й в подальші роки, коли органи та установи виконання покарань були повністю підпорядковані Міністерству юстиції України [175]. Так, у 2013 році (першому звітному періоді з часу підпорядкування даному відомству) при зменшенні загальної кількості засуджених до позбавлення волі та ув'язнених під варту на 20 тис. осіб рівень злочинності в УВП і СІЗО у розрахунку на 1 тис. осіб збільшився на 3,6 % і становив 4,06 випадки (у 2012 р. – 3,92) [182, с. 3]. Інші показники оперативно-службової та запобіжної діяльності у місцях позбавлення волі мали наступний вигляд:

а) на профілактичних обліках колоній перебувало 4988 злісних порушників встановленого порядку відбування покарання у виді позбавлення волі або 5 % від загальної кількості засуджених, які тримались у колоніях (104 тис. осіб) [182, с. 4];

б) у чергових частинах УВП було зареєстровано 125 тис. 229 порушень дисципліни з боку засуджених, позбавлених волі або на 7 % менше, ніж у 2012 році (і це при тому, що кількість вчинених ними злочинів і рівень злочинності на 1 тис. осіб збільшився на 3,6 %) [182, с. 7], що свідчить про високий у цілому рівень латентності цих суспільно небезпечних явищ [139];

в) на 34 % по зрівнянню з 2012 роком збільшилась кількість вилучених у засуджених, які тримались в УВП наркотичних речовин [182, с. 8];

г) у розрахунку на 1 тис. засуджених при середньому показникові в цілому по кримінально-виконавчій системі України 121,2 літри браги у деяких колоніях зазначений коефіцієнт склав від 235 літрів (Волинська область) до 743,8 (АР Крим) [182, с. 9];

ґ) глобальною проблемою у місцях позбавлення волі у 2013 році стало незаконне володіння засудженими мобільними телефонами (всього було вилучено 9 тис. 364 шт.) [182, с. 12], за допомогою яких ці особи підтримували зв'язок між собою у різних УВП та координували свої протиправні діяння, спрямовані на протидію адміністрації установ виконання покарань [182, с. 12]. Зокрема, у Петровській виправній колонії № 49 Кіровоградської області 16.03.2013 за допомогою мобільного зв’язку засуджений Т. спланував та намагався здійснити втечу з даної УВП з використанням вертольоту [182, с. 13], а саме: на територію локальної дільниці колонії здійснив посадку спортивний 4-х місний вертоліт, в кабіні якого перебувало дві особи, в однієї з яких в руках був муляж автомата «Калашнікова». Відразу ж після цього, з приміщенні відділення соціально-психологічної служби зазначеної УВП вибігли два засуджені, які намагались здійснити втечу на вертольоті, але були затримані персоналом колонії [182, с. 13].

Цікавими у зв’язку з цим було й інші протиправні діяння засуджених. Так, у цій же Петровській виправній колонії № 49 у травні 2013 р. засуджений К. за допомогою мобільного телефону повідомив про «замінування» залізничного вокзалу в м. Києві. У свою чергу, засуджений М., який відбував покарання в Чорнухинській виправній колонії № 23 Луганської області, у період з травня по вересень 2013 року за допомогою

мобільного телефону вчинив п’ять випадків шахрайських дій відносно інших громадян на волі. Крім цього, у даній УВП за аналогічне шахрайство було притягнуто до кримінальної відповідальності по ст. 190 КК України ще двох засуджених [182, с. 14], а в Перевальській виправній колонії № 15 Луганської області працівниками поліції було задокументовано 20 епізодів таких протиправних дій, вчинених групою засуджених, які відбували у ній покарання у виді позбавлення волі [182, с. 13-14];

д) інші негативні тенденції, явища і процеси, які сформувались з часу передачі органів та УВП у підпорядкування Міністерства юстиції України [182]. Зокрема, на 12 % по зрівнянню з 2012 роком збільшилась кількість випадків порушення засудженими в УВП вимог локалізації (всього 2 тис. 019 таких проступків) [182, с. 15-16]. При цьому 75 % зазначених порушень було вчинено при проведенні масових заходів, коли в колонії знаходилась максимальна кількість персоналу цих УВП [182, с. 16], а ще 25 % – шляхом подолання інженерно-технічних засобів охорони та нагляду, які знаходились в несправному та аварійному стані [182, с. 16].

Як і в попередні роки, у 2013 р. неналежним чином реалізовувались у сфері виконання покарань положення Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [170], а саме: такий нагляд був встановлений лише щодо 79 % від кількості засуджених, які по формальних ознаках підпадали під дію зазначеного Закону [182, с. 26].

Таким чином, зміна підпорядкування ДКВС України та передача функцій виконання покарань Міністерству юстиції суттєвого покращення результативності кримінально-виконавчої діяльності не дала, позаяк незмінними залишались детермінанти, що негативно впливали на її стан у виді корелятів та були пов’язані з існуванням у кримінально-виконавчому праві та законодавстві прогалин і колізій.

Не змінили критичну ситуацію, що склалась у зв’язку з цим у сфері виконання покарань України й розпочаті у 2016 році [212] та які тривають по даний час, з моменту затвердження Кабінетом Міністрів України у 2017 році відповідної Концепції [263], реформи кримінально-виконавчої (з елементами виправно-трудової) системи [90]. Так,

у 2016 р. стан правопорядку в УВП і СІЗО характеризувався наступними негативними показниками оперативно-службової та запобіжної діяльності:

1) значна частина злочинів та інших правопорушень, що вчинялись засудженими до позбавлення волі, була пов'язана з неналежною локалізацією цих осіб. У тому числі через аварійний стан інженерно-технічних засобів охорони і нагляду або їх несправність. Їх кількість склала 1 тис. 877 випадків або на 8 % менше, ніж у 2015 році [212, с. 21]. При цьому, більшість порушень локалізації була допущена засудженими під час проведення масових заходів в УВП (78 % або 1 тис. 401 порушення) [212, с. 21];

2) тільки щодо 81 % засуджених, які підпадали під дію Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [185], був встановлений такий нагляд [212, с. 24];

3) коефіцієнт активності охорони у 2016 році (визначається по кількості вчинених засудженими втеч з місць позбавлення волі) по зрівнянню з 2012-2015 р. р. знизився та склав 0,3 випадки у розрахунку на 1 тис. осіб [212, с. 30];

4) збільшилась кількість нападів засуджених і ув'язнених під варту осіб на персонал ДКВС України (13 випадків із 23, здійснених всього, у тому числі з боку інших осіб) [212, с. 16];

5) на профілактичних обліках виправних колоній перебувало 3 тис. 304 злісних порушників встановленого режиму відбування покарання у виді позбавлення волі, або майже 7 % (56 тис. засуджених) від загальної кількості засуджених до даного виду покарання [212, с. 16];

6) у структурі засуджених особи з психічними відхиленнями складали 7,4 % (УВП та СІЗО) (у 2010 р. – 6,8 %; 2011 р. – 7,9 %; 2012 – 6,4 %; 2013 р. – 5,6 %; 2014 р. – 5,4 %; 2015 р. – 7,3 %) [120, с. 227], що виступало однією з детермінант, які обумовлювали вчинення злочинів та інших правопорушень з боку засуджених у зв'язку з відсутністю у кримінально-виконавчому законодавстві України норм про роздільне тримання таких осіб у місцях позбавлення волі;

7) на рівні попередніх років (1991-1998 р. р.; 1999 – 2010; 2011-2015 р .р.) у розрахунку на 1 тис. осіб залишалось у 2016 році кількість вилучених у засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів [212, с. 17-21], що свідчить про хронічну проблему, що склалась у зв'язку з цим в УВП і СІЗО через неналежну нормативно-правову врегульованість (прогалини і колізії) з означених питань.

Як з цього приводу слушно зауважили С. Колесник та Є. Єнін, спочатку – ліквідація ДПтС України та передача її функцій Міністерству юстиції України, що тільки посилило хаос у системі, потім – створення Адміністрації ДКВС України та передача їй функцій від Мінюсту, але ситуація знову не поліпшилась. Більш того, навіть збільшення фінансування (удвічі!!!) не привело до вирішення проблем та покращення умов тримання засуджених [90].

Цікавим у зв'язку з цим є й той факт, що закріпивши ще у вересні 2017 року одне із завдань реформи у сфері виконання покарань України щодо розроблення законодавства у сфері функціонування СІЗО та УВП відповідно до законодавства Європейського Союзу [215], досі у цьому напрямі в нашій державі нічого не зроблено, що не дозволяє усунути ті детермінанти, які пов'язані з існуванням у кримінально-виконавчому законодавстві прогалин і колізій. Не реалізованими у цьому контексті до теперішнього часу є й інші завдання Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України зразка 2017 року [215], а саме:

1) залучення нових кадрів у систему на всіх рівнях – насамперед за рахунок підвищення рівня заробітної плати;

2) підвищення операційної ефективності 100 державних підприємств в пенітенціарній системі за рахунок створення виробничих об'єднань за галузевим принципом, проведення закупівель через електронну систему «ProZorro»;

3) будівництво нових слідчих ізоляторів та установ виконання покарань у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства [215].

Як встановлено в ході даного дослідження, не дивлячись на суттєве скорочення засуджених до позбавлення волі (з більш 200 тис. у 1991 р. [138, с. 1] до менш 50 тис. у

2019 р. [68]), консервацію (тимчасове припинення діяльності) [41, с. 306] майже 30 % усіх існуючих в Україні УВП [68] та здійснення інших так званих «перетворень» у сфері виконання покарань, стан правопорядку, виконання – відбування покарань та охорони прав і законних інтересів засуджених й надалі залишаються на низькому правовому, організаційному, фінансовому та інших рівнях [90]. Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з'ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи впливають негативно прогалини і колізії на ефективність реалізації мети кримінально-виконавчого законодавство України?» засуджені до позбавлення волі відповіли таким чином: «так» - 36% (у структурі всіх респондентів); «ні» - 27 %; «частково» - 37% (додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 52 %; «ні» - 7%; «частково» - 41% (додатки В, Г).

Таким чином, результати застосування під час зазначеного наукового пошуку діалектичного, логічного, історико-правового та статистичного методів дослідження дають підстави стверджувати про тісний зв'язок прогалин і колізій, які мають місце у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України та їх вплив на ефективність кримінально-виконавчої діяльності у виді детермінант корелюючого змісту, без ліквідації, нейтралізації, усунення яких неможливо підвищити рівень правопорядку та охорони прав і законних інтересів як суб'єктів (персоналу ДКВС України та засуджених), так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених; громадськості; прокурорів, які здійснюють нагляд за дотриманням законів у сфері виконання покарань; пробації; ін.).

Виходячи з цього та урахуванням запропонованих у попередніх підрозділах цієї роботи науково обґрунтованих заходів у даному контексті, варто було б КВК України доповнити наступними нормами:

1. Ст. 135 зазначеного Кодексу доповнити частиною 8 такого змісту: «У ході процедури дисциплінарного провадження адміністрація колонії зобов'язана встановити

причини та умови, які сприяли вчиненню правопорушення з боку засудженого, та вжити невідкладні заходи щодо їх нейтралізації, блокування, усунення тощо».

Зазначений підхід ґрунтується на положеннях:

а) ч. 1 ст. 134 КВК, відповідно до якої при призначенні заходів стягнення враховуються причини, обставини і мотиви вчинення порушення, поведінка засудженого до вчинення проступку, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого щодо суті проступку;

б) ч. 1 ст. 104 КВК, у якій вказано, що метою оперативно-розшукової діяльності в колоніях є вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень.

2. Частину 3 ст. 92 даного Кодексу доповнити реченням: «засуджені з психічними відхиленнями, які задокументовані у медичних матеріалах» та викласти її в новій редакції: «Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно тримаються засуджені з психічними відхиленнями, які задокументовані у медичних матеріалах».

Такий підхід ґрунтується на положеннях:

а) ч. 2 ст. 95 КВК, відповідно до якої за результатами вивчення засудженого, у тому числі медичного обстеження, складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи;

б) ч. 1 ст. 10 КВК, у якій зазначено, що засуджені мають право на особисту безпеку;

в) ст. 116 КВК, яка закріпила обов’язок для адміністрації колоній забезпечити право засуджених на лікувально-профілактичні заходи відповідно до законодавства про охорону здоров’я України [198].

Та, попри все, без видозміни змісту державної політики у сфері виконання покарань і пробації України, а також законодавчих підходів і практики виконання – відбування кримінальних покарань, суттєво змінити процес кримінально-виконавчої діяльності об’єктивно неможливо, позаяк цілком очевидним є факт системного впливу на зазначену сферу суспільних відносин вказаних детермінант, включаючи й існуючі прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено вплив правових прогалин і колізій на ефективність реалізації на практиці мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України. Зокрема, доведено, що однією з обставин, що обумовлює та сприяє низькій результативності кримінально-виконавчої діяльності, є наявність протиріч і неврегульованих моментів у тих правових нормах, які закріпили мету і завдання зазначеної галузі законодавства, а також їх невідповідність по змістовній спрямованості з положеннями закону України про кримінальну відповідальність з означених питань. Такий підхід законодавця привів до того, що на практиці неналежним чином здійснюється діяльність по виконанню – відбуванню кримінальних покарань та гальмується процес адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу та в цілому до міжнародно-правових стандартів поводження із засудженими.

Встановлено також, що однією з детермінант, що спричинює та обумовлює наявність у чинному праві та законодавстві України колізій і прогалин з питань мети покарання, є дискусійність та невизначеність у цьому сенсі на науковому (доктринальному) рівні, а тому дана проблематика має стати предметом окремого комплексного наукового пошуку, враховуючи її велику практичну значущість як для законодавця, так і для суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

Доведена необхідність гармонізації правових термінів, що вживаються у КК і КВК та які пов'язані із змістом мети і завдань покарання та кримінально-виконавчого законодавства, а саме: «правове забезпечення», «охорона прав», «захист прав», «законні інтереси», т. ін., а також сформульовані авторські визначення з означених питань. Зокрема, під «правовим забезпеченням» пропонується розуміти встановлення на законодавчому рівні відповідних гарантій та створення належних умов для реалізації мети і завдань певної галузі законодавства.

2. Встановлено вплив прогалин і колізій на стан рецидивної та пенітенціарної злочинності в Україні, а саме: розпочинаючи з 1991 р. по даний час, питома вага

зазначених видів злочинності у загальній її структурі щорічно є незмінною. Більш того, за допомогою статистичних методів дослідження визначено як кореляційний зв'язок між загальною і рецидивною злочинністю (ріст першої сприяє збільшенню кількості рецидиву злочинів і, навпаки), так і між останньою та пенітенціарною злочинністю, що досить важливо у контексті розробки комплексу заходів, спрямованих на усунення існуючих у чинному законодавстві України прогалин і колізій.

На підставі отриманих результатів дослідження, зроблено науково обґрунтований висновок про те, що подальше зволікання відповідних суб'єктів законодавчої ініціативи щодо приведення кримінально-виконавчого законодавства до вимог Конституції України, а також до тих міжнародних договорів, які стали частиною національного законодавства, та зменшення у зв'язку з цим кількості відомчих нормативно-правових актів, які замість закону регулюють кримінально-виконавчі правовідносини, не тільки не дозволить об'єктивно знизити рівень рецидивної та пенітенціарної злочинності в нашій державі, але й не дасть можливість ефективно реалізовувати на практиці законодавчо визначені завдання та в повній мірі досягти відповідних цілей покарання.

3. Встановлено вплив правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України на процес виконання – відбування покарань. Зазначений висновок ґрунтується на результатах застосування у даному дослідженні статистичних методів оцінки змісту кримінально-виконавчої діяльності на протязі 1991-2019 р.р., а також історико-правового та логічного методів пізнання кримінально-виконавчих явищ і процесів, детермінованих наявністю у законодавстві прогалин і колізій, які у виді корелянт сприяли причинам і умовам, що негативно впливали на ефективність процесу виконання – відбування покарань. При цьому констатовано, що ні зміна підпорядкованості органів та УВП (1991-1999 р.р. – МВС України; 1999-2010 р. р. – самостійне їх функціонування у системі державних органів виконавчої влади; 2011-2012 р.р. – часткове підпорядкування Міністерству юстиції України; 2012 р. – по теперішній час, – повне підпорядкування даному відомству), ні зменшення кількості колоній та засуджених до позбавлення волі, ні інші організаційно-управлінські

реформи у сфері виконання покарань (як от: ліквідація територіальних управлінь ДПтС та створення міжрегіональних управлінь з питань виконання покарань Міністерства юстиції України у 2016 р.) не дадуть позитивних результатів, якщо не трансформувати кримінально-виконавчу політику (законодавство та практику) у пенітенціарну, а також належним чином забезпечити цей процес науковими, фінансовими, матеріально-технічними та іншими ресурсами [25].

РОЗДІЛ 3
ОСНОВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ПРОГАЛИН І КОЛІЗІЙ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

3.1. Роль державної політики у сфері виконання покарань і пробації в підвищенні ефективності кримінально-виконавчої діяльності в Україні

В теорії права для подолання прогалин зазвичай використовують такі засоби, як аналогія закону (вирішення справи за наявності прогалин на основі норми права, що регулює подібні суспільні відносини) [259, с. 272-273] та аналогія права (вирішення справи за наявності прогалин на основі загальних або галузевих принципів права) [259, с. 27].

У свою чергу, до основних засобів подолання колізій у законодавстві науковці віднесли: а) колізійні норми (встановлюють правила вибору правової норми, яка підлягає застосуванню за наявності розбіжності між нормами права, які закріплені у законодавстві й регулюють однакові фактичні обставини) [259, с. 279]; б) колізійні правила (типові рішення щодо застосування юридичних норм за наявності колізії: більш пізній закон скасовує дію більш раннього: акт вищої юридичної сили скасовує дію меншої юридичної сили; спеціальний закон скасовує дію загального та ін.) [259, с. 280]. При цьому варто зазначити, що колізійні правила породжені вимогами юридичної логіки та юридичної техніки, існують протягом багатьох століть у різних правових системах світу і за своєю чіткістю та імперативністю не поступаються правовим нормам [259, с. 280]; в) тлумачення закону (може бути засобом подолання колізії у тому разі, якщо вибір між конфліктуючими нормами неможливо зробити на підставі колізійних норм і правил або їх недостатньо) [259, с. 280]. Поряд з цим, як слушно зробив висновок С. П. Погребняк, від подолання колізій слід відрізняти їх усунення, тобто застосування засобів, які дозволяють ліквідувати розбіжності між нормами права,

що існують у законодавстві [259, с. 280]. При цьому, основним засобом усунення колізій є нормотворчість (діяльність уповноважених на це суб'єктів з розроблення, розгляду, прийняття та офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, яка здійснюється за визначеною процедурою) [259, с. 210]. Колізії можуть усуватися також завдяки визнанню судами нормативно-правових актів неконституційними або неправомірними, що усуває конфлікт між нормами права [259, с. 281].

Як у зв'язку з цим зазначено в п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», суд безпосередньо застосовує Конституцію у разі:

1) коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом;

2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй;

3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, суперечать Конституції України;

4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішення конкретних судових справ, суперечать Конституції України [185, с. 136-137].

Крім цього, якщо із змісту конституційної норми випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом, суд при розгляді справи повинен застосовувати тільки той закон, який ґрунтується на Конституції України та не суперечить їй [185, с. 137].

Поряд з цим, слід констатувати, що зазначені теоретичні положення, як встановлено в ході даного дослідження та свідчить юридична практика, нічого не варті та не впроваджуються у нормотворчість, включаючи й з питань виконання – відбування покарань, якщо з цього приводу в державі немає політичної волі та не сформована відповідна державна політика. Саме тому, одним із завдань та шляхів усунення і

подолання колізій та прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві України у зазначеній науковій розробці й визначена діяльність по видозміні сучасної державної політики у сфері виконання покарань і пробації. Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з'ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи змістовно взаємозв'язані кримінально-виконавча політика та законодавство у сфері виконання покарань України?» засуджені до позбавлення волі відповіли таким чином: «так» - 36% (у структурі всіх респондентів); «ні» - 14%; «частково» - 50% (додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 56%; «ні» - 10%; «частково» - 34% (додатки В, Г). При цьому, варто звернути увагу на той факт, що як у нормативно-правових актах (як от: Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України зразка 2017 року [215]), так і в науковій літературі (Г. О. Радов [226]; І. Г. Богатирьов [31]; А. Х. Степанюк [111, с. 10-11]; Ю. В. Кернякевич-Танасійчук [81] та ін.) по-різному називають той вид політики у сфері боротьби із злочинністю, яка пов'язана із змістом процесу виконання – відбування покарань, що без сумніву, формує особливий тип детермінант, які стосуються впливу прогалин і колізій на зміст кримінально-виконавчого права та законодавства та не дозволяє своєчасно на рівні нормотворчої діяльності їх усувати, нейтралізувати, блокувати тощо.

Знову ж таки, для того, щоб дати відповідь на це питання, необхідно звернутись до тих нормативно-правових актів, у яких вживаються дотичні до цієї проблематики терміни. Зокрема, у ч. 1 ст. 11 КВК мова ведеться про «державну політику у сфері виконання покарань та пробації» [115]. Аналогічне словосполучення закріплено й в ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [178].

Такий підхід має своїх прихильників та послідовників на науковому рівні. Так, І. С. Яковець переконана, що стосовно напряму діяльності держави у сфері виконання покарань слушним є вживання терміну «політика у сфері виконання кримінальних покарань», бо він є більш містким, аніж «кримінально-виконавча політика», а також не

обмежується застосуванням державного примусу [45, с. 16]. При цьому, до основних завдань політики у сфері виконання покарань України вона віднесла наступні: а) уточнення кола суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню у процесі виконання та відбування покарань; б) визначення суб'єктів цих правовідносин, форм і методів їх діяльності; в) удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи; г) удосконалення змісту, форм і методів карально-виправного впливу на засуджених і звільнених від відбування покарання; ґ) визначення напрямів і форм міжнародного співробітництва із системами інших країн; д) поліпшення взаємодії кримінально-виконавчої системи з іншими органами та установами, що беруть участь у боротьбі зі злочинністю, у тому числі й з інститутами громадянського суспільства [45, с. 17-18].

Натомість, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук переконана, що терміни «політика у сфері виконання покарань» та «кримінально-виконавча політика» є синонімами, що відображають суть і зміст одного й того ж явища, пов'язаного з формуванням, закріпленням і реалізацією мети кримінального покарання та завдань кримінально-виконавчої діяльності суспільства і держави в цілому та її уповноважених органів і установ виконання покарань, зокрема, а тому вживаються у наукових дослідженнях по-різному, залежно від того, прихильником якого є той чи інший автор [81, с. 21].

При такому підході, як вірно вважає І. С. Яковець, термін «кримінально-виконавча політика» зазвичай вживається для: 1) позначення державної доктрини саме у царині виконання покарань та її реалізації на практиці у виді застосування державного примусу до засуджених, що виявляється в обмеженні їхніх прав і свобод; 2) найменування галузі наукових знань, що представляють теоретико-пізнавальну категорію [45, с. 15-16].

Саме по зазначеному алгоритму у свій час здійснив класифікацію видів державної політики у сфері боротьби із злочинністю П. Л. Фріс, виокремивши серед них й кримінально-виконавчу політику [272, с. 11]. Поряд з цим, варто у зв'язку з цим погодитись з В. І. Борисовим, який обґрунтовано вважає, що виділення напрямів державної політики у сфері боротьби із злочинністю (кримінально-правового,

кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого та кримінологічного) є дещо умовним, оскільки ця політика реально становить собою, як правило, комплексне вирішення і соціальних, і правових завдань боротьби зі злочинністю, всі складники якої знаходяться (повинні знаходитись) між собою у функціональній залежності і взаємодії [36, с. 307]. Більш того, на його переконання, при системному аналізі змісту державної політики боротьби зі злочинністю можливе виокремлення її складників, таких елементів системи, як політика соціальна й політика правова, а в межах останньої – стратегічних, необхідних і допоміжних напрямів та інших її елементів [36, с. 307]. При цьому, кожен із них має свої особливості, зумовлені предметом боротьби зі злочинністю [36, с. 307], що, без сумніву, необхідно враховувати формуючи зміст державної політики у сфері виконання покарань України.

У той самий час, як показали результати даного дослідження, на протязі сучасної історії (1991-2019 р. р.) реалізації на законодавчому та виконавчому рівні (власне, на практиці) в нашій державі постійно повторюється одна й та ж помилка, а саме: на забезпечення мети і завдань зазначеної політики з Державного бюджету України виділялись мінімальні від потреб фінансові та інші ресурси, а інші альтернативні для цього джерела були недостатніми для компенсації реальних затрат у цьому напрямі.

Як з цього приводу слушно зробив висновок М. Б. Панасюк, політика, а особливо соціальна, це мистецтво можливого і у випадку з криміналом успіх залежить від того, наскільки ефективно ми використовуємо наявні кошти, особливо в довготерміновій перспективі. В Україні чомусь завжди починають з етичних міркувань і закінчують констатацією факту відсутності достатніх фондів на реалізацію великої ідеї, а виконавці не несуть відповідальності саме з цієї причини [155, с. 144]. У той самий час, на Заході підхід абсолютно протилежний – під наявні кошти, які держава ладна витратити на проблему, підбирають таку етичну концепцію, яку за ці кошти технічно можливо реалізувати в повному обсязі в межах певного часу і компетентні виконавці несуть персональну відповідальність перед суспільством за її впровадження [155, с. 144].

При такому підході, на переконання В. І. Борисова, досягнення необхідного для суспільства стану безпеки від злочинних посягань можливе лише шляхом широкого й комплексного поєднання заходів боротьби зі злочинністю: а) організаційно-правових і адміністративно-управлінських (як прояв державної волі); б) соціально-економічних, культурологічних та природньо-людських (як розвиток суспільства та людини); в) спеціально-законодавчих, методологічно-правових і кримінологічних як взагалі, так і з певними її видами [36, с. 312].

Саме цих системоутворюючих елементів, як встановлено в ході даного дослідження, поряд з наявними у кримінально-виконавчому законодавстві прогалинами і колізіями, а також «засиллям» у цій галузі права відомчих та інших підзаконних нормативно-правових актів, всупереч вимогам п. 14 ст. 92 Конституції України про регулювання діяльності органів та УВП виключно законами, й бракувало всім реформам, що проводились та здійснюються у теперішній час [215] у сфері виконання покарань України [57]. Більш того, у сучасних умовах на зміст державної політики України у зазначеній сфері суспільних відносин суттєво впливають також наступні негативні обставини:

1. Відсутність у системі ДКВС України та органів пробації Наукової ради [162], яка б супроводжувала процес реалізації на всіх рівнях (концептуальному, нормативному, управлінському, правозастосувальному) [109, с. 23-24] положень відповідної Концепції реформування органів та установ виконання покарань [58]. Така Рада була створена у 2005 році після прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», у ч. 2 ст. 7 якої було зазначено, що центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань у своєму складі створює Наукову раду, яка узагальнює практику застосування законодавства з питань, що стосується завдань ДКВС України, розробляє пропозиції, спрямовані на його вдосконалення, і вносить їх на розгляд відповідно Президенту України чи Кабінету Міністрів України [178], та діяла на підставі Положення про Наукову раду ДКВС (ДПтСУ) [162] аж до 2014 року, коли була ліквідована та не створена у сьогоденні.

Основними завданнями Наукової ради були:

1) розробка науково-практичних рекомендацій та висновків щодо формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;

2) формування науково обґрунтованих пропозицій щодо визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень з проблем діяльності кримінально-виконавчої служби, планування, організації, координації та забезпечення її наукової діяльності;

3) розробка пропозицій щодо формування замовлення стосовно проведення наукових досліджень у сфері виконання покарань, розподілу виділених бюджетних асигнувань на проведення науково-дослідних робіт згідно з кошторисом ДПтС України;

4) розгляд результатів науково-дослідних робіт і дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора наук за спеціальностями та темами, спрямованими на розвиток кримінально-виконавчої служби;

5) розробка рекомендацій для практичного застосування результатів наукових досліджень у сфері виконання кримінальних покарань;

6) наукові обґрунтування пропозицій щодо співробітництва з іншими державами;

7) розгляд стану організаційно-методичного забезпечення, результатів проведення перевірок і атестацій наукових (науково-дослідних) установ та навчальних закладів кримінально-виконавчої служби;

8) розгляд стану організації та підсумків проведення наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок тощо та обмін досвідом з актуальних проблем кримінально-виконавчої служби за участю в них наукових і науково-педагогічних працівників наукових (науково-дослідних) установ та навчальних закладів кримінально-виконавчої служби;

9) визначення актуальних проблем наукових досліджень та напрямів удосконалення навчальної роботи в системі професійного навчання персоналу кримінально-виконавчої служби;

10) формування планів основних фундаментальних наукових досліджень і розробок у сфері виконання кримінальних покарань;

11) розгляд науково-практичних рекомендацій щодо розвитку і підвищення ефективності управління персоналом кримінально-виконавчої служби;

12) розробка рекомендацій щодо розвитку та вдосконалення нормативно-правового, організаційного і кадрового забезпечення кримінально-виконавчої служби;

13) координація розробки науково-методичного забезпечення навчального процесу навчальних закладів кримінально-виконавчої служби;

14) розгляд та підготовка рекомендацій щодо впровадження навчальної та навчально-методичної літератури у діяльність навчальних закладів кримінально-виконавчої служби;

15) розгляд, розробка рекомендацій і висновків щодо погодження та запровадження освітньо-професійних програм підготовки персоналу для кримінально-виконавчої служби;

16) аналіз рекомендацій щодо здійснення контролю за якістю навчання у відомчих навчальних закладах;

17) розгляд пропозицій щодо забезпечення режиму виконання кримінальних покарань, оптимізації виховної роботи із засудженими, соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі;

18) аналіз результатів науково-дослідних робіт та вирішення питання публікації і впровадження їх у діяльність кримінально-виконавчої служби;

19) розробка пропозицій щодо вдосконалення форм статистичної звітності у сфері виконання кримінальних покарань;

20) сприяння встановленню та підтримка зв’язків з науковими, навчальними, юридичними, медичними та педагогічними закладами, правоохоронними органами, іншими відомствами і організаціями;

21) здійснення інших заходів, пов’язаних із забезпеченням функціонування та розвитку наукової діяльності в кримінально-виконавчій службі, та розроблення

наукових підходів щодо процесів, які стосуються прийняття рішень прикладного характеру [162, с. 2-3].

Як встановлено в ході даного дослідження, за період створення (2011 р.) та функціонування (до 2014 р.) Наукова рада ДПтС України підготувала та здійснила наукову кримінологічну експертизу [151] низки правових джерел, що стосувались сфери виконання покарань та були затверджені на відповідному нормативно-правовому рівні, а саме: а) сприяла суб'єктам законодавчої ініціативи у внесенні більше 10 змін і доповнень у КВК України, ліквідувавши таким чином деякі існуючі у ньому прогалини і колізії; б) ініціювала перед зазначеними суб'єктами внесення 5-ти змін і доповнень у Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [178]; в) прийняла участь у розробці Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (схвалена Указом Президента України у листопаді 2012 року) [190]; г) безпосередньо розробила ПВР УВП [187]; ґ) схвалила Доктринальну модель побудови пенітенціарної системи нового типу (інноваційний проект) [31], давши таким чином «друге дихання» та «зелене світло» для формування пенітенціарного законодавства та системи в Україні, про що ще в 90-х роках XX століття у своїх роботах наполягав Г. О. Радов [226].

Таким чином, за допомогою та з безпосередньою участю Наукової ради ДПтС України за час її функціонування розроблялись теоретичні засади державної політики у сфері виконання покарань, а також формувались відповідні нормативно-правові та практичні підходи її реалізації, що виступає одним із аргументів відновлення її діяльності у сучасних умовах при 6-ти річній її відсутності у складі як ДКВС, так і Міністерства юстиції України.

Виходячи з цього та з метою запобігання у подальшому волюнтаристських (від лат. voluntaries – вольовий, суб'єктивне немотивоване рішення без обліку об'єктивних умов суспільного життя, економіки, т. ін.) [38, с. 125] рішень керівників цих відомств з цього приводу, варто ст. 7 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» доповнити частиною 2 такого змісту: «В обов'язковому порядку при

центральному органі державної виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації, має бути створено відповідний підрозділ щодо наукового супроводу кримінально-виконавчої діяльності, а також Наукова рада, яка створюється та функціонує на підставі Положення, що затверджується зазначеним центральним органом виконавчої влади. Чисельна кількість і персональний склад Наукової ради визначаються та затверджується на засіданні колегії центрального органу державної виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації України».

Як у зв'язку з цим зробила обґрунтований висновок Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, лише за умови тісної співпраці між усіма суб'єктами формування кримінально-виконавчої політики, їх злагодженої роботи можна досягти результату у вигляді якісних дієздатних нормативно-правових актів як основних регуляторів кримінально-виконавчих відносин, які дозволяють належним чином забезпечити ефективну реалізацію кримінально-виконавчої політики [81, с. 194]. Поряд з цим, варто зазначити, що доктринальний (науковий) рівень хоча і є кропітким і найбільш ґрунтовним і основоположним [81, с. 194], але об'єктивно необхідний, позаяк без нього практично неможливо у повній мірі усунути у кримінально-виконавчому законодавстві прогалини і колізії та удосконалити його в цілому.

У той самий час, на сьогодні слід констатувати, що як на законодавчому, так і на правозастосовному рівнях результати доктринальних розробок і напрацювань у сфері виконання покарань України враховуються не завжди, що в подальшому негативно впливає на реалізацію державної політики, що стосується даної сфери суспільних відносин, а також зводить нанівець зусилля вчених, які спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних з наявністю у правових джерелах прогалин і колізій. У цьому контексті необхідно звернути увагу ще на одну обставину, яка має пряме відношення до досліджуваної у цій роботі проблематики, а саме – на протиріччя між затвердженою на законодавчому рівні доктриною приведення національного законодавства до законодавства Європейського Союзу [184], включаючи й сферу виконання покарань

[173], та між тими науковими концепціями, теоріями, доктринами тощо, які використовуються суб'єктами законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) безсистемно та необґрунтовано. Зокрема, видозміна кримінально-виконавчого законодавства України в одних випадках здійснюється на теоретичних положеннях, розроблених вченими кримінально-виконавчого права, а в інших – пенітенціарного права. При цьому, автори та розробники змін і доповнень не бачать будь-якої різниці у змісті, зокрема, кримінально-виконавчої та пенітенціарної політики, хоча на науковому рівні такі відмінності й виведені [226].

Показовими у цьому сенсі є наукові погляди Д. В. Ягунова, який, як він вважає, розробив альтернативний курс сучасної пенології, хоча за основу взяв концептуальні положення науки кримінально-виконавчого, а не пенітенціарного права, допустивши таким чином просто підміну понять [287]. Зокрема, цікавим у зв'язку з цим є такий його висновок: сучасна українська наука кримінально-виконавчого права перебуває у стадії глибокого переосмислення і продовжує розвиватися. При вивченні відповідної навчальної дисципліни, яка викладається в більшості юридичних вузів, студенти мають можливість користуватися великою кількістю підручників та навчальних посібників з питань організації виконання кримінальних покарань в Україні, підготовлених відомими вченими та професійними авторськими колективами [287, с. 5]. Проте, більшість таких видань, на його переконання, підготовлені за традиційною структурою, виробленою ще за радянських часів, яка вкрай негативно відображає проблеми сучасних знань про покарання як соціальний інститут та в'язницю як публічну агенцію, про наслідки її функціонування та трансформаційні процеси, що характеризують сутність самої в'язниці [287, с. 5].

Таку позицію не можна визнати обґрунтованою, бо на час видання Д. В. Ягуновим його альтернативного курсу (2010 р.) в Україні були захищені фундаментальні наукові праці, у яких теоретичні результати їх авторів включали й оцінку та аналіз як зарубіжної літератури, так і практики з означених питань. До таких слід віднести докторські дисертації А. Х. Степанюка (2002 р.) [252], П. Л. Фріса (2005

р.) [271], І. Г. Богатирьова (2006 р.) [32], О. Г. Колба (2007 р.) [88], М. М. Яцишина (2010 р.) [293], ін. учених.

Такі ж методологічні прогалини, що стосуються змісту пенітенціарної політики (системи, практики, теорії тощо), можна знайти й в роботах О. О. Шкути [282]. Зокрема, необґрунтовано вжито цим науковцем такі правові терміни і категорії, як: «пенітенціарна система України» [282, с. 11-71], яка на час дослідження, що він проводив, в нашій державі створена не була (як, власне, на сьогодні), «пенітенціарна політика» (теж не мала пріоритету при її реалізації) [282, с. 99-121]; інші надумані теоретичні сентенції (гр. synthesis – поєднання, узагальнення) [38, с. 531], які нічого спільного з кримінально-виконавчою діяльністю та реальністю на той час не мали [215]. Зазначений науковий підхід не тільки ускладнював зміст навчального процесу для студентів, магістрів, аспірантів та докторів юридичного профілю внаслідок введення у науковий обіг тих понять, які не витікали із сутності процесу виконання – відбування покарань в Україні, але й спотворював у цілому зміст пенітенціарної діяльності (політики, законодавства та практики). Ще більш некоректним є виведений О. О. Шкутою взаємозв’язок кримінально-виконавчого права та пенітенціарної системи у формі концептуальної основи першої відносно другої [282, с. 177-206].

Як видається, такий «броунівський рух», що зародився у сфері виконання покарань України, поряд з існуючими реально на практиці кримінально-виконавчою політикою, законодавством і практикою виступає на сьогодні однією з детермінант, яка сприяє наявності у кримінально-виконавчому законодавстві прогалин і колізій [22]. Саме тому, так важливо розібратись на доктринальному рівні з такими поняттями, як «пенітенціарна» діяльність (політика, законодавство, теорія тощо) та «кримінально-виконавча» діяльність та їх аналогами [26].

Як показали результати даного дослідження, найбільш аргументовано з цього приводу у свій час висловився Г. О. Радов, який, зокрема, зазначив, що поняття, зміст та структура пенітенціарної функції держави не тотожні кримінально-виконавчій або виправно-трудовій функції [227, с. 6]. На його переконання, сутність останніх базується

на вирішенні локальних, формально-юридичних обов'язків держави і не охоплює об'єктивно необхідного суспільно корисного результату, досягнення якого має прагнути держава, виконуючи покарання. При такому підході, саме мета визначає зміст і структуру соціальної практики [227, с. 6]. У свою чергу, пенітенціарна функція ґрунтується на об'єктивному суспільному і державному інтересі в забезпеченні каяття злочинців як єдиної гарантії їхньої майбутньої безпечної поведінки. Більш того, зазначена функція держави за своїм змістом і структурою являє собою складне утворення, яке інтегрує в собі всю сукупність соціальних і правових функцій держави, що мають бути реалізовані по відношенню до засуджених як громадян держави [227, с. 7]. З огляду цього, як слушно вважав Г. О. Радов, об'єктивна природа пенітенціарної функції вимагає надання їй статусу загальнодержавної, а не відомчої [227, с. 7]. При цьому, для приведення пенітенціарної системи держави у відповідність до Конституції України, норма права і моралі цивілізованого суспільства, забезпечення гуманізації пенітенціарного процесу згідно з міжнародними стандартами необхідне системне вирішення значного комплексу основних складових пенітенціарної політики держави, максимальне і ефективне використання у справі ресоціалізації злочинців усього національного потенціалу, об'єднання з цією метою зусиль і координація дій усіх суб'єктів соціального життя (відомств, міністерств, комітетів, інших органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій), відповідальних за досягнення безпеки суспільства [227, с. 10].

Аргументовано доводить у своїх працях про змістовні відмінності кримінально-виконавчої та пенітенціарної політики й О. Г. Колб [87, с. 141-144]. Зокрема, до таких відмінностей він відніс наступні:

1. Відповідно до змісту терміну «пенітенціарний» (франц. peniteniaire, лат. poenitentia – каяття) [38, с. 511] виконання покарання у виді позбавлення волі ґрунтується на принципах одиночного ув'язнення засуджених у камерах і його виправлення при мінімальному впливі на них зовнішніх сил (адміністрації виправних установ, інших учасників цієї діяльності) – все «віддається у руки» засудженого, тобто

процес відбування призначеного судом покарання є виключно волею особи, щодо якої воно застосовано [238, с. 54]. У той самий час, у кримінально-виконавчій діяльності головний акцент робиться на зовнішніх впливах на особу засудженого з тим, щоб досягти мету кримінального покарання і кримінально-виконавчого законодавства (відповідно ст. 50 КК та ст. 1 КВК України), із застосуванням при цьому до зазначених осіб визначених у законі засобів виправлення і ресоціалізації. З огляду вказаного, як зазначає у зв'язку з цим О. Г. Колб, пенітенціарну функцію держави не можна ототожнювати з її кримінально-виконавчою функцією [87, с. 142].

2. У навчальних закладах України вивчається визначена МОН України така навчальна дисципліна, як: «Кримінально-виконавче право України» [109].

3. У друкованих виданнях з курсу «Кримінально-виконавче право України» [112, с. 11-12] мова ведеться лише про кримінально-виконавчу політику і жодним словом не говориться про пенітенціарну політику України [87, с. 142].

4. У нормативно-правових актах України, що складають зміст кримінально-виконавчого законодавства, вживаються тільки терміни, які відносяться до категорій кримінально-виконавчого права. Таким чином побудовані: КВК, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [178], «Про попереднє ув'язнення» [205], ін. [170].

Проводячи підсумки проведеного аналізу, можна обґрунтовано констатувати про наступне:

а) як за змістом, так і за формою правові категорії типу «пенітенціарне право» та «кримінально-виконавче право» тощо (політика, законодавство, діяльність) не є тотожними, що слід враховувати при формуванні як державної політики у сфері виконання покарань, так і при удосконаленні, у тому числі шляхом усунення існуючих прогалин і колізій, відповідного законодавства [87, с. 143];

б) відмінність зазначених понять дає можливість як на науковому, так і на рівні навчального процесу запобігати методологічним та іншим помилкам при з'ясуванні

змісту діяльності, що стосується процесу виконання – відбування кримінальних покарань [87, с. 143];

в) як у законі, так і в навчальних і наукових джерелах з питань виконання покарань в Україні має вживатись тільки та термінологія, що ідентично (від лат. identicus – те, що повністю співпадає із змістом порівнюваного об'єкта (предмета тощо) [38, с. 219]) відображає реальний стан речей у тих чи інших правовідносинах (на сьогодні – це кримінально-виконавчі), оскільки це створює реальні (а не формальні, декларативні та ін.) механізми їх регулювання та охорони (захисту, т. ін.), у чому, власне, й полягає завдання будь-якого законодавства, включаючи й те, що є однією з форм реалізації державної політики у сфері виконання покарань та пробації [87, с. 143].

Враховуючи зазначені методологічні підходи та результати сучасних наукових досліджень з даної проблематики [81], а також взяті Україною міжнародні зобов'язання щодо адаптації національного законодавства до законодавства ЄС (Закон України «Про міжнародні договори» (ст. 19) [193]; «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [184], Статут Ради Європи [249] та ін. [188]), та наслідки реалізації у сфері виконання покарань України на протязі 1991-2019 р. р. виправно-трудової та кримінально-виконавчої політики, слід визнати, що в нашій державі об'єктивно склалась така ситуація, яка вимушує на сьогодні трансформувати (від лат. transformation – перетворення виду, форми, особливостей чого-небудь) [38, с. 588] у відповідних формах її реалізації кримінально-виконавчу політику у пенітенціарну політику України, на чому тривалий час наполягають науковці [34, с. 11].

Яка з цього приводу зазначено в розділі 1 «Загальні положення» Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України від 13 вересня 2017 року, наявна в країні система виконання покарань потребує структурної реформи з урахуванням того, що спадок Радянського Союзу був орієнтований на створення поліцейсько-карного апарату нагляду за засудженими, тоді як метою виконання покарань повинно бути виправлення та ресоціалізація цих осіб [215]. Саме тому, та у

зв’язку з тим, що стандарти функціонування установ виконання покарань не змінювались протягом 75 років, Міністерством юстиції України ще 10 лютого 2016 року на спільній колегії з МВС України було презентовано майбутню реформу пенітенціарної системи [215].

Не вдаючись у цілому до оцінок змісту запропонованої по даному питанню Концепції [215], окремі аспекти якої знайшли своє відображення у попередніх підрозділах цієї наукової розробки, все таки варто визнати, що на сьогодні інших варіантів трансформації кримінально-виконавчої системи у пенітенціарну на державному рівні не запропоновано та не затверджено [21]. У той самий час, на науковому рівні розроблені та пройшли своєрідну наукову експертизу в колі учених (на симпозіумах, круглих столах, науково-практичних конференціях тощо) відповідні доктрини [247] та моделі побудови пенітенціарної системи України [33, с. 11-52], які могли б слугувати науково-методологічним підґрунтям для здійснення реформ та реалізації на законодавчому і правозастосовному рівні змісту нової політики у сфері виконання покарань і пробації, а саме – пенітенціарної політики України. Проте, без системного та логічного впровадження її змістовних елементів у процес виконання – відбування покарань неможливо вивести на якісно новий рівень нормотворчу діяльність, пов’язану з усуненням існуючих прогалин і колізій у відповідне законодавство, за допомогою якого можуть реалізовуватись концептуально-доктринальні засади пенітенціарної політики України [23].

Таким чином, ефективність та результативність внесення змін і доповнень в існуюче кримінально-виконавче законодавство України (до трансформації його в пенітенціарне) прямо зв’язано та обумовлено змістом існуючої на сьогодні державної політики України у сфері виконання покарань і пробації. При цьому, слід зазначити, що, навіть обравши цей напрям реформ, без цільового і повного фінансового та матеріально-технічного державного забезпечення, а також без видозміни нормативних підходів і практики виконання – відбування покарань, її завдання навряд чи можуть бути вирішеними [27]. Більш того, не менш важливим у зв’язку з цим є й інший

висновок по суті зазначеної проблематики, а саме: не потрібно робити винаходи там, де вони вже зроблені, і, звичайно, набагато краще критично ставитися до досвіду Західних держав, аніж сліпо вірити експертам, які якщо і досягли певних успіхів, але абсолютно в інших умовах [155, с. 144].

Виходячи з цього та з метою створення правових гарантій реалізації державної політики у сфері виконання покарань та пробації України, варто ч. 2 ст. 3 КВК доповнити словосполученням такого змісту: «а також з урахуванням фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей держави і суспільства» та викласти цю правову норму в новій редакції: «Порядок і умови виконання та відбування покарань визначаються та забезпечуються відповідно до законодавства України, яке діє на час виконання та відбування кримінального покарання, а також з урахуванням фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей держави і суспільства».

3.2. Удосконалення нормотворчої та законодавчої діяльності – як один із способів усунення прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві

Результати вивчення наукової літератури, нормативно-правових актів та практики їх застосування свідчать про те, що прогалини і колізії традиційно вважаються одним із найпоширеніших видів юридичних дефектів (від лат. defectus – недолік, прорахунок тощо) [38, с. 191]. При цьому, як вірно з даного приводу зауважив С. П. Погребняк, відсутність необхідного юридичного правила нібито роз’єднує систему права і законодавства, знижує її узгодженість і як наслідок – ефективність правового регулювання знижується [259, с. 271]. Саме тому, як переконує у своїх працях М. С. Кельман, наявність прогалин у праві небажана, вона свідчить про відповідні недоліки правової системи. Поряд з цим, слід, на його думку, визнати, що вони об’єктивно можливі, а в деяких випадках неминучі [80, с. 502].

На науковому рівні доведено, що прогалини у праві, включаючи й кримінально-виконавче, виникають з таких причин:

1. У силу того, що законодавець не зміг охопити формуванням нормативно-правового акта всіх життєвих ситуацій, які вимагають правового регулювання [80, с. 502]. При цьому, особливістю виникнення прогалин у сьогоденні в кримінально-виконавчому законодавстві України, є те, що формування законопроектів у сфері виконання покарань здійснюється без залучення до процесу нормотворчості висококваліфікованих фахівців у цій галузі науки, низького рівня наукових експертиз і супроводу їх у ході правозастосовної діяльності, а також без відповідної професійної їх оцінки з огляду якості та ефективності регулювання кримінально-виконавчих правовідносин з боку ДКВС України, через відсутність у зазначеному центральному органі державного управління як спеціального наукового підрозділу, який би забезпечував доктринальний супровід нормотворчої діяльності, так і високопідготовлених спеціалістів у галузі кримінально-виконавчої діяльності, що стало наслідком проведення так званих «реформ» і «очищень у владі» [199] у період 2014-2020 р. р. [90].

2. Внаслідок недоліків юридичної техніки [80, с. 502].

Серед їх переліків, зокрема, у кримінально-виконавчому законодавстві України особливе місце займає неправильне застосування у ньому відповідної термінології, а саме: юридична техніка передбачає вимоги щодо єдності, однаковості вживання термінології (один термін повинен послідовно застосовуватися на позначення одного і того самого поняття, а тому для позначення одних і тих самих понять неприпустимо використовувати синоніми) [259, с. 219]. Більш того, юридична техніка покликана: а) створювати стабільність законодавства (так, неприпустимо без достатніх підстав відмовлятися від усталених термінів, а зміна їх значення має бути обґрунтованою) [259, с. 219]; б) забезпечувати простоту, зрозумілість і чіткість термінології (головним при цьому є визначення термінів у нормах-дефініціях, або описових гіпотезах, диспозиціях та санкціях) [259, с. 219].

3. Внаслідок постійного розвитку суспільних відносин [80, с. 502].

Саме тому, як свідчить практика, основним способом подолання прогалин і колізій у законодавстві, включаючи й кримінально-виконавче, є прийняття відповідним суб'єктом нормотворчості норми, якої у ньому немає, або групи норм чи усунення таким чином існуючої у законодавчому акті колізії.

Як показали результати даного дослідження, важливою юридичною гарантією нормотворчості та законотворчості виступають також принципи даної діяльності, до яких науковці віднесли наступні:

1). Принципи, що характеризують діяльність державного апарату, в тому числі у сфері нормотворчості (верховенства права, законності, демократизму, ефективності, професіоналізму) [259, с. 212-213].

2). Принципи нормотворчості, що ґрунтуються на основоположних і загальних принципах права (справедливості, гуманізму, рівності, свободи, правової визначеності, пропорційності, добросовісності), які зумовлюють існування відповідних вимог до нормотворчої діяльності та її результатів [259, с. 213].

3). Спеціальні (власні) принципи нормотворчості (науковості, плановості, оперативності, системності, технічної досконалості) [259, с. 213-214].

Поряд з цим, варто визнати, що удосконалення (реформування) будь-якої галузі права є складним процесом, який поєднує в собі як прагнення до відповідності світовим стандартам і гуманістичним цінностям, насамперед таким, як права людини, верховенство права і демократія, так і створення засобів для адекватної відповіді та виклики сучасного світу, пов'язані з глобалізацією, політичною нестабільністю, економічною кризою тощо [124, с. 58].

На переконання С. І. Максимова, такий процес вимагає особливої уваги до інтелектуальної основи розв'язання цих складних питань – юридичної науки в її єдності зі світоглядними та методологічними передумовами, з одного боку, та юридичною практикою – з другого [124, с. 58].

Якщо з означених теоретичних та методологічних позицій підійти до оцінки змісту нормотворчої та законодавчої діяльності, що стосується регулювання суспільних відносин у сфері виконання покарань України, то можна отримати наступні результати:

1. У даній галузі права, всупереч загальновизначеним вимогам нормотворчості, застосовуються ті терміни, які не характерні для норм закону про кримінальну відповідальність, порушуючи таким чином принцип пропорційності (співвідношення) положень КК (як матеріальної галузі права) та КВК (як процедурної (процесуальної) галузі законодавства). Так, у ч. 1 КВК законодавець вжив термін «кримінальне правопорушення», у той самий час, коли у КК мова ведеться про термін «злочин» (ст. ст. 1, 2, 11, ін.).

Яку ж проблему у зв'язку з цим створив такий підхід законодавця?

Термін «кримінальне правопорушення» (без будь-яких пояснень і визначень) був введений у чинне законодавство України у 2012 році, коли був прийнятий новий КПК [107]. На підставі цього, у КВК були внесені зміни, відповідно яких слово «злочин» у всіх його нормах було замінено на словосполучення «кримінальне правопорушення». При цьому склалась наступна парадоксальна ситуація, а саме: згідно вимог КПК щодо винних у вчиненні кримінальних правопорушень осіб (ст. 18 КК – суб'єктів злочинів) порушувались кримінальні провадження, які, як правило, завершувались винесенням обвинувальних вироків судів та призначенням покарання щодо зазначених учасників кримінального провадження. Після вступу такого судового рішення у законну силу (ст. 532 КПК) воно підлягало обов'язковому виконанню органами та установами виконання покарань у силу того, що відповідно до положень ст. 4 КВК вирок суду є підставою для виконання та відбування покарання. У той самий час, у КК України жодного слова про кримінальне правопорушення не велось. Більш того, як це витікало із змісту ч. 4 ст. 3 КК, застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією було заборонено.

Що ж тоді виходило: за які вчинки, дію чи бездіяльність суди притягали до кримінальної відповідальності винних у їх вчиненні осіб? І чи можна у такому випадку

рішення суду вважати підставою для виконання і відбування покарання, коли серед системоутворюючих ознак, що складають зміст підстав кримінальної відповідальності (ст. 2 КК) відсутня така із них, як «склад кримінального правопорушення», при тому, що аналогія правозастосування норм КК заборонена (ч. 4 ст. 3 КК)?

Отже, дотримання правил і вимог юридичної техніки, а також принципів нормотворчості є необхідною умовою запобігання прогалинам та колізіям у будь-якій галузі законодавства, особливо у тих із них, у яких заборонена аналогія закону.

Як показали результати даного дослідження, зазначений вище волюнтаризм (безвідповідальність) національного законодавця мав місце на протязі всього періоду незалежності України (1991-2020 р. р.). Так, у 1997 р. на підставі Указу Президента, а не закону, було призупинено виконання покарання ст. 24 КК України «Виняткова міра покарання – розстріл» [245] у силу того, що ставши членом Ради Європи та приєднавшись до її Статуту [249], наша держава зобов'язалась ще у 1995 році відмінити на законодавчому рівні вказану статтю кримінального закону. Але, тільки у 2000 році Верховна Рада України прийняла відповідний закон, на підставі якого ст. 24 була виключена з КК та введено новий вид кримінального покарання «Довічне позбавлення волі» [174], створивши таким чином ще один правовий парадокс, а саме – замінивши у порядку пом'якшення (застосування інституту більш м'якшого покарання, ніж передбачено законом, який до осіб, засуджених до виняткової міри покарання – розстрілу, згідно чинного на той час КК не застосовувався) «розстріл» на довічне позбавлення волі [218].

Сама практика внесення змін до норм, які вже не діяли, як вірно вважають деякі науковці, й породила негативну тенденцію в судовій практиці щодо заміни покарання у виді смертної кари довічним позбавленням волі та визначення останньої за достойну й обґрунтовану альтернативу винятковій мірі покарання [218]. При цьому, не вирішили зазначену колізію ні рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 2002 року по справі № 2-61/2002 про відмову у відкритті конституційного провадження за конституційним зверненням громадянина Окунькова Станіслава Сергійовича щодо

офіційного тлумачення частини першої статті 58 Конституції України і Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України» стосовно дії в часі положення, що передбачає заміну смертної кари довічним позбавленням волі [234], ні рішення цього ж Суду від 19.04.2000 р. у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального Кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) [235], позаяк до сьогодні теоретичні дискусії та звернення засуджених з цих питань у ЄСПЛ не припиняються [218].

Цікавими у зв'язку з цим є статистичні дані, що стосуються призначення судами України у 1997-2000 р. р. смертної кари, які тільки підтверджують актуальність досліджуваної проблематики. Так, у 1997 р. виняткова міра покарання була призначена для 128 засуджених або 0,1 % у загальній структурі всіх покарань та засуджених (237 тис. 750 осіб) [237, с. 23].

У 1998 р. ст. 24 КК України була застосована щодо 142 засуджених (0,1 % у їх загальній кількості (232 тис. 598 осіб)) [237, с. 23].

У 1999 р. до розстрілу було засуджено 104 особи або 0,0 % у структурі всіх засуджених (222 тис. 239) [237, с. 23].

У 2000 р. до виняткової міри покарання було засуджено 94 особи або 0,0 % у загальній кількості засуджених (230 тис. 903) [237, с. 23].

Отже, проведений аналіз свідчить про те, що і після вступу України у РЄ та приєднання її до Статуту Ради Європи ситуація щодо застосування в нашій державі смертної кари до засуджених не змінилась ні у кількісному, ні в якісному вимірах. Більш того, вона практично відображала ті тенденції, що склались з цих питань у 1990-1996 р. р.

Зокрема, у 1990 р. по ст. 24 КК України було засуджено 114 осіб або 0,1 % у структурі всіх покарань і засуджених (104 тис. 199 осіб) [237, с. 22].

У 1991 р. до виняткової міри покарання було засуджено 112 осіб (0,1 % від загальної кількості всіх засуджених в Україні (108 тис. 553 особи)) [237, с. 22].

У 1992 р. до розстрілу суди засудили 79 осіб або 0,1 % у структурі всіх засуджених (115 тис. 260 осіб) [237, с. 22].

У 1993 р. по ст. 24 КК було засуджено 117 осіб (0,1 % у структурі всіх засуджених (152 тис. 878 осіб)) [237, с. 22].

У 1994 р. до зазначеної міри покарання в Україні було засуджено 143 особи або 0,1 % від усіх засуджених осіб (174 тис. 959) [237, с. 22].

У 1995 р. до виняткової міри покарання було засуджено 191 особу (0,1 % у структурі всіх засуджених (212 тис. 915 осіб)) [237, с. 22].

У 1996 р. по ст. 24 КК України було засуджено 167 осіб або 0,1 % серед всіх засуджених (242 тис. 124 особи) [237, с. 23].

Таким чином, ті тенденції, що склались у 1990-1996 р. р., у подальші роки (1997-2000 р. р.) не змінились – і все це стало наслідком недотримання національним законодавцем як принципів права, так і принципів нормотворчості, а також результатом наявності у кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві України прогалин і колізій.

2. У кримінально-виконавчому законодавстві України має місце й таке порушення, як вживання термінів-синонімів щодо тих базових термінів, які закріплені в нормах матеріального права.

Зокрема, у КК як завданням даного Кодексу (ч. 1 ст. 1), так і метою покарання (ч. 2 ст. 50) закріплено «запобігання злочинам». У свою чергу, у КВК України, крім ч. 1 ст. 1, у якому також мова ведеться про запобігання злочинам (причому, не в якості завдання, а мети кримінально-виконавчого законодавства), чомусь вживаються такі терміни-синоніми, як: «профілактика асоціальної поведінки засуджених» (ч. 2 ст. 1 КВК) (без пояснень у подальших нормах цього Кодексу його змісту та створення правових гарантій реалізації даного завдання); «національний превентивний механізм» (ч. 7 ст. 24 КВК); «попередження втеч» (ч. 1 ст. 103 КВК); «попередження і виявлення

злочинів, вчинених у колоніях» (ч. 1 ст. 104 КВК); ін., які не в повній мірі співпадають по змісту та об'єму з поняттям «запобігання злочинам» [71].

Результати даного дослідження свідчать також про те, що наявність цих «колізійних норм» тільки посилює вплив детермінант, які їх породили та обумовили, а, в кінцевому результаті, знижує рівень ефективності кримінально-виконавчої діяльності в Україні. Виходячи з цього, слід у кримінально-виконавчому законодавстві України здійснити відповідну «ревізію» (перевірку та перегляд вчень, та прийняття тих чи інших норм і термінів) [41, с. 583] та усунути таким чином існуючі прогалини і колізії, а в подальшому врахувати зазначений підхід при прийнятті нового (зокрема, пенітенціарного) чи удосконаленні чинного законодавства України та усуненні недоліків у ньому.

3. У кримінально-виконавчому законодавстві України закріплені також синонімічні поняття, які, проте, не співпадають поміж собою та стосуються тільки певних груп засуджених, поширюючи таким чином вплив зазначених колізійних норм на ефективність кримінально-виконавчої діяльності.

Мова, у першу чергу, ведеться про ч. 2 ст. 95 КВК України, у якій зазначено, що за результатами медичного обстеження, первинного психодіагностичного та психолого-педагогічного вивчення та на підставі кримінологічної, кримінально-правової характеристики на кожного засудженого складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи, яка затверджується начальником колонії. У той самий час, у ч. 3 ст. 97 КВК законодавець акцентує увагу на іншій програмі – спеціальній індивідуальній програмі засудженого, яка передбачає заходи індивідуально-виховного, психотерапевтичного, психокорегуючого характеру. Більш того, у ч. 1 ст. 98 КВК говориться ще про одну програму – спеціальну індивідуальну програму підготовки засудженого до звільнення.

Таким чином, особа, яка прибуває в колонію для відбування покарання у виді позбавлення волі та на протязі чотирнадцяти діб тримається та піддається вивченню у дільниці карантину, діагностики і розподілу (ч. 2 ст. 94, ч. 1 ст. 95 КВК), та одночасно

стає «заручником» «семи няньок» [264], тобто коригуючий вплив на нього нагадує зусилля «лебедя, рака та щуки» [102]. Для усунення даної колізії, як видається, варто було б ч. 2 ст. 95 КВК доповнити реченням такого змісту: «При переведенні засудженого до позбавлення волі з дільниці карантину, діагностики і розподілу в інші структурні дільниці колонії або в колонію іншого рівня безпеки індивідуальна програма соціально-виховної роботи доповнюється додатками, що передбачають особливості їх тримання у цих дільницях чи колоніях, а також заходи підготовки засудженого до звільнення від покарання та забезпечення контролю, нагляду за цією особою в порядку, встановленому законом».

Такий підхід дозволить не тільки систематизувати застосування до засуджених закріплених у законі основних засобів виправлення та ресоціалізації (ст. 6 КВК), але й упорядкувати діяльність адміністрації колоній по їх реалізації на практиці. Крім цього, наявність однієї (а не декількох) програм дозволить більш предметно контролювати виконання її заходів як силами і засобами вищестоящих структур системи ДКВС (ст. 23 КВК), так і створювати належні умови для діяльності уповноважених органів пробації, що, зокрема, передбачено ст. 156 КВК. При цьому додатковою правовою гарантією з цього приводу має стати закріплення у ч. 1 ст. 156 КВК речення такого змісту: «Для належного забезпечення реалізації індивідуальних заходів підготовки засудженого до звільнення уповноважений орган пробації вправі витребувати від адміністрації колоній відповідні матеріали, що стосуються особи, яка звільняється від покарання, а також індивідуальні програми соціально-виховної роботи».

4. У кримінально-виконавчому законодавстві України використовуються терміни і поняття, які не мають тлумачення у виді дефініцій або не роз’яснені шляхом закріплення приміток до відповідних норм права.

Зокрема, в ст. 158 КВК України мова ведеться про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі. Проте, ні в зазначеній нормі даного Кодексу, ні в Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [170], пояснень щодо змісту цього поняття не дано.

Як встановлено в ході даного дослідження, вказана прогалина виступає однією з обставин, що впливають на діяльність адміністрації УВП та знижують її рівень при визначенні формальних об'єктів адміністративного нагляду та підготовці відповідних матеріалів і подань до суду з означених питань [212, с. 24-25]. Як у свій час з цього приводу було зазначено в преамбулі постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 1986 р. № 3 (із змінами від 26 жовтня 1995 року згідно постанови Пленуму № 19) «Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду», окремі суди приймають до свого провадження матеріали з неповно дослідженими обставинами справи, не завжди перевіряють обґрунтованість встановлення адміністративного нагляду, допускаються помилки при кваліфікації дій піднаглядних тощо [208, с. 45]. При цьому, у п. п. 2-3 зазначеної постанов Пленуму дано пояснення, які категорії осіб підпадають під дію Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» по аналогії змісту яких можна зробити висновок, що до місць позбавлення волі слід відносити виправні колонії [208, с. 45-46].

Виходячи з цих методологічних підходів та з метою усунення зазначеної прогалини, варто ст. 158 КВК України доповнити приміткою такого змісту: «Під місцями позбавлення волі у цій статті розуміються кримінально-виконавчі установи закритого типу, в яких відбувають покарання засуджені у виді позбавлення волі».

5. У сучасному кримінально-виконавчому законодавстві України все частіше знаходять своє місце так звані «законодавчі віруси», що породжуються проблемами глобалізації [83], а також проблемами «зіткнення юрисдикцій» [275].

Сутність першої проблеми полягає у тому, що, приймаючи зміни і доповнення у чинне законодавство України або розробляючи нове законодавство (зокрема, проект Закону України «Про пенітенціарну систему» [200]), законодавець через суб'єктів законодавчої ініціативи, які ініціюють такі зміни і доповнення, все частіше ігнорує принцип верховенства права та грубо порушує норми Конституції України з тих чи інших питань, що в кінцевому підсумку приводить до зниження рівня правової

гарантованості прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, включаючи засуджених і персонал ДКВС України. У таких умовах, як вірно вважає О. В. Петришин, теорія права як загальнотеоретична юридична дисципліна має подолати традиційні уявлення про сутність права, відповідні стереотипи нормотворчої та правозастосовної діяльності, які перешкоджають усвідомленню соціального призначення правових норм як передовсім певних «правил гри», покликаних уможливити цивілізоване соціальне спілкування, ефективне використання регулятивного потенціалу для впорядкування суспільних відносин [157, с. 129].

Відтак, враховуючи сучасні тенденції, що склались у законодавчій діяльності, логічно було б ч. 4 ст. 93 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [211] доповнити реченням такого змісту: «Таке ж рішення Комітет вправі прийняти у випадку, коли на законопроект отримано негативний висновок Науково-методичного управління Апарату Верховної Ради України або іншої уповноваженої на це наукової установи, залученої до його оцінки». Зазначений підхід дозволить зменшити рівень «конфліктності» законопроектів з нормами Конституції України та дасть можливість зменшити кількість звернень до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення спірних питань, що пропонуються затвердити у Законі.

Друга проблема з означеної тематики дослідження лежить у площині «сліпого» та бездумного впровадження рекомендацій РЄ, ЄС та інших міжнародних організацій у національне законодавство [275]. Прикладом такого підходу є, зокрема, Закон України від 08 квітня 2014 року «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до Європейських стандартів» [173], який на практиці звівся до деяких послаблень режиму відбування покарання засудженими до позбавлення волі, але до подальших стандартів ЄС та ООН з цих питань цей нормативно правовий акт так і не дійшов – через брак коштів та непрофесійність дій керівництва Міністерства юстиції України [90]. У той самий час, як з цього приводу слушно зауважив М. В. Буроменський, очевидний відхід від радянської концепції правового дуалізму вимагає відповіді на питання: якою є сучасна національна

модель взаємодії міжнародного і українського права? [39, с. 647]. На його думку (і це не викликає заперечень), частина 2 ст. 9 Конституції України начебто вирішує колізію між міжнародним договором та Конституцією на користь останньої. Поряд з цим, сама Конституція України не вирішує питання про можливість застосування чинних міжнародних договорів України, які суперечать Конституції [39, с. 647], що й використовують на сьогодні деякі суб'єкти законодавчої ініціативи в нашій державі. Більш того, не стає на заваді таким законодавчим підходам й Конституційний Суд України, який відповідно до ст. 87 Закону України «Про Конституційний Суд України» зобов'язаний розглядати питання щодо конституційності чинного міжнародного договору [189].

Це в повній мірі стосується й сфери виконання покарань України, діяльність у якій, як це витікає із змісту п. 14 ст. 92 Конституції України, має регулюватись виключно законами. Натомість, все більше і більше на догоду вимогам РЄ та ЄС українські можновладці регулюють кримінально-виконавчі правовідносини відомчими нормативно-правовими актами. Наочним прикладом такого ігнорування принципу верховенства права та співвідношення норм міжнародного і національного законодавства України є постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 305 «Про схвалення експериментального проекту платних послуг по наданню покращених побутових умов у слідчих ізоляторах України» [214].

Відповідно до змісту даного нормативно-правового акту, до 31.12.2021 р. кожна особа, яка на законних підставах тримається у слідчому ізоляторі, вправі за власні кошти перейти у камеру підвищеного комфорту СІЗО та перебувати у ній допоки буде оплачувати надані їй покращені побутові умови. Здавалось би, цивілізований і гуманний підхід, який характерний для країн Європейського Союзу та чітко співвідноситься з положеннями Європейських пенітенціарних правил [63]. Зокрема, у п. 18.7 ЄПП з цього приводу зазначено, що в міру можливості, ув'язненим варто надавати вибір, перш ніж розміщати їх для сну в одному приміщенні з іншими особами.

Аналогічна вимога закріплена й у п. 18.1 ЄПП, а саме: розміщення ув’язнених і, зокрема, надання місць для сну, повинно проводитись з повагою до людської гідності та, по можливості, із забезпеченням можливості усамітнення, а також відповідно до санітарно-гігієнічних вимог з урахуванням кліматичних умов, а також площі, кубатури приміщення, освітлення, опалення та вентиляції. Поряд з цим, у кримінально-виконавчому законодавстві на підставі ст. 24 Конституції України одним із принципів виконання і відбування покарань та даного законодавства визначено принцип рівності засуджених перед законом (ст. ст. 5, 7 КВК). Його зміст виражається в єдиному правовому положенні осіб, які відбувають конкретний вид кримінального покарання (чи тримаються в установах попереднього ув’язнення) або перебувають в умовах відбування покарання у виправній колонії, незалежно від національності, соціального положення, віросповідання та соціально-політичних, демографічних та інших ознак [113, с. 20].

Отже, виходячи із змісту принципу рівності засуджених перед законом, можна стверджувати, що він тісно пов'язаний та є органічним продовженням принципу справедливості. Саме тому, враховуючи, що більшість засуджених та ув’язнених під варту до їх притягнення до кримінальної відповідальності ніде не працювали та не мали постійного доходу чи відповідних статків, навряд чи можна вважати справедливим такий нормативний підхід, відповідно до якого ті із них, які мають кошти, можуть триматись у СІЗО у кращих умовах, ніж інші особи. Більш того, об’єктивна наявність у місцях позбавлення волі «другого життя» для ув’язнених під варту і засуджених у формі злочинної субкультури (загальнообов’язкових для них правил, традицій, досвіду тощо) [103], а також повне свавілля у СІЗО та УВП злочинних авторитетів [90], які на сьогодні управляють більше 10 % цих установ замість адміністрації установ попереднього ув’язнення і колоній [212, с. 12], без сумніву, приведе до того, що саме ця категорія ув’язнених і засуджених матиме своєрідні «привілеї» перед іншими особами, позаяк утримання злочинних авторитетів – це обов’язок (у виді відрахувань грошей, продуктів харчування та інших доходів у загальну «касу») всіх інших осіб, які

тримаються в СІЗО та УВП, який при цьому забезпечується цими «трутнями» із застосуванням сили. Тим більше, що кількість «платних» камер у СІЗО є обмеженою і навіть при наявності бажання і коштів не всі ув'язнені під варту або засуджені зможуть скористатись таким правом. Не менш «небезпечною» у цьому сенсі є й інша категорія осіб, яка тримається в СІЗО – ув'язнені під варту за вчинення корупційних злочинів (ст. 45 КК), незаконно здобуті статки яких дозволять ним утримуватись у цих установах попереднього ув'язнення в «готельних» умовах, а також вимушено відраховувати у загальну злодійську «касу» свої кошти в силу того, що тримання у камерах підвищеного комфорту автоматично свідчить про наявність у них «зайвих» грошей і доходів, які ці особи легко віддають державі.

І, накінець, про ще одну небезпеку проведення зазначеного експерименту на рівні держави варто сказати окремо, позаяк вона має пряме відношення до досліджуваної проблематики. Мова ведеться про те, що закони в Україні, включаючи КВК, приймає виключно Верховна Рада України (ст. 85 Конституції України), як, власне, вносить у них зміни і доповнення, а також їх відміняє тільки цей законодавчий орган.

Тоді, як можна рішенням Кабінету Міністрів України змінити зміст закону, що визначає, зокрема, встановлений порядок виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі?

У першу чергу, це стосується режиму виконання та відбування даного покарання, поняття якого закріплено в ст. 102 КВК, а саме: це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує реалізацію у тому числі прав і законних інтересів засуджених. При цьому, як це витікає із змісту п. 14 ст. 92 Конституції України, організація діяльності органів і установ виконання покарань визначається виключно законами.

Отже, і з цих міркувань не можна вважати «законним» схвалений 22.04.2020 р. Кабінетом Міністрів України експеримент по наданню платних послуг у СІЗО, позаяк застосування при виконанні та відбуванні кримінальних покарань не юридичного, а економічного підходу, як свідчить практика, не підвищує ні в якому разі ні рівня

ефективності кримінально-виконавчої діяльності, ні стану правопорядку в місцях позбавлення волі [214]. Як з цього приводу слушно зробив висновок М. Б. Панасюк, на жаль, уряд ще в достатній мірі це не усвідомлює і, скорочуючи бюджетне фінансування системи, спонукає таким чином адміністрації СІЗО та УВП до фактично протизаконної діяльності та призводить до корупції серед персоналу цих установ [155, с. 157].

6. У кримінально-виконавче законодавство України все частіше останнім часом вносяться зміни і доповнення, які не мають системного характеру, що вкрай негативно впливає на ефективність кримінально-виконавчої діяльності.

Особливо актуальним це питання є для виправних центрів, у яких відбувають покарання засуджені до обмеження волі за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджені, яким даний вид покарання призначено відповідно до ст. ст. 82, 389 КК (ст. 16 КВК). Сутність цієї проблеми полягає у тому, що тримаючись фактично у напіввідкритих місцях позбавлення волі, засуджені знаходяться на повному власному забезпеченні, не маючи при цьому достатніх правових гарантій щодо забезпечення їх життєдіяльності, у першу чергу роботи, а також можливостей працевлаштування і проживання за межами виправного центру (глава 13 КВК). Як наслідок, у структурі злочинів, що вчиняються засудженими у сфері виконання покарань, ці особи складають щорічно більше 20 % [212, с. 4], а коефіцієнт злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених становить до 30 випадків (при 4,91 по всій системі ДКВС) [212, с. 6].

Таким чином, замість закріплення позитивних результатів і динаміки виправно-ресоціалізаційного впливу, що здійснювався на особу засудженого, зокрема в КВУ закритого типу (ст. 6 КВК), в умовах виправного центру ці суб’єкти кримінально-виконавчих правовідносин зіштовхуються з двома об’єктивними проблемами, а саме:

а) як вижити без грошей, роботи та інших засобів забезпечення життєдіяльності;

б) як уникнути впливу на них з боку засуджених, які переведені в порядку ст. 82 КК з виправних колоній, у яких вони були втягнуті в «орбіту» кримінальної субкультури [103].

Виходячи з цього, цілком логічно можна віднести зазначене покарання до колізійних та таких, що суперечать меті покарання (ч. 2 ст. 50 КК) та меті кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 1 ст. 1 КВК).

Однією з детермінант, що породжує та обумовлює такі законодавчі «казуси» (від лат. casus – випадок; складна справа; подія тощо) [38, с. 243], є, як вірно зауважила Л. М. Демидова, відсутність юридичної відповідальності за непрофесіоналізм та прийняті у зв'язку з цим рішення посадовими особами органів державної влади, включаючи суб'єктів законодавчої ініціативи [52]. У такому ж контексті можна говорити й про інше кримінальне покарання, забезпечення виконання якого здійснюється у тому числі по нормах кримінально-виконавчого законодавства України (глава 14 КВК), а саме – тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК), яке по своїй правовій природі передбачає подвійне покарання та статус засудженого: а) військовослужбовця з обмеженими повноваженнями; б) засудженого до позбавлення волі. Зазначений підхід законодавця суперечить змісту ст. 61 Конституції України, відповідно до вимог якої ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Значні прогалини і колізії, як показали результати даного дослідження, мають місце і в механізмі виконання – відбування покарання й інших кримінальних покарань, на чому все частіше наголошують науковці [16]. Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з'ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи варто на сьогодні змінювати зміст кримінально-виконавчого законодавства України?» засуджені до позбавлення волі відповіли таким чином: «так» - 59% (у структурі всіх респондентів); «ні» - 2%; «частково» - 39% (додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 60%; «ні» - 10%; «частково» - 30% (додатки В, Г).

Отже, удосконалення нормотворчої та законодавчої діяльності в Україні є необхідним засобом і об'єктивним напрямом усунення прогалин і колізій у

кримінально-виконавчому законодавстві, враховуючи їх детермінаційний вплив на ефективність кримінально-виконавчої діяльності та на процес адаптації національного законодавства до законодавства, зокрема, Європейського Союзу.

3.3. Підвищення рівня ефективності кримінально-виконавчої діяльності як напрям усунення детермінант, що обумовлюють наявність прогалин і колізій у праві та законодавстві України

В науці під ефективністю (від лат. effectivus – виробничий) розуміють процес, що приводить до необхідного результату [41, с. 699]. У свою чергу в юридичній літературі мова ведеться про ефективність права, тобто про співвідношення фактичних результатів здійснення норми права та декларованої нею мети [223, с. 196]. При цьому, як вірно зазначає з цього приводу П. Рабінович, остання передбачається нормотворцем при прийнятті відповідних правових актів – законів, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів тощо [223, с. 196]. Вказана мета, на його думку, зважаючи на наявність засобів та умов її досягнення, може бути найближчою або перспективною [223, с. 196].

Як показали результати даного дослідження, у кримінально-правових наукових джерелах розповсюдженим є вживання словосполучення «ефективність кримінально-правової політики», яке буквально означає ступінь досягнення визначених цілей і завдань у сфері боротьби зі злочинністю із застосуванням норм та інститутів законодавства про кримінальну відповідальність [37, с. 81]. При цьому, на переконання В. І. Борисова та П. Л. Фріса, порушення закону дискредитують кримінально-правову політику, зводять нанівець можливості досягнення наміченої мети [37, с. 95].

У контексті кримінально-виконавчої діяльності науковці ведуть мову також про ефективність кримінально-виконавчої політики України, тобто про таку складову політики у сфері боротьби із злочинністю, яка проявляється як рівень досягнення

визначеної мети кримінально-виконавчої політики, а також у формі співвідношення результатів реалізації даної політики з її метою [81, с. 245].

Як доводить у своїх роботах Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, в ідеалі ефективність кримінально-виконавчої політики на рівні її формування слід визначати «сукупною» ефективністю таких взаємопов'язаних складових, як: 1) доктрина; 2) концепція; 3) законодавство [81, с. 246].

Крім цього, учені кримінально виконавчого профілю досить активно розробляють таке поняття як «ефективність процесу виконання покарань» [290, с. 53-66]. Зокрема, І. С. Яковець під цим поняттям пропонує розуміти здатність ДКВС України реально, із найкращим використанням наявних засобів, у оптимальні чи визначені законом або вироком суду строки реалізовувати завдання цього процесу [290, с. 66]. При цьому, на її думку, векторне значення ефективності діяльності ДКВС України безпосередньо залежить від потреб суспільства, цілей та завдань, що ставляться перед зазначеною службою, засобів, форм, методів та наслідків її реалізації [290, с. 66]. Саме на забезпечення ефективного виконання кримінальних покарань, як слушно вважає І. С. Яковець, у наведеному розумінні й має спрямовуватись оптимізація процесу ефективності виконання кримінальних покарань в Україні [290, с. 66].

Отже, якщо враховувати зазначені вище методологічні підходи, то варто визнати, що одним із необхідних напрямів, спрямованих на ліквідацію детермінант, які обумовлюють наявність у кримінально-виконавчому законодавстві України прогалин і колізій, є підвищення рівня ефективності даного виду суспільної діяльності. Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з'ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи впливає кримінально-виконавча політика на ефективність діяльності у сфері виконання покарань України?» засуджені відповіли таким чином: «так» - 37% (у структурі всіх респондентів); «ні» - 26 %; «частково» - 37%

(додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 46 %; «ні» - 6%; «частково» - 48% (додатки В, Г).

Такий висновок, крім цього, ґрунтується на положеннях розділу IV Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, що була схвалена Кабінетом Міністрів України ще у вересні 2017 року, у якій визначені наступні шляхи та способи розв'язання проблем, пов'язаних у тому числі й з підвищенням результативності кримінально-виконавчої діяльності, а саме:

1. Удосконалення законодавства, що регламентує діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України [215]. При цьому, звертає на себе увагу той факт, що, використавши у назві даної Концепції таке ключове словосполучення, як «реформування пенітенціарної системи», її автори у подальшому не ведуть мову про створення «пенітенціарного законодавства», без якого практично неможливо розвивати пенітенціарну систему, а також підвищити ефективність кримінально-виконавчої (чи пенітенціарної) діяльності в принципі. Більш того, при такому підході неможливо максимально результативно впливати на детермінанти, які спричинюють та обумовлюють наявність у зазначеній галузі права та законодавства (кримінально-виконавчій чи пенітенціарній) прогалин і колізій. Зокрема, як показала майже 3-річна практика реалізації зазначеної Концепції, ефективність кримінально-виконавчої (а, не пенітенціарної, про яку там часто говорять керівники ДКВС Міністерства юстиції України [101, с. 114-124]) на сьогодні є досить низькою [90].

На жаль, не сприяють підвищенню рівня ефективності діяльності у сфері виконання покарань України та усуненню у зв'язку з цим існуючих у кримінально-виконавчому праві та законодавстві прогалин і колізій й деякі надзвичайно «оптимістичні» оцінки та прогнози щодо результативності процесу виконання покарань з боку науковців. Так, А. Є. Шевченко та Ю. В. Біба переконані, що час функціонування Державної пенітенціарної служби України дав ученим підстави обґрунтувати пенітенціарний вектор розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [281, с. 79]. На їх думку, такий підхід є виваженим, про що

також свідчать такі останні тенденції: 1) запровадження у 2015 році інституту пенітенціарної пробації; 2) реєстрація у Верховній Раді України та підтримка Міністром юстиції України проекту Закону «Про пенітенціарну систему»; 3) пропозиції щодо запровадження інституту пенітенціарних судів; 4) схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України тощо [281, с. 79].

У той самий час, є сьогоденна практика та реальність у сфері виконання покарань України, які не такі «оптимістичні» та «рожеві», як висновки науковців, а саме: застарілою залишається матеріальна база діючих установ виконання покарань і СІЗО, більшість будівель і споруд яких перебуває у незадовільному стані, а окремі – в аварійному, чим не забезпечуються умови засуджених і ув'язнених під варту – недостатність природного та штучного освітлення в камерах; відсутність примусової вентиляції та постійного доступу до проточної питної води; недостатня кількість умивальників, електророзеток, зливу води у туалетах; надмірна вологість та ураженість грибком стін камер тощо [215] – і це є свідчення того, що якісних змін, спрямованих на удосконалення та трансформацію кримінально-виконавчої системи у пенітенціарну, досі не відбулось. А це, у свою чергу, не дає можливість ліквідувати в повному об'ємі ті детермінанти, що обумовлюють наявність у чинному кримінально-виконавчому праві та законодавстві України прогалин і колізій, а також зменшити вплив останніх на стан і ефективність кримінально-виконавчої діяльності.

2. Оптимізація структури органів ДКВС України, системи функціонування УВП і СІЗО, штатної чисельності персоналу зазначеної Служби та підвищення ефективності його діяльності в умовах реалізації нової політики державного управління [215].

Знову ж таки, як і в попередньому випадку, особливої уваги потребує той факт, що цей напрям жодним чином не передбачає, зокрема, зміни сутності та змісту добору, використання та підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України, як це передбачено у правових джерелах пенітенціарного спрямування. Так, у п. 81.4. Європейських пенітенціарних правил зазначено, що курс підготовки всіх працівників має включати вивчення міжнародних і регіональних документів і норм у сфері права людини,

особливо Європейської конвенції з прав людини та Європейської конвенції по запобіганню катувань та нелюдського, або такого, що принижує гідність поводження або покарання, а також вивчення застосування Європейських пенітенціарних правил [63], основний лейтмотив (від нім. Leitmotiv – керівний мотив) [38, с. 316-317] яких, з означеного питання, зводиться до того, що персонал пенітенціарних установ виконує важливу суспільну функцію, а тому порядок їх набору, професійної підготовки та умови роботи повинні забезпечувати їм можливість підтримувати високі стандарти поводження із засудженими [63]. Саме на цей аспект проблем у сфері виконання покарань України постійно звертають увагу й вітчизняні та зарубіжні фахівці. Так, В. В. Коваленко з цього приводу зробив висновок про те, що лише з чиновницького кабінету пенітенціарну систему не змінити, а без Національної програми реформування кримінально-виконавчої системи України (стратегії, концепції тощо), яка б в обов'язковому порядку включала кадрові та управлінські питання, ефективність кримінально-виконавчої діяльності також буде залишатись низькою [84, с. 4].

Важливим у зв'язку з цим є інший висновок: сьогодні реалізація державної політики у сфері виконання покарань повинна передбачати аудит діяльності всієї системи за участі практичних працівників УВП, науковців – щоб мати цілісну картину про зміст процесу виконання – відбування покарань в Україні [84, с. 4]. При цьому, слід мати на увазі, що вплив права ЄС, елементи якого все частіше пропонують впроваджувати у національне кримінально-виконавче законодавство, на його держав-членів має інший характер, аніж, наприклад, вплив на правопорядок України як третьої країни – асоційованого члена [224, с. 10].

На переконання О. Р. Радишевської, хоча більшість дослідників фокусує свою увагу тільки на державах – членах ЄС, немає підстав вважати, що процеси європеїзації не можуть відбуватися поза тим, зокрема в Україні. Це пов'язано з тим, що процес інтеграції в ЄС для кожної держави щораз більш ускладнюється з огляду на глобалізаційні та євроінтеграційні зміни [224, с. 10].

З огляду цього та з урахуванням сучасних законодавчих підходів, пов’язаних з адаптацією національного законодавства до змісту міжнародно-правових актів [184], варто визнати, що в Україні на сьогодні склалась парадоксальна ситуація з питань кадрового забезпечення ДКВС України, а саме: процес підготовки та підвищення рівня службової готовності для роботи в органах та УВП здійснюється у всіх навчальних закладах (професійних центрах та вузах) по алгоритму кваліфікаційних програм ЄС, а оплата їх праці та соціальний захист – по можливостях нашої держави.

Така ситуація приводить до того, що значна кількість персоналу ДКВС України звільняється з роботи (служби) вже на першому або до 3-х років служби, стільки ж зазначених осіб вчиняють спроби відновити соціальну справедливість шляхом вчинення злочинів та інших правопорушень [72, с. 151-258], а решта – просто допрацьовують до пенсії без будь-якої професійної мотивації, позаяк і у сфері виконання покарань є політичні квоти на заняття керівних посад. У той самий час, видозміна змісту діяльності, пов’язаної з кадровим сегментом (від лат. segmentum – відрізок; полоска; одна із однорідних складових будь-якого органу) [38, с. 518] процесу виконання – відбування кримінальних покарань, є необхідною умовою для ліквідації тих детермінант, що спричинюють та обумовлюють наявність прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України, і, як наслідок, вкрай негативно впливають на ефективність кримінально-виконавчої діяльності. Зокрема, анонімне опитування персоналу УВП та засуджених до позбавлення волі дозволило з’ясувати зміст та обґрунтувати необхідність активізації наукових пошуків з означеної тематики дослідження. Так, на питання «Чи можливо усунути прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України без залучення відповідних висококваліфікованих фахівців у даній галузі права?» засуджені відповіли таким чином: «так» - 9% (у структурі всіх респондентів); «ні» - 54 %; «частково» - 37% (додатки А, Б). У свою чергу, персонал УВП на це питання дав наступні відповіді: «так» - 6 %; «ні» - 70%; «частково» - 34% (додатки В, Г).

3. Оптимізація мережі установ виконання покарань та їх підприємств, забезпечення їх ефективного функціонування та прибутковості (рентабельності) виробничої діяльності [215].

Для вирішення даного завдання Концепції Міністерству юстиції України, як центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації, варто вирішити одну із глобальних проблем, які не в змозі реалізувати інші суб'єкти господарської діяльності – створити конкурентоздатні підприємства, а також забезпечити належною заробітною платою залучених до роботи засуджених, які при цьому не мають ні належної професійної кваліфікації, ні відповідного виробничого досвіду в умовах отримання тих робітничих професій, які є пріоритетними у відповідних УВП.

Як свідчить практика, постановка зазначеного питання без залучення цільових інвестицій та перебудови основних засобів виробництва в УВП – це ідея-фікс (від франц. ideefixe – захоплення людини хворобливою (маніакальною) ідеєю) [38, с. 220]. Наочним прикладом та підтвердженням даного висновку є історичний досвід працевикористання засуджених в УВП України в умовах її незалежності. Так, у 1991 році з виводом засуджених на оплачувані роботи не справились 52 підприємства 20 областей України, а план по заробітній платі не виконали підприємства ще 4-х областей [138, с. 4]. Більш того, відсоток засуджених, які не виконали норми виробітки, збільшився з 10,1 % в 1990 р. до 13,4 % в 1991 р., а при загальному виконанні плану по доходам від працевикористання на 106,7 % з ним не справились УВП 11 областей [138, с. 4].

У 1998 році (останньому періоді перебування органів та установ виконання покарань у системі МВС України) [216] зазначені показники суттєво не змінились, а, подекуди, й погіршились та мали такий вигляд:

а) на протязі зазначеного року не працювало 67 тис. засуджених до позбавлення волі, або 51,5 % від тих, що повинні були виводитись на оплачувані роботи, а ще 17 тис. цих осіб не були забезпечені роботою в повному обсязі [147, с. 47];

б) жодна з областей не виконала завдання по отриманню доходів від працевикористання засуджених (всього по системі ГУВП МВС України було недоотримано майже 42 млн. грн. (за 1997 р. – 44 млн. грн.) [147, с. 47];

в) фактичні обсяги виготовленої продукції в УВП України згідно регіональних замовлень склали 28,0 млн. грн., або 61 % від запланованих [147, с. 47];

г) було реалізовано продукції на суму майже 212,5 млн. грн., або 72,7 % від обсягів випущеної продукції [147, с. 48].

У 1999 році (першому самостійному функціонування ДДУПВП у системі центральних органів державної виконавчої влади) [171] показники виробничо-господарської діяльності УВП виглядали наступним чином:

1) вивід засуджених на оплачувані роботи склав 59,5 тис. осіб або 34 %; від усіх працездатних осіб (172 тис. 473 засуджених) [148, с. 71];

2) 17 тис. засуджених до позбавлення волі не були забезпечені роботою в повному обсязі і не мали змоги виконувати норми виробітку [148, с. 38];

3) рівень виконання завдання по отриманню доходів від працевикристання засуджених склав лише 28,3 % [148, с. 38];

4) кількість відрядників, які не виконали норм виробітку, склала 37,8 % [148, с. 71].

Аналогічні проблеми мали місце в УВП України, як встановили деякі науковці, й на протязі всього періоду «незалежності» системи ДДУПВП (аж до 2010 року) [65, с. 115-146].

Не покращилась ситуація з означених питань і в подальші роки (2011-2017 р. р.) [69], а в останній час вона набула форм катастрофи [90]. І це при тому, що, розпочинаючи з 1991 року, на нормативно-правовому рівні вживались заходи щодо створення пільгового режиму для функціонування підприємств УВП України. Так, згідно з вимогами постанови Кабінету Міністрів Української РСР від 05.02.1991 р. № 22 «Про першочергові заходи по забезпеченню життєдіяльності виправно-трудових установ та ЛТП в умовах переходу на ринкові відносини» був:

а) встановлений новий порядок фінансування місць позбавлення волі;

б) змінені розміри нарахувань на зарплату засуджених;

в) відмінений ряд податків та встановлені додаткові пільги на їх нарахування для підприємств УВП; ін. [138, с. 26].

Більш того, на підставі положень іншої постанови Уряду Української РСР від 22.02.1992 р. № 79 «Про зміну порядку відрахувань із заробітної плати спецконтингенту, що тримався в установах МВС» був:

1) встановлений порядок, по якому заробітна плата засуджених та осіб, які трималися в ЛТП, з 01 січня 1992 року нараховувалась у повному об'ємі за діючими у відповідних галузях народного господарства тарифними ставками та посадовими окладами;

2) введений новий порядок, згідно якого із заробітної плати засудженого та осіб, що трималися в ЛТП, утримувався прибутковий податок, вартість гарантованого харчування, одягу, взуття, спеціальних медикаментів, фактично наданих для цих осіб.

У той самий час, інші нарахування із заробітної плати здійснювались на загальних підставах у відповідності з діючим законодавством [138, с. 26].

У 1992 році було прийнято й ряд інших постанов Кабінету Міністрів України, спрямованих на покращення діяльності підприємств УВП [149, с. 44-46].

У 1993 році такий нормативно-правовий підхід й надалі продовжувався. Зокрема, відповідно до постанови Верховної Ради України від 23 грудня 1993 року № 30 «Про розповсюдження на підприємства установ виконання покарань та ЛТП МВС України дії Закону України «Про підприємства України»» було надано право для Кабінету Міністрів України визначати особливості застосування зазначеного закону для підприємств УВП та ЛТП кримінально-виконавчої системи [150, с. 87].

У 1995 році у цьому контексті були спрямовані рішення Уряду України щодо:

а) звільнення від сплати земельного податку УВП кримінально-виконавчої системи, які утримувались за рахунок бюджету (лист Міністерства фінансів України від 13.05.1995 р. № 15/201/8-1550) [145, с. 2];

б) відрегулювання фонду споживання (постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.1995 р. № 1063 «Про внесення змін і доповнень до постанови Кабінету Міністрів України від 12.09.1995 р. № 725») [145, с. 2].

У 1997 році МВС України, у складі якого знаходились органи та установи виконання покарань, був затверджений спеціальний План заходів щодо економного витрачання бюджетних коштів та стабілізації фінансового стану підприємств кримінально-виконавчої системи МВС України, один із розділів якого «Основні напрями діяльності у виробничо-господарській та фінансовій діяльності» був присвячений проблемам діяльності підприємств УВП і ЛТП та передбачав, зокрема:

1) консервацію основних фондів, що тимчасово не використовуються у виробництві УВП;

2) вжиття заходів щодо зміни структури виробництва з урахуванням ринку збуту та конкретного замовника;

3) здійснення необхідних заходів щодо передачі об'єктів соціальної інфраструктури до комунальної власності місцевих органів самоврядування;

4) забезпечення закупівлі продуктів харчування за цінами, які не перевищують граничних, що затверджені ГУВП МВС України [146, с. 6-9].

Певні заходи щодо стабілізації діяльності та рентабельності (від нім. rentable – прибутковий) [38, с. 498] підприємств УВП України були здійснені й в подальші роки (1998-2004 р. р.), а в 2005 році вперше на законодавчому рівні ці підприємства були віднесені до казенних, тобто таких, на яких розміщуються державні замовлення [178]. Так, у ст. 13 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» з цього приводу було зазначено, що:

а) підприємства УВП є казенними підприємствами, які здійснюють некомерційну господарську діяльність без мети одержання прибутку для забезпечення професійно-технічного навчання засуджених та залучення їх до праці;

б) підприємства УВП проводять свою діяльність відповідно законодавства та певних особливостей (їх перелік мав аж 11 позицій) [178].

Але, ні цей законодавчий підхід, ні застосування при цьому передових методів роботи, що застосовувались в діяльності УВП [40], фінансовий стан в кращу сторону не змінився по сьогоднішній час [90]. Більш того, навіть зміна у 2014 році обов'язку засудженого на його право працювати в ході відбування покарання у виді позбавлення волі [173] не підвищила рівень ефективності працевикористання цих осіб в УВП. І це при тому, що і в КК (ст. ст. 81, 82), і в КВК (ст. ст. 153-154) одним із системних критеріїв дострокового звільнення засудженого від відбування покарання або заміни його більш м'яким є його відношення до праці.

Таким чином, виходячи з проведеного аналізу можна констатувати, що проблеми правового регулювання працевикористання засуджених на підприємствах УВП України носять об'єктивний характер та є системними елементами детермінант, що обумовлюють наявність прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві, які, у той самий час, підлягають вирішенню тільки на законодавчому рівні з урахуванням існуючих фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсних можливостей держави. Саме тому, так важливо закріпити цей підхід у відповідній статті КВК, мова про що велась у попередніх підрозділах даної наукової розробки. При цьому, необхідною умовою реалізації зазначеного завдання на практиці є дотримання наступних положень:

1) праця засуджених у місцях позбавлення волі буде ефективною та такою, що впливатиме на детермінаційний комплекс, який спричинює наявність прогалин і колізій у законодавстві, якщо вона матиме на меті не отримання прибутку, а буде спрямована на створення умов для самозабезпечення цієї особи на свободі;

2) запропонована для засуджених праця в УВП відповідатиме конюктурі ринку праці на свободі;

3) організація праці засуджених та її оплата відбуватиметься на тих самих засадах, що й праця інших громадян на свободі;

4) праця засуджених у місцях позбавлення волі має бути правом засудженого, а не його обов'язком [292, с. 114].

Для реалізації зазначеного підходу на нормативно-правовому рівні необхідно ч. 1 ст. 118 КВК доповнити реченням такого змісту: «Праця засуджених у кримінально-виконавчих установах закритого типу має на меті не стільки отримання прибутку, скільки спрямовується на створення умов для самозабезпечення цих осіб на свободі» – та викласти вказану норму Кодексу в новій редакції.

Як показали результати даного дослідження, в науковій літературі можна зустріти й інші пропозиції з означеної проблематики, що досить важливо з огляду діяльності, пов'язаної з ліквідацією прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України. Так, Є. Ю. Бараш на основі аналізу нормативно-правової бази пропонує здійснити зміну підходу до організації виробництва [14, с. 34]. На його думку, слід ліквідувати державні підприємства при УВП і використати вивільнені виробничі площі та матеріально-технічну базу для розвитку державно-приватницького партнерства у галузі промислового виробництва, змінити процедури проведення державних замовлень і закупівель: обов'язкове розміщення виробничих замовлень (часткове чи повне) від бюджетних організацій, підприємств, органів місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад, приватного бізнесу (з наданням податкових преференцій) на підприємствах УВП (для прикладу, основним замовником для федеральних тюрем США є армія США, що є суттєвою економією бюджетних коштів; у Швейцарії розвинутий інститут інвестицій у виробництво УВП через кантональних пенітенціарний департамент) [14, с. 34-35].

Звертає у зв'язку з цим на себе увагу й висновок з означених питань, до якого дійшов А. Х. Степанюк, а саме: реформа у сфері виконання покарань має насправді призвести до істотних змін у механізмі функціонування кримінально-виконавчої системи, зі зміною її основоположних засад і принципів, постановки реальної мети і формулювання завдань, яких можна досягти на практиці [251, с. 62].

4. Вирішення інших проблем життєдіяльності органів та установ виконання покарань України (здійснення заходів, спрямованих на раціональний розподіл функцій і повноважень між суб'єктами виконання покарань; створення електронного реєстру

засуджених та осіб, взятих під варту, а також суб'єктів пробації; забезпечення взаємодії ДКВС України з іншими правоохоронними органами; т. ін.) [215].

5. Серед інших завдань, які є нагальними та такими, що прямо зв'язані із змістом діяльності, спрямованої на ліквідацію детермінант, які обумовлюють наявність прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві, варто також виокремити ті із них, що стосується критеріїв оцінки ефективності діяльності органів та установ виконання покарань. При цьому, слід зазначити, що не дивлячись на їх визначеність на нормативно-правовому рівні (у виді окремого наказу МВС – ДДУПВП – ДПтСУ – Міністерства юстиції України), у наукових колах продовжується жвава дискусія з означеної тематики дослідження. Більш того, в основу методології визначення результативності кримінально-виконавчої діяльності України окремі дослідники пропонують покласти ті підходи, які склались у сфері виконання покарань за часів незалежності нашої держави [244, с. 156], з чим погодитись не можна, враховуючи отримані у ході даного дослідження емпіричні дані про ті детермінанти, що обумовлюють наявність у кримінально-виконавчому законодавстві прогалин і колізій. У свою чергу, Т. А. Денисова переконана, що з огляду на комплексність викладених проблем, змін ідеологічної та практичної парадигм у сучасних умовах України виникла необхідність у проведенні модернізації КВК України [54, с. 80], що важливо з огляду ліквідації зазначених вище детермінант.

Якщо узагальнити існуючі в доктринальних джерелах підходи з питань визначення критеріїв оцінки ефективності діяльності органів та установ виконання покарань України [290, с. 67-101], то можна вивести наступні із них, що мають застосовуватись у сучасних умовах реформування сфери виконання покарань, а саме:

1. Ефективність реалізації таких елементів мети кримінально-виконавчого законодавства України, як запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами, зокрема персоналом ДКВС України, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження із засудженими.

Враховуючи сучасний стан пенітенціарної злочинності та низький рівень організації забезпечення безпечних умов виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі, з метою підвищення результативності кримінально-виконавчої діяльності з означених питань та положень Європейської Конвенції по запобіганню катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [62], можна було б КК України доповнити ст. 127-1 «Катування умовами відбування покарання у виді позбавлення волі та триманням в установах попереднього ув'язнення» та викласти її в такій редакції: «Вчинення діянь, передбачених в частині першій статті 127 даного Кодексу, шляхом бездіяльності щодо усунення нелюдських умов відбування покарання у колоніях або утримання осіб під вартою – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

Додатковим аргументом щодо необхідності видозміни КК з означеної тематики виступають рішення ЄСПЛ [141], виконання яких для держави – України є обов'язковими [172], а основний їх зміст яких, в основному, пов'язаний з оцінкою фактів катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, які мають місце у діяльності органів та установ виконання покарань. Крім цього, важливим моментом з цього приводу виступають міжнародно-правові підходи. Зокрема, у нормах міжнародного права цей критерій оцінки ефективності діяльності кримінально-виконавчої (пенітенціарної) діяльності включає такі елементи: а) поводження із засудженими та ув'язненими під варту, включаючи факти жорстокого поводження; б) одиночне ув'язнення цих осіб; в) засоби стримування (вгамування, безпеки тощо) [290, с. 100].

2. Ефективність використання у кримінально-виконавчій діяльності визначених у законі засобів захисту:

а) реалізація заходів, що складають зміст режиму у колоніях(ст. 102 КВК): проведення оглядів, обшуків; т. ін.;

б) дотримання процедури подачі звернень засудженими до позбавлення волі (ст. 113 КВК) та ув'язненими під варту (Закон України «Про попереднє ув'язнення» [205];

в) законність і справедливість накладення дисциплінарних стягнень на засуджених до позбавлення волі (ст. ст. 134-135 КВК) та осіб, ув'язнених під варту;

г) порядок ведення журналів обліку засуджених до позбавлення волі та ув'язнених під варту, а також журналів особистого прийому цих осіб керівництвом колоній та вищестоящих посадових осіб системи ДКВС України;

ґ) забезпечення роздільного тримання різних категорій засуджених до позбавлення волі (ст. ст. 88, 92 КВК) та ув'язнених під варту (ст. 7 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [205]) [290, с. 100].

Для підвищення результативності з означених питань варто було б замість існуючих нині ПВР УВП затвердити на рівні Кабінету Міністрів України Статут виконання та відбування покарань, пов'язаних з обмеженням або позбавленням волі, що логічно співвідносилось би з положеннями п. 14 ст. 92 Конституції України, відповідно до вимог якої організація діяльності органів та установ виконання покарань визначається виключно законом.

3. Ефективність матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі (ст. 115 КВК) та ув'язнених під варту.

У нормах міжнародного права під таким забезпеченням розуміється порядок і якість харчування, освітлення та вентиляція у камерах і приміщеннях УВП та СІЗО; особиста гігієна зазначених осіб, санітарні умови; одяг та спальні приналежності; заходи щодо ліквідації переповненості камер [290, с. 100].

4. Ефективність реалізації на практиці особливостей режимів виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі (глава 20, 21, 22 КВК) та осіб, ув'язнених під варту.

До таких особливостей у міжнародно-правовому вимірі відносяться: а) забезпечення контактів із зовнішнім світом; б) надання прогулянок для осіб, які тримаються у камерах; в) отримання засудженими до позбавлення волі освітніх послуг; г) передбачення у внутрішньому розпорядку виправних (пенітенціарних) установ вільного часу для засуджених, позбавлених волі; ґ) забезпечення релігійних потреб

засуджених до позбавлення волі; д) створення умов для зайняття засудженими до позбавлення волі суспільно-корисною працею [290, с. 100].

5. Ефективність медичного обслуговування засуджених, позбавлених волі, та ув'язнених під варту.

Цей критерій у нормах міжнародного права передбачає: а) порядок здійснення медичного обслуговування зазначених осіб; б) особливості медичного обслуговування жінок; в) реагування на трансмісивні хвороби; г) підбір та контроль за роботою медичного персоналу [290, с. 100-101].

6. Ефективність добору підготовки та підвищення професійної кваліфікації персоналу ДКВС України, а також рівень його соціального захисту та грошового забезпечення [290, с. 101].

7. Ефективність взаємодії та залучення до участі в кримінально-виконавчій діяльності інших учасників кримінально-виконавчих правовідносин (правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, т. ін.) [19].

Зазначений підхід до оцінки результативності процесу виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі, як видається, не тільки підвищить ефективність кримінально-виконавчої діяльності в Україні [20], але й дасть можливість нейтралізувати, блокувати, усунути тощо детермінанти, що спричинюють та обумовлюють наявність прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України.

Висновки до розділу 3

1. Доведена необхідність у сучасних умовах трансформації кримінально-виконавчої політики України у пенітенціарну, а також здійснення у зв'язку з цим відповідних перетворень у нормативній та правозастосовній діяльності у сфері виконання покарань, що дасть можливість більш ефективно впливати на детермінанти, які порушують та обумовлюють наявність прогалин і колізій у кримінально-

виконавчому праві та законодавстві. Констатовано також, що без системного та логічного провадження змістовних елементів пенітенціарної політики у процес виконання – відбування покарань в Україні неможливо вивести на якісно новий рівень нормотворчу діяльність, пов'язану з усуненням прогалин і колізій у відповідне законодавство, за допомогою якого реалізуються концептуально-доктринальні засади даної державної політики України.

Обґрунтовано висновок про те, що ефективність та результативність внесення змін і доповнень в існуюче кримінально-виконавче законодавство України (до трансформації його в пенітенціарне) прямо пов'язане та обумовлене змістом існуючої на сьогодні державної політики України у сфері виконання покарань і пробації. При цьому зазначено, що, навіть обравши цей напрям реформ, без цільового і повного фінансового та матеріально-технічного державного забезпечення, а також без видозміни нормотворчих підходів і практики виконання – відбування покарань її завдання навряд чи можуть бути вирішеними.

2. Доведена необхідність удосконалення нормотворчої та законодавчої діяльності – як одного з напрямів усунення прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України, а також необхідної об'єктивної умови підвищення ефективності кримінально-виконавчої діяльності. Встановлено детермінанти, що спричинюють та обумовлюють наявність прогалин і колізій у зазначеній галузі права, а саме – це: а) низький рівень правової свідомості та правової культури суб'єктів законодавчої ініціативи; б) недотримання, а, подекуди, свідоме порушення суб'єктами нормотворчості принципу верховенства права у формі прийняття нормативно-правових актів, які суперечать закону та Конституції України, у силу відсутності на сьогодні юридичної відповідальності за таку діяльність та за службову некомпетентність при розробці проектів правових джерел; в) неврахування при визначені критеріїв оцінки ефективності кримінально-виконавчої діяльності впливу на цей процес прогалин і колізій у законодавстві, а також безсистемне їх усунення та відтворення у подальшій нормотворчій і законодавчій діяльності.

3. Доведено, що одним із напрямів ліквідації детермінант, які спричинюють та обумовлюють наявність прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України, є підвищення рівня ефективності кримінально-виконавчої діяльності та її оцінки по міжнародно-правових критеріях. До таких, на підставі отриманих у ході даного дослідження результатів, варто віднести наступні: 1) ефективність реалізації таких елементів мети кримінально-виконавчого законодавства України, як запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами, зокрема персоналом ДКВС України, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження із засудженими; 2) ефективність використання у кримінально-виконавчій діяльності визначених у законі засобів захисту; 3) ефективність матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі (ст. 115 КВК) та ув'язнених під варту; 4) ефективність реалізації на практиці особливостей режимів виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі (глава 20, 21, 22 КВК) та осіб, ув'язнених під варту; 5) ефективність медичного обслуговування засуджених, позбавлених волі та ув'язнених під варту; 6) ефективність добору, підготовки та підвищення професійної кваліфікації персоналу ДКВС України, а також рівень його соціального захисту та грошового забезпечення; 7) ефективність взаємодії та залучення до участі в кримінально-виконавчій діяльності інших учасників кримінально-виконавчих правовідносин (правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, т. ін.).

ВИСНОВКИ

У ході дослідження здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявилось у комплексному дослідженні правових колізій та прогалин у сучасному кримінально-виконавчому праві України. Одержані результати надали змогу сформулювати низку висновків і пропозицій, які мають теоретичне та практичне значення.

1. Встановлено стан дослідження в науці проблем, що стосуються правових колізій і прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві України, а саме з 1991 р. до сьогодні жодних дисертаційних розробок з окресленої тематики науковцями спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право не проводилось, що негативно впливало на процеси реформування сфери виконання покарань, які здійснювались із часів незалежності України і тривають нині. Визначено негативні тенденції в нормотворчій діяльності України з 1991 р., що є однією з детермінант появи правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві, а саме: а) невключення до джерел цього законодавства (ст. 2 КВК) Конституції України та порушення у зв'язку із цим вимог принципу верховенства права; б) регулювання кримінально-виконавчих правовідносин не законодавчими актами, а відомчими нормативно-правовими актами, які не належать до тих, що охоплюються терміном «законодавство»; в) використання в нормативно-правових актах взаємовиключних термінів, таких як «кримінально-виконавча система, установи, право тощо» та «пенітенціарна система, пенітенціарні установи, право тощо»; г) поспішне й бездумне включення в національне законодавство тих термінів, що використовуються в нормах міжнародного права, але не відображені на нормативному рівні в Україні («ув'язнені» замість «засуджені»; «тюрми» та «виправні колонії» замість «установи виконання покарань»; «тюремне ув'язнення» замість «позбавлення волі» тощо).

2. З’ясовано зміст поняття «правові прогалини й колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України» та запропоновано доповнити ст. 104 КВК ч. 3 такого змісту: «Об’єкти запобіжної діяльності та порядок її здійснення визначаються цим Кодексом та іншими законодавчими актами України».

3. З’ясовано зміст правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України, що стали наслідком його гармонізації з нормами міжнародного права та практики. Якщо наша держава поспіхом буде брати на себе ті чи інші міжнародні зобов’язання, включаючи ті, що стосуються сфери виконання покарань, не маючи при цьому ні відповідної правової науково обґрунтованої концепції, ні інших ресурсів забезпечення (правового, організаційно-управлінського, фінансового, матеріально-технічного та іншого характеру), а також надалі зволікатиме з їх виконанням, неможливо буде не лише цілком удосконалити чинне законодавство (зокрема, кримінально-виконавче), а й навіть ліквідувати правові прогалини та колізії в ньому, які, у свою чергу, впливають на ефективність діяльності її правоохоронної системи та знижують у зв’язку із цим рівень охорони й захисту основоположних прав і свобод людини та громадянина, загальновизнаних у нормах міжнародного права.

4. Встановлено сутність та зміст правових прогалин і колізій, що стосуються мети й завдань кримінально-виконавчого законодавства, а також доведено їх вплив на ефективність кримінально-виконавчої діяльності в Україні. Для їх усунення запропоновано ч. 1 ст. 1 КВК викласти в новій редакції: «Метою кримінально-виконавчого законодавства України є правове забезпечення реалізації визначених у законі та вироку суду правообмежень для засуджених (кари, виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними та іншими особами кримінальних правопорушень, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими)».

5. Доведено вплив правових прогалин і колізій на стан рецидивної та пенітенціарної злочинності в Україні, що виявляється у формі особливої

детермінанти вчинення повторних злочинів раніше судимими особами. Обґрунтовано необхідність видозміни змісту ст. 34 КК та викладення її в новій редакції: «Рецидивом злочинів визнається вчинення нового злочину особою, що має судимість за раніше вчинений злочин, яка не знята і не погашена в установленому законом порядку».

6. Встановлено негативний вплив правових прогалин і колізій на процес виконання-відбування покарань в Україні. З метою усунення детермінант, які сприяють цьому явищу, науково обґрунтовано необхідність доповнення ст. 135 зазначеного Кодексу ч. 8 такого змісту: «У ході процедури дисциплінарного провадження адміністрація колонії зобов'язана встановити причини та умови, які сприяли вчиненню правопорушення з боку засудженого, та вжити негайних заходів щодо їх нейтралізації, блокування, усунення тощо».

7. Обґрунтовано необхідність видозміни змісту державної політики у сфері виконання покарань і пробації України як необхідної умови підвищення ефективності діяльності, пов'язаної з усуненням правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України, а також запропоновано доповнити ч. 2 ст. 3 КВК словосполученням «а також з урахуванням фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей держави і суспільства» й викласти її в новій редакції: «Порядок і умови виконання та відбування покарань визначаються й забезпечуються відповідно до законодавства, яке діє на час виконання та відбування покарання, а також з урахуванням фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей держави й суспільства».

8. Доведено необхідність удосконалення нормотворчої та законодавчої діяльності як одного із засобів і напрямів усунення прогалин та колізій у кримінально-виконавчому праві й законодавстві України, а також необхідної об'єктивної умови підвищення ефективності кримінально-виконавчої діяльності. Запропоновано ч. 2 ст. 95 КВК доповнити реченням такого змісту: «При переведенні засудженого до позбавлення волі з дільниці карантину, діагностики й розподілу в

інші структурні дільниці колонії або в колонію іншого рівня безпеки індивідуальна програма соціально-виховної роботи доповнюється додатками, що передбачають особливості його тримання у цих дільницях чи колоніях, а також заходи підготовки засудженого до звільнення від покарання та забезпечення контролю й нагляду за цією особою в порядку, визначеному законом».

9. Встановлено взаємозв'язок і взаємодію між діяльністю, пов'язаною з підвищенням рівня ефективності кримінально-виконавчої діяльності, та ліквідацією детермінант правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому праві та законодавстві України. Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 118 КВК реченням такого змісту: «Праця засуджених у кримінально-виконавчих установах закритого типу має на меті не стільки отримання прибутку, скільки створення умов для самозабезпечення цих осіб на свободі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексєєв А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография. Москва: Изд-во «НОРМА», 2001. 496 с.

2. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2001 р. за даними судової статистики. *Вісник Верховного Суду України.* 2002. № 4 (32). С. 15-25.

3. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2002 р. за даними судової статистики. *Вісник Верховного Суду України.* 2003. № 3 (37). С. 40-49.

4. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2004 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України.* 2005. № 5 (57). С. 23-34.

5. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2005 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України.* 2006. № 6 (70). С. 33-47.

6. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2008 р. *Вісник Верховного Суду України.* 2009. № 5 (105). С. 19-34.

7. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2009 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України.* 2010. № 5 (117). С. 20-35.

8. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2010 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України.* 2011. № 5. URL: https://www.scourt.go.ua. (дата звернення 14.10.2019).

9. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2011 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України.* 2012. № 6 (142). С. 28-42.

10. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2012 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України.* 2013. № 6 (154). С. 20-41.

11. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 6 (154). С. 20-41.

12. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України.* 2014. № 3 (165). С. 31-40.

13. Бабін Б. В. Правові стандарти Ради Європи у сфері ефективних розслідувань. *Кримінально-виконавча політика*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 249-252.

14. Бараш Є. Ю. Концептуальні засади реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та пробації. *Право України*. 2019. № 7. С. 14-39.

15. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.

16. Баулін Ю. В. Щодо завдань Кримінального кодексу України в умовах глобалізації. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації*: матеріали міжнар. наук.-практ. кр. столу (м. Харків, 15 травня 2020 року). URL: https://us02web.zoom.us/j/86424346320 (дата звернення 01.06.20).

17. Бєлкіна Д. С. Правові колізії та прогалини, що стосуються змісту запобіжної діяльності у місцях позбавлення волі. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. Пенітенціарна асоціація України; Науково-дослідний інститут публічного права. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. №1 (11). С. 205-213.

18. Бєлкіна Д. С., Колб О. Г., Колб І. О. та ін. Зміст державного контролю, його види та напрями удосконалення за практикою застосування до засуджених заходів вгамування. *Застосування в Україні заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених, позбавлених волі: правові підстави, теорія і практика*: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В. друкарня «Волиньполіграф»ТМ, 2020. 696 с.

19. Бєлкіна Д. С., Колб О. Г., Новосад Ю. О. та ін. Ефективність кримінально-виконавчої діяльності прокуратури України. Кримінально-виконавча діяльність прокуратури у сфері виконання покарань: навч. посіб./ за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В. Друкарня «Волиньполіграф» ТМ, 2020. 640 с.

20. Бєлкіна Д. С., О. Г. Колб, І. О. Колб та ін. Характеристика особи злочинця, який вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. Г. Колба. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В. Друкарня «Волиньполіграф»ТМ, 2020. 320 с.

21. Бєлкіна Д. С. Зміст правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України в контексті його гармонізації з нормами міжнародного права та практики. Право. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 76–79.

22. Бєлкіна Д.С. Про деякі закономірності виникнення правових прогалин і колізій в кримінально-виконавчому законодавстві України. *Knowledge. Education. Low. Management.* Lodz [Poland], 2019. 3\4 (27\28). P. 18-29.

23. Бєлкіна Д.С. Про деякі змістовні колізії та недоречності сучасної державної політики у сфері виконання покарань України. *Прикарпатський юридичний вісник.* Випуск 2 (23). Том 2. 2018. С. 74-78.

24. Бєлкіна Д.С. Про деякі правові прогалини та протиріччя у змісті сучасної політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи:* збірник тез міжнарод. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 14 листопада 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 289.

25. Бєлкіна Д.С., Коваленко В. В. Вплив правових прогалин і колізій на процес виконання – відбування покарань в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення, присвяченому*

пам'яті професора Закалюка А.П.: міжвідом. наук.-практ. кругл. ст. (м. Київ, 28 травня 2020 р.). Київ: НАВС. 2020. С. 118-119.

26. Бєлкіна Д.С., Колб О. Г. Про деякі періоди усунення правових колізій та прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020*: матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 23–24 квіт. 2020 р.): Чернігів: Академія ДПтС. 2020. С. 96-98.

27. Бєлкіна Д.С., Колб О. Г. Про деякі правові прогалини та колізії, що стосуються загальносоціального запобігання корупційним злочинам в Україні. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції*: матеріали Всеукраїнської конференції, (м. Львів, 27 березня 2020 року). Львів : Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». 2020. С. 188-189.

28. Бигич О. Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 17 с.

29. Биля І. О. Теоретичні основи використання нормотворчої техніки: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Нац. юрид. академія України імені Ярослава Мудрого, 2004. 20 с.

30. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність у місцях несвободи України: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.

31. Богатирьов І. Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу: інноваційний проект. Київ: ТОВ «ВД»Дакор», 2014. 56 с.

32. Богатирьов І. Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика: їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): Автореф. дис. … докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 32 с.

33. Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С., Шкута О. О. Доктрина пенітенціарного права України: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2017. 236 с.

34. Богатирьов І. Національна програма трансформації кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну систему України: проект. *Юридичний Вісник України.* 2020. № 3 (1280). 24-30 січ. С. 7.

35. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX-XX ст.): навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франко, 2013. 408 с.

36. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями. *Проблеми законності*: респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 20098. Вип. 100. С. 305-312.

37. Борисов В. І., Фріс П. Л. Ефективність кримінально-правової політики. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 5: *Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 81-95.

38. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

39. Буроменський М. В. Українська доктрина співвідношення міжнародного і національного права. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 2: Публічно-правова доктрина України. / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 632-662.

40. Бюллетень передовых методов работы, применяемых в деятельности ИТУ, ЛПТ и спецкомендатур республики. Киев: ГУИН МВД Украинской ССР. 1990. 30 с.

41. Великий тлумачний словник української мови / уклад. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

42. Висновок Парламентської асамблеї Ради Європи від 26 вересня 1995 року щодо заявки України на вступ до Ради Європи № 190 (1995). URL: https://www.Kmu.gov.ua.diyalnist (дата звернення 20.02.2018).

43. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 17 с.

44. Волошенюк О. В. Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 18 с.

45. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посібник / за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 624 с.

46. Гордіїв вузол – Вікіпедія. URL: hhtps://uk.m.wikwpedia.org.wiki (дата звернення 15.01.2018).

47. Годлевська-Коновалова А. В. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 20 с.

48. Граціанов А. І. Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 18 с.

49. Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії, методології та теорії: Автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, 1992. 50 с.

50. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Хмельницький: Хмельн. ун-т управління та права, 2013. 768 с.

51. Дані про стан злочинності у сфері виконання покарань України у 2019 році. Відомості Єдиного реєстру досудових розслідувань. URL: https://www.qp.go.ua. (дата звернення 05.02.2020).

52. Демидова Л. М. Глобальна криза та кримінальне право. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації*. міжнар. наук.-

практ. кр. стіл (м. Харків, 15 травня 2020 року). URL: https://us02web.zoom.us/j/86424346320 (дата звернення 15.05.2020).

53. Демчук О. В. Зарубіжний досвід проведення пенітенціарної фінансової реформи (на прикладі Великобританії). *Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії на виклики сьогодення*: матеріали кр. столу (Київ, 14 травня 2015 року). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 161-164.

54. Денисова Т. А. Чи потрібна модернізація кримінально-виконавчого законодавства? *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2019. № 2 (8). С. 73-83.

55. Джужа О. М., Кирилюк А. В. Пенітенціарна кримінологія та спеціально-попереджувальна діяльність. Загальна частина: навч. посібник. Київ: НВТ «Правило» – НАВС України, 1997. 386 с.

56. Джужа О. М., Моісеєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2001. 368 с.

57. Діна Бєлкіна, Теймураз Джамадзе. Мета покарання і мета кримінально-виконавчого законодавства: співвідношення цих норм та їх взаємовплив. *Сучасні тренди кримінального права, кримінально-виконавчого права, криміналістики та кримінального процесу:* збірник тез міжнарод. наук.-практ. круглого столу (м. Львів, 10 червня 2020 р.). Львів: Національний університет "Львівська політехніка". 2020. С. 172-173.

58. Діна Бєлкіна. Правові прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України: поняття та зміст. *«JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ŞI PRACTICĂ» S.R.L. Republica Moldova*, Nr. 3 (43). 2020. P. 77-82.

59. Довідник про автореферати виконаних в Україні за 1991-2008 роки дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата юридичних наук / уклад. В. К. Грищук, Б. О. Кирись, О. Ф. Паська. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 472 с.

60. Дудко Є. В. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчих правовідносин: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 297 с.

61. Євграфова Є. П. Формування системи національного законодавства (деякі питання теорії і практики): Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Нац. юрид. академія України імені Ярослава Мудрого, 2005. 21 с.

62. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 267-273.

63. Європейські пенітенціарні правила: Рекомен. № R(2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць. URL: zakon.rada.gov.ua. (дата звернення 15.03.2020).

64. Жаровська І. М. Доступність права: теоретико-правові проблеми: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2006. 20 с.

65. Жук І. Л., Жук Л. А., Неживець О. М. Праця засуджених в місцях позбавлення волі. Київ: Кондор. 2009. 226 с.

66. Забезпечення – Словопедія. URL: https://slovopedia.org.ua. (дата звернення 10.10.2018).

67. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 резолюцією 217А. *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 12-17.

68. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України: станом на 01 жовтня 2019 року. URL: https://court.gov.ua.

69. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України: станом на 01 квітня 2020 року. URL: https://court.gov.ua.

70. Задирака Н. Ю. Теоретико-правові питання законотворчості: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2005. 16 с.

71. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.

72. Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби в Україні у сфері виконання покарань: монографія / А. В. Савченко, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф., член-кореспондента НАПрУ Коваленка В. В. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня». 2017. 526 с.

73. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

74. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі. Вид. 2-ге, доповн. і випр. / В. Л. Ортинський, О. Г. Колб, В. П. Захаров та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. Ортинського В. Л., д.ю.н., проф. Колба О. Г. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2010. 244 с.

75. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями / упоряд. О. І. Шинальський, В. Г. Неділько, І. О. Артеменко та ін. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. 502 с.

76. Зубков П. П. Загальний нагляд як основа вищого нагляду за додержанням законів в Україні. Питання конституційно-правового статусу прокуратури України та удосконалення її діяльності / відп. ред. П. М. Каркач. Харків: Вид-во Харк. ун-ту внутр. справ, 1999. С. 46-49.

77. Інструкція з оформлення посадовими особами установ виконання покарань та слідчих ізоляторів матеріалів про адміністративні правопорушення: затверд. наказом Міністерства юстиції України від 08 вересня 2015 року. № 1674/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua. (дата звернення 20.10.2019).

78. Кельман Л. М. Соціально-політичні фактори впливу на правозастосовну діяльність: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 20 с.

79. Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складова культура дослідника: навч. посібник для аспірантів та магістрів. Львів: Вид-во «Растр-7», 2017. 220 с.

80. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль М. І. Загальна теорія держави і права: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ Терно-граф, 2018. 804 с.

81. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т. ім. Василя Стефанника, 2019. 336 с.

82. Кириченко В. Є. Кримінально-виконавча система України – реформи заради реформ. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу*: розвиток та інтеграція: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 272-275.

83. Киричко В. М. Про захист Кримінального законодавства України від вірусів, спричинених процесами глобалізації. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів*: матеріали міжн. кр. столу (м. Харків, 15 травня 2020 року). URL: https://us02web.zoom.us/j/86424346320. (дата звернення 15.05.2020).

84. Коваленко В. В. Лише з чиновницького кабінету пенітенціарну систему не змінити. *Юридичний Вісник України*. 2020. № 10 (1276). 13-19 березня. С. 4.

85. Кодекс України про адміністративні правопорушення: прийнятий 07 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР.* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

86. Колб І. О. Соціально-правова природа застосування в Україні до засуджених, позбавлених волі, заходів вгамування: монографія. Луцьк: Видавництво «Терен», 2019. 546 с.

87. Колб О. Г. Про співвідношення кримінально-правових понять, що вживаються у національному та міжнародному праві. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка):* тези доп. наук.-теор. конф. (м. Київ, 24 верес. 2010 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2010. С. 141-144.

88. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: Автореф. дис. … докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутріш. справ України, 2007. 32 с.

89. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-т імені Лесі Українки, 2006. 464 с.

90. Колесник С., Єнін Є. Сім кіл пекла пенітенціарної системи. Зеркало недели. URL: https://dt.ua/internal/sim-kil-pekla-penitenciarnoyi-sistems-333623.ntml://dt.ua/gazeta/ issue/1229. (дата звернення 05.11.2018).

91. Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996-2000 р. р.: затв. Указом Президента України від 17 вересня 1996 року № 837/96. Деловая Украина. 1996. № 70.

92. Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 30 листопада 1964 року. Набула чинності для України 29 грудня 1995 року. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 235-245.

93. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 22.02.2001 № 55/89. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 199-207.

94. Конституція (основний закон) Української РСР: прийнята 20 квітня 1978 року. URL: hhtps://uk.m.wikwpedia.org.wiki. (дата звернення 11.11.2017).

95. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

96. Корупційні та інші злочини, що вчиняються у сфері виконання покарань: кримінологічна характеристика та запобігання: навч. посібник / за ред. д.ю.н., проф. О. Г. Колба. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 444 с.

97. Корчевна Л. О. Проблема різноджерельного права і досвід порівняльного правознавства: Автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. 36 с.

98. Косович В. М. Оцінювання й оцінки у правовому регулюванні: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів: Львів. держ. ун-т імені Івана Франка, 1996. 22 с.

99. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса: Одеська нац. юрид. академія, 2000. 20 с.

100. Красницький І. В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за Кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2005. 18 с.

101. Крикушенко О. Г. Трансформація поглядів на процес виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України.* 2019. № 2 (8). С. 114-124.

102. Крилов І. А. Лебідь, Рак і Щука. URL: YouTube. Aizek Robot.

103. Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань: навчальний посібник / О. Г. Колб, І. О. Колб, О. М. Литвинов та ін.; за ред. д.ю.н., проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 222 с.

104. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право,

2013. Т. 1: Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 376 с.

105. Кримінальний кодекс України: Прийнятий 05 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25-26. Ст. 131.

106. Кримінальний кодекс Української РСР: прийнятий 28 грудня 1960 року Законом Української РСР. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1961. № 2. Ст. 14.

107. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88.

108. Кримінально-виконавча система України у липні 2018 р. Статистичний огляд. URL: https://court.gov.ua/inse/sudova statystyka.

109. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2010. 752 с.

110. Кримінально-виконавче право України: підручник: у 2-х томах / Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменний Є. О. та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. Ю. Бараша. Київ: Нац. акад. внутр. справ: ФОП Кандиба Т. П., 2018. Т. 1: Загальна частина. 364 с.

111. Кримінально-виконавче право: підруч. / Б. М. Головкін, А. Х. Степанюк, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна, А. Х. Степанюка. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2019. 288 с.

112. Кримінально-виконавче право: підручник / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2005. 256 с.

113. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. В. Коваленка, д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка: Київ: Атіка, 2012. 492 с.

114. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / Степанюк А. Х., Яковець І. С.; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: ТОВ «Одіссей», 2005. 560 с.

115. Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий 11 липня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3-4. Ст. 21.

116. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: монографія / О. М. Джужа, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. Коваленка В. В. Київ: Атіка, 2011. 367 с.

117. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272с.

118. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 288 с.

119. Кулик О. Г. Сучасна кримінальна ситуація в Україні. URL: https://www.nbuv.gov.ua.

120. Курбак Р. М., Лень В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2018. 272 с.

121. Лимак Д. Д. Проблеми колізій у законодавстві України (теорія і практика): Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 20 с.

122. Льовочкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 18 с.

123. Майстренко О. В. Теоретико-правові аспекти колізій у законодавстві України: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Харків. ун-т внутр. справ, 2008. 20 с.

124. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред.О. В. Петришина. С. 58-93.

125. Маляренко В. Т. Про соціальну зумовленість і справедливість покарання. *Вісник Верховного Суду України.* 2002. № 3 (31). С. 21-39.

126. Маноха О. Є. Системний аналіз в кримінології: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Україн. акад. внутр. справ, 1996. 23 с.

127. Марін О. К. Конкуренція кримінально-правових норм: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. 20 с.

128. Медведєв В. С. Шляхи попередження та подолання професійної деформації працівників УВП. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 42-47.

129. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи його ефективності: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 20 с.

130. Мікієвич М.М., Траганюк О. Я. Міжнародно-правова доктрина України щодо членства у міждержавних союзах. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 2: Публічно-правова доктрина України. / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 696-730.

131. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. : понятійний апарат. Концептуальні підходи. Теорія та практика: В 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко [та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Акад. прав. наук України, Акад. підготовки керівних кадрів поліції Федерат. Республіки Німеччини, Акад. упр. М-ва внутр. справ Рос. Федерації. К. : «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 2003. 1231 с.

132. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 37-45.

133. Мінімальні стандартні правила поводження із засудженими: прийняті 30.08.1955 р. на І-му Конгресі ООН з попередження злочинності та поводження із засудженими. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями / упоряд. О. І. Шинальський та ін. Київ: Вид-во «Анна-Т», 2008. С. 18-36.

134. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: Автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2000. 35 с.

135. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого Кодексу України / А. П. Гель, О. Г. Колб, В. О. Корчинський та ін., за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.

136. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, О. Г. Колб, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи, А. В. Савчека, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

137. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Станом на 20 вересня 2018 року / за заг. ред. Лошицького М. В. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2018. 784 с.

138. Некоторые показатели деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы МВД Украины в 1991 году: Информ. бюллетень. Киев: ГУИН МВД Украины, 1992. 28 с.

139. Оболенцев Ф. А. Актуальні проблеми латентної злочинності: Автореф. дис. … кан. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2001. 19 с.

140. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти: Автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса: Одеська нац. юрид. академія, 2003. 38 с.

141. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. Донецьк: «Донецький Меморіал», 2011. 55 с.

142. Онищук І. І., Шутак І. Д. Юридична техніка: питання доктрини. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. 976 с.

143. Онуфрієнко О. В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2004. 18 с.

144. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1998 році: Інформ. бюлетень. Київ: ДДУПВП, 1999. № 2. 83 с.

145. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1995 році: інформ. бюлетень. Київ: ГУВП МВС України, 1996. 98 с.

146. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1997 році: інформ. бюлетень. Київ: ГУВП МВС України, 1998. 113 с.

147. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1998 році: інформ. бюлетень. Київ: ГУВП МВС України, 1999. 83 с.

148. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань у 1999 році: інформ. бюлетень. Київ: ДДУПВП, 2000. 84 с.

149. Оперативно-служебная деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы МВД Украины в 1992 году: Информ. бюллетень. Киев: ГУИН МВД Украины, 1993. 46 с.

150. Оперативно-служебная и производственно-хозяйственная деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы в 1993 г.: информ. бюллетень. Киев: ГУИН МВД Украины, 1994. 87 с.

151. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення: монографія. Сімферополь: Кримнавчпеддержвидав. 2010. 266 с.

152. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав): Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одеська нац. юрид. академія, 2001. 20 с.

153. Основи методології наукових досліджень: навч. посібн. для студ. і курсантів / Прибутько П. С., Заяць Н. В., Лук'янець Г. І.; за ред. П. С. Прибутька. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 156 с.

154. Основные направления реформы уголовно-исполнительной системы в Украинской ССР: утверд. постановлением Кабинета Министров Украинской ССР от 11 июля 1991 года № 88. Киев: ГУИН МВД Украинской ССР, 1991. 18 с.

155. Панасюк М. Б. Проблеми реабілітації ув'язнених: західний досвід. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2001. № 6. С. 144-157.

156. Пашков М., Чалик В. Куди веде Україну «дорожня карта» євроінтеграції. *Дзеркало тижня.* 2007. № 10. 17-23 берез. С. 7.

157. Петришин О. В. Проблеми соціалізації права та соціалізації юриспруденції. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. С. 129-153.

158. Погорєлов Є. В. Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект): Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Харків. ун-т внутр. справ, 2000. 18 с.

159. Погребняк С. П. Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2001. 19 с.

160. Подільчак О. М. Порушення в Україні статті 3 Конвенції про захист прав і основоположних свобод.: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 211-214.

161. Положення про Державну пенітенціарну службу України: затв. Указом Президента України від 06 квітня 2011 року № 394/2011. URL: zakon.rada.gov.ua (втратило чинність 22.06.2019 р.).

162. Положення про Наукову раду Державної ДПтС України: затверджено наказом ДПтС України від 16.08.2011 № 311. Київ: ДПтС України, 2011. 6 с.

163. Положення про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України від 08.02.2012 № 222/5. URL: zakon.rada.gov.ua.

164. Полянський Є. Ю. Призначення покарання за кримінальним правом США: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одеська нац. юрид. академія, 2007. 17 с.

165. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затверджені наказом ДДУПВП від 25 грудня 2003 р. № 275. *Офіційний вісник України*. 2004. № 52 (ч. 2). Ст. 2898.

166. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затверд. наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 року № 2823/5. URL: www.gov.ua.https://zakon.rada.gov.ua. (дата звернення 20.10.2019).

167. Правові засади діяльності прокуратури України у сфері виконання покарань: навч. посібник (Є. В. Дудко, Г. О. Колб, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред.

д.ю.н., проф. О. М. Джужи, д.ю.н., проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 240 с.

168. Предупреждение пыток в Украине. Доклады Комитета по предупреждению пыток Совета Европы по итогам визитов в Украину делегации Комитета в 1998, 1999 и 2000 г. г. И ответы Правительства Украины на эти доклады. 2-е изд., исправ. и дополн. Донецк: «Донецкий Мемориал», 2003. 252 с.

169. Прийняття бажаного за дійсне – Вікіпедія. URL: hhtps://uk.m.wikwpedia.org.wiki.

170. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01 грудня 1994 року № 264/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 52. Ст. 455.

171. Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування МВС України: Указ Президента України від 12 березня 1999 року № 248/99. *Офіц. вісник України*. 1999. № 11. Ст. 24.

172. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 30. Ст. 260.

173. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів: Закон України від 08 квітня 2014 року. № 1186-V. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 2. Ст. 869.

174. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України: Закон України від 22 лютого 2000 року № 1483-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1483-14#Text

175. Про внесення змін і доповнень у деякі нормативно-правові акти з питань виконання кримінальних покарань: Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5461-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua./laws/show/5461-17.

176. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19.06.2003 р. № 975-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.

177. Про Державну виконавчу службу: Закон України від 24 березня 1998 року № 202/98-ВР: в редакції Закону від 02.06.2016 № 1403-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 29. Ст. 535.

178. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 року. *Офіційний вісник України*. 2005. № 30. Ст. 4-10.

179. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році: інформ. бюлетень. Київ: ДПтС України, 2011. Кн. 1. 68 с.

180. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2007 році: Інформ. бюлетень. Київ: ДДУПВП, 2008. Кн. 2. 86 с.

181. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2011 році: інформ. бюлетень. Київ: ДПтС України, 2011. Кн. 1. 69 с.

182. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформ. бюлетень. Київ: ДПтС України, 2014. Кн. 1. 56 с.

183. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

184. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. *Урядовий кур'єр*. 2004. 20 квіт. С. 2-3.

185. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 року № 9.

Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 136-141.

186. Про затвердження Виправно-трудового кодексу Української РСР: Закон Української РСР від 23 грудня 1970 року № 3325-07. *Відомості Верховної Ради України.* 1971. № 1. Ст. 6.

187. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 року № 2186/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14#Text (дата звернення 14.11.2018).

188. Про затвердження Стратегії вступу України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 24. Ст. 870.

189. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР: в редакції від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

190. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: схвалена Указом Президента України від 08 листопада 2012 року № 631/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 87. Ст. 750.

191. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби України та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 року № 348. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44. Ст. 567.

192. Про Міжвідомчий комітет України у справах Європейського Союзу: Указ Президента України від 05 серпня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/358/93#Text

193. Про міжнародні договори: Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

194. Про міліцію: Закон Української РСР від 20 грудня 1990 року № 565-XII. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1991. № 4. Ст. 20 (втратив чинність 02.07.2015).

195. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

196. Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, місцях тимчасового тримання Державної прикордонної служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках для дітей та інших місцях тримання Національної поліції та спеціальних відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 року № 1150. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-2018-%D0%BF#Text (дата звернення 10.01.2019).

197. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 09 грудня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 94. Ст. 33-34.

198. Про основи охорони здоров'я в Україні: Закон України від 19 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

199. Про очищення влади: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 44. Ст. 2041.

200. Про пенітенціарну систему: проект Закону від 24.11.2017 № 7337, поданий у Верховну Раду України народними депутатами А. А. Кожем'якіним, І. В. Мосійчуком, О. В. Богомолець та ін. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965 (дата звернення 15.06.2019).

201. Про план заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи: затв. Указом Президента України від 20 січня 2006 року № 39/2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/2006#Text.

202. Про затвердження Положення про дільницю слідчого ізолятора на території виправної колонії: затв. наказом ДДУПВП від 30.12.2003 р. № 280. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-04#Text (дата звернення 10.01.2019).

203. Про Положення про Держаний департамент України з питань виконання покарань: затв. Указом Президента України від 31 липня 1998 р. № 827/98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827/98#Text (втратило чинність 30.07.2009).

204. Про Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України: Указ Президента України від 05.04.1994 № 139/94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/94#Text (дата звернення 12.11.2018).

205. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 р. № 3352-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360.

206. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 року № 9. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 445-452.

207. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 16. Постанови Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 259-262.

208. Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 16. Постанови Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В.. 2011. С. 45-48.

209. Про пробацію: Закон України від 05 лютого 2015 року № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

210. Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України: постанова Верховної Ради Української РСР від 25 грудня 1990 року № 581-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 31. Ст. 429.

211. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15. № 16-17. Ст. 133.

212. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюлетень. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

213. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 254-258.

214. Про схвалення експериментального проекту платних послуг по наданню покращених побутових умов у слідчих ізоляторах України: постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 року № 305. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp200305

215. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. URL: http:zakon.rada.gov.ua./laws/show/654-2017/print. (дата звернення 12.08.2019).

216. Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань: Указ Президента України від 22 квітня 1998 року № 344/98. *Офіційний вісник України.* 1998. № 16. Ст. 589.

217. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / В. А. Бадира, А. П. Гель, І. С. Яковець та ін.; за заг. ред. Є. Ю. Захарова. Харків: Права людини, 2009. 368 с.

218. Проблеми зворотної дії кримінального закону щодо засуджених до смертної кари. URL: https://helsinki.org.ua.articles. (дата звернення 10.08.2018).

219. Пташинський О. Б. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 18 с.

220. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.

221. Пуйко В. М. Мета кримінального покарання: історико-правовий аналіз. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2001. № 6. С. 108-115.

222. Пуйко В. М. Сутність та мета покарання в проекті Кримінального кодексу. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 15-23.

223. Рабінович П. Ефективність права. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. С. 196-197.

224. Радишевська О. Р. Європеїзація права та інші концепти правового дискурсу: співвідношення понять. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2019. № 4 (10). С. 5-13.

225. Радов Г. О. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1(2). С. 11-52.

226. Радов Г. О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 12-16.

227. Радов Г. О. Роль та місце пенітенціарної системи в структурі державного управління України. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1(2). С. 5-10.

228. Рекомендація – Вікіпедія. URL: hhtps://uk.m.wikwpedia.org.wiki.

229. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи R (99) 22 комітету міністрів державам – членам стосовно переповненності в'язниць і зростання кількості ув'язнених від 30 вересня 1999 року. Збірник документів Ради Європи х запобігання перенаселенності в'язниць. 2015. С.33-39. URL: https://rm.coe.int/168047ebb5.

230. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи R (80)11 від 30 вересня 1999 року щодо досудового ув'язнення. URL: www.probation.gov.ua.12-PDF.

231. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи R (99) 22 від 30 вересня 1999 року щодо переповнення тюрем. URL: www.probation.gov.ua.12-PDF.

232. Риндюк В. І. Законодавча техніка: поняття, форми, види, реалізація в Україні: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. 20 с.

233. Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним зверненням Київської міської ради, професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»)» № 12-пр/98 від 09 липня 1998 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. Ст. 1209.

234. Рішення (Ухвала) Конституційного Суду України від 29 грудня 2002 року в справі 2-61/2002 про відмову у відкритті конституційного провадження за конституційним зверненням громадянина Окунькова Станіслава Сергійовича щодо офіційного тлумачення частини першої статті 58 Конституції України і Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України» (справа про дію в часі положення, що

передбачає заміну смертної кари довічним позбавленням волі). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v072u710-02#Text (дата звернення 24.08.2018).

235. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) від 19 квітня 2000 р. № 6-рп/2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-00#Text (дата звернення 21.03.2018).

236. Рогач О. Я. Кодифікаційні акти в системі законодавства України: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2003. 19 с.

237. Розгляд судами загальної юрисдикції справ різних категорій протягом 1990-2000 р. р. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 1(29). с. 12-26.

238. Романенко О. В. Сутність пенітенціарної функції демократичної правової держави. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики.* Київ: Київ. ін-т внутр. справ, 1997. № 2. С. 53-56.

239. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2013. 448 с.

240. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: Автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 36 с.

241. Сахарчук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2006. 18 с.

242. Семенова Н. Апроксимація права в контексті угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Союзом: теоретичне осмислення.

Актуальні проблеми політики. Вип. 15: зб. наук. праць. Одеса: Юрид. літ., 2002. С. 368-377.

243. Синьов В. М., Беца О. В., Клімов М. В. Науково-педагогічні проблеми розвитку відомчої професійної освіти у сучасних умовах. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики.* 2001. № 6. С. 310-323.

244. Скоков С. І. Реформування кримінально-виконавчої системи України: ретроспективний огляд. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2018. № 4(6). С. 156-161.

245. Смертна кара в Україні – Вікіпедія. URL: hhtps://uk.m.wikwpedia.org.wiki. (дата звернення 11.02.2019).

246. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2006 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України.* 2007. № 6 (82). С. 30-44.

247. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2007 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України.* 2008. № 6 (94). С. 37-43.

248. Статут Організації Об'єднаних Націй; Статут Міжнародного суду: прийняті 26 червня 1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua. (дата звернення 11.02.2019).

249. Статут Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. *Офіційний вісник України*. 2004. № 26. 16 липня. Ст. 1733.

250. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України: монографія. Харків: Вид-во «Кроссроуд», 2007. 184 с.

251. Степанюк А. До питання про реформи у сфері виконання покарань. *Право України.* 2019. № 7. С. 53-65.

252. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження):

Автореф. дис. … докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2002. 34 с.

253. Степанюк А. Х. Про деякі напрями політики України щодо реформування кримінально-виконавчої системи (виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи). Вибрані твори / А. Х. Степанюк: уклад. К. А. Автухов. Харків: Право, 2017. С. 510-522.

254. Степанюк А. Х. Співвідношення цілей покарання і завдань органів та установ виконання покарань, теорія і практика, можливості і дійсність виконання покарань. Степанюк А. Х. Вибрані праці (уклад. К. А. Автухов). Харків: Право, 2017. С. 51-106.

255. Степанюк А. Х., Автухов К. А. Процесуальні аспекти доктрини кримінально-виконавчого права. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареєва та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 784-798.

256. Степанюк А. Х., Батиргареєва В. С. Проблеми теорії і практики виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 1998. Вип. 2. С. 62-74.

257. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних інститутів на 2015-2020 роки: схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text (05.01.2018).

258. Судимість осіб та призначення мір кримінального покарання у 2003 році. *Вісник Верховного Суду України.* 2004. № 4 (44). С. 28-33.

259. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

260. Теорія держави та права: посіб. для підгот. до іспитів / С. М. Тимченко, С. М. Легуша. 3-тє вид. стереотип. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. 176 с.

261. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2004. 19 с.

262. Тотожність – Вікіпедія. URL: sum.in.ua.totozhnist.hhtps://uk.m.wikwpedia. org.wiki. (21.02.2018).

263. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2000. 16 с.

264. У семи нянек дитя без глаза – Вікіпедія. URL: ru.m.wikwpediary. org. (дата звернення 12.01.2018).

265. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: ратифікована Законом України від 10.11.1994 № 237/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 214.

266. Угода про співробітництво Української православної церкви та Державного департаменту України з питань виконання покарань: укладена 25 листопада 1999 року. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: *Інформ. бюлетень*. Київ: ДДУПВП, 2000. № 4. С. 29-30.

267. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX- начала XXI века: учебник для вузов / под ред. д.ю.н., проф. А. И. Зубова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2005. 720 с.

268. Уголовно-исполнительное право России: учебник / под ред. В. И. Селиверстова. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма; ИНФРА-М, 2012. 544 с.

269. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності

пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 46-48.

270. Фатхудінова О. В. Теоретико-правові проблеми юридичного процесу: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2000. 16 с.

271. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: Автореф. дис… д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 35 с.

272. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ: Атіка, 2005. 332 с.

273. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 36 с.

274. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. Київ: Істина, 2005. 264 с.

275. Харитонова О. В. Освіта, Шекспір і чума глобалізації. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації*: міжнар. наук.-практ. кр. стіл (м. Харків, 15 травня 2020 року).URL: https://us02web.zoom.us/j/8642434620.

276. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини): Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2008. 16 с.

277. Цись Н. Б. Імплементація норм міжнародного права у національне кримінально-виконавче законодавство України (Загальна частина): Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 1995. 23 с.

278. Чувакова Г. М. Дефектність фактичних складів: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса: Одеська нац. юрид. академія, 2004. 19 с.

279. Чугуников І. І. Правовідносини та форми їх реалізації у кримінальному праві України: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одеська нац. юрид. академія, 2001. 23 с.

280. Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Київ. нац. акад. внутр. справ, 2003. 17 с.

281. Шевченко А. Є., Біба Ю. В. Періодизація змін у кримінально-виконавчому законодавстві щодо виконання покарань у виді позбавлення волі в Україні в період незалежності. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2019. № 1 (7). С. 74-82.

282. Шкута О. О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 366 с.

283. Шнайдер Г. Й. Криминология: пер. с нем. / под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. Москва: Издательская группа «Прогрес»-«Универс», 1994. 504 с.

284. Штанько І. В. Нагальні питання підвищення ефективності діяльності кримінально-виконавчої системи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 7-11.

285. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2001, Т. 3: К-М, 2001. 792 с.

286. Ющик О. І. Теоретичні проблеми законодавчого процесу: Автореф. дис… д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. 44 с.

287. Ягунов Д. В. Сучасна пенологія: альтернативний курс. Одеса: Фенікс, 2010. 176 с.

288. Яковець І. В. Правова інтеграція як фактор розвитку Української державності та її правової системи. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: *Загальнотеоретична та історична юриспруденція* / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. С. 713-751.

289. Яковець І. С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установах виконання покарань: Автореф. дис. … кан. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2006. 20 с.

290. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань: монографія. Харків: Право, 2013. 392 с.

291. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2013. 412 с.

292. Яковець І. С. Цілі залучення осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, до суспільно-корисної праці. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі: монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка. Харків: Кроссроуд. 2011. С. 81-115.

293. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: Автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2010. 39 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнена анкета
анонімного опитування засуджених до позбавлення
волі по темі «Колізії та прогалини у кримінально-виконавчому праві України»

1. Всього в опитуванні прийняли участь 533 особи (100 %).

2. Питання, які були винесені для анонімного опитування:

№ п/п	Назва питання	Варіанти відповідей	Відповіді по суті	Питома вага відповідей до кількості опитуваних	Примітка
1	2	3	4	5	6
1.	Чи досконалим є чинне кримінально-виконавче законодавство України?	так	106	20 %	
		ні	288	54 %	
		частково	139	26 %	
2.	Чи відповідає національне кримінально-виконавче законодавство вимогам законодавства Європейського Союзу?	так	117	22 %	
		ні	317	60 %	
		частково	99	18 %	
3.	Чи відповідає кримінально-виконавче законодавство України нормам міжнародного права?	так	96	18 %	
		ні	298	56 %	
		частково	139	26 %	
4.	Чи слід більш активно досліджувати науковцям проблеми колізій і прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві?	так	244	46 %	
		ні	64	12 %	
		частково	225	42 %	
5.	Чи впливають негативно прогалини і колізії на правопорядок у місцях позбавлення волі?	так	218	41 %	
		ні	100	19 %	
		частково	215	40 %	

6.	Чи впливають негативно прогалини і колізії на ефективність реалізації мети кримінально-виконавчого законодавства України?	так	189	36 %	
		ні	147	27 %	
		частково	197	37 %	
7.	Чи впливають негативно прогалини і колізії на результативність кримінально-виконавчої діяльності?	так	199	38 %	
		ні	95	17 %	
		частково	239	45 %	
8.	Чи є взаємозв'язок між прогалинами і колізіями та ефективністю реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства України?	так	206	40 %	
		ні	40	6 %	
		частково	287	54 %	
9.	Чи можливо у сьогоднішніх соціальних, політичних та фінансових умова України усунути прогалини і колізії у національному кримінально-виконавчому законодавстві?	так	119	22 %	
		ні	211	40 %	
		частково	203	38 %	
10.	Чи здатні суб'єкти законодавчої ініціативи (Верховна Рада України, Президент України, народні депутати, Кабінет Міністрів України) на сьогодні вдосконалити кримінально-виконавче законодавство?	так	55	7 %	
		ні	177	33 %	
		частково	301	60 %	
11.	Чи варто зменшувати кількість відомчих нормативно-правових актів у сфері виконання покарань України?	так	233	44 %	
		ні	71	16 %	
		частково	229	40 %	
12.	Чи можливо питання кримінально-виконавчої діяльності в Україні регулювати виключно законом?	так	313	60 %	
		ні	76	13 %	
		частково	144	27 %	
13.	Чи впливають рішення Європейського Суду з прав людини на процес удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України?	так	78	15 %	
		ні	266	50 %	
		частково	189	35 %	

14.	Чи змістовно взаємозв'язані кримінально-виконавча політика та законодавство у сфері виконання покарань України?	так	193	36 %	
		ні	71	14 %	
		частково	269	50 %	
15.	Чи впливає кримінально-виконавча політика на ефективність діяльності у сфері виконання покарань України?	так	199	37 %	
		ні	135	26 %	
		частково	199	37 %	
16.	Чи варто на сьогодні змінювати зміст кримінально-виконавчого законодавства України?	так	301	59 %	
		ні	29	2 %	
		частково	203	39 %	
17.	Чи можливо усунути прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України без залучення відповідних висококваліфікованих фахівців у даній галузі права?	так	48	9 %	
		ні	287	54 %	
		частково	198	37 %	
18.	Чи варто залучати громадськість до процесу ліквідації прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України?	так	314	60 %	
		ні	62	10 %	
		частково	157	30 %	

Анкету склала та узагальнила аспірант
кафедри кримінального права і процесу
східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
«___»_____2019 року Д. С. Бєлкіна

Додаток Б

Аналітична довідка

по результатах анонімного опитування засуджених до позбавлення волі по темі «Колізії та прогалини у кримінально-виконавчому праві України»

Зазначене дослідження проведено у листопаді-грудні 2019 року по спеціально розробленій аспіранткою анкеті, у якій містилось 18 питань, що стосувались безпосередньо теми даної наукової розробки, а саме – «Колізії та прогалини у кримінально-виконавчому праві України».

Опитування було здійснено у 5-ти регіонах України в яких дислокувались виправні колонії та управління виконання покарань: Волинській, Рівненській, Львівській, Київській та Харківській областях.

Всього в опитуванні на добровільній основі прийняти участь 533 особи, які були засуджені до позбавлення волі на певний строк.

Кримінологічна характеристика засуджених, що взяли участь в анонімному опитуванні, мали наступний вигляд:

1) всі 100 % респондентів були чоловічої статі та мали громадянство України;

2) більшість опитаних осіб мали повну середню освіту (418 засуджених або 79 % у структурі всіх респондентів); а ще 69 осіб – незакінчену середню освіту (13 %) та 46 засуджених – незакінчену вищу (ступінь бакалавра) (8 %);

3) до раніше судимих осіб відносилось 266 засуджених або 50 % у структурі всіх респондентів, які взяли участь в опитуванні;

4) переважна більшість респондентів мали вік від 20 до 30 років – 388 засуджених або 70 % від загальної кількості опитаних;

5) на час опитування мали професію або робітничу кваліфікацію менше 40 % засуджених – 189 осіб (37 % у структурі всіх респондентів);

6) із всіх осіб, які прийняли участь в опитуванні, більше 30 % (188 засуджених) були засуджені на термін від 11 до 15 років позбавлення волі, тобто вчинили особливо тяжкі злочини, а ще 20 % – на строк від 6-ти до 10 років позбавлення волі (111 осіб);

7) до злісних порушників встановленого режиму відбування покарання (ст. 133 КВК України) відносилось майже 15 % засуджених (94 особи).

Перед опитуванням всім респондентам роз'яснено правила заповнення анкети та доведено вимогу про те, що із 3-х запропонованих варіантів відповідей на запитання варто вибрати лише один, а також те, що дослідження є анонімним, а тому свої персональні дані в анкеті вказувати не потрібно.

Крім цього, до засуджених доведено інформацію про те, що заповнені ними анкети слід вкидати у поштовий ящик, який розміщений на території житлової частини колонії.

Із 18-ти запропонованих в анкеті питань в узагальненому вигляді були отримані такі відповіді, які надала більшість респондентів:

1. Недосконалим чинне кримінально-виконавче законодавство визнали 288 із 533 респондентів, які взяли участь в опитуванні, або 54 % від їх загальної кількості.

2. 317 із 533 засуджених або 60 % у структурі всіх опитаних відповіли, що національне кримінально-виконавче законодавство не відповідає вимогам законодавства Європейського Союзу.

3. 298 респондентів або 56 % від загальної їх кількості переконані, що кримінально-виконавче законодавство України не відповідає також нормам міжнародного права.

4. 244 засуджених або 46 % у загальній структурі респондентів вважають, що слід більш активно досліджувати на науковому рівні проблеми наявності у кримінально-виконавчому законодавстві України прогалин і колізій, а ще 225 респондентів (42 %) – що варто цим питанням займатись «частково» поряд з іншими завданнями кримінально-виконавчої діяльності.

5. 218 опитаних осіб або 41 % від загальної кількості респондентів переконані, що правові прогалини і колізії негативно впливають на правопорядок у місцях позбавлення волі, а ще 215 (40 %) – що такий вплив є частковим.

6. Приблизно однакова кількість респондентів (відповідно «так» – 189 осіб (36 %); «частково» – 197 засуджених (37 %) вважають, що наявність прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України негативно впливає на ефективність реалізації мети кримінально-виконавчої діяльності.

7. 233 особи або 45 % у структурі респондентів думають, що зазначені прогалини і колізії також частково негативно впливають й на результативність кримінально-виконавчої діяльності України, а 199 засуджених (38 %) – що такий вплив є очевидним (відповіли «так»).

8. 287 респондентів або 54 % від усіх опитаних засуджених лише частково впевнені, що є прямий взаємозв’язок між прогалинами і колізіями та ефективністю реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства України, а ще 206 осіб (40 %) – що такий зв'язок є беззаперечним (відповіли «так»).

9. 211 засуджених (40 %) сказали, що у сьогоднішніх соціальних, політичних та фінансових умовах, які склались в Україні, неможливо усунути прогалини і колізії у національному кримінально-виконавчому законодавстві, а ще 203 особи (38 %) відповіли, що це можна здійснити лише частково.

10. Тільки 7 % респондентів (55 осіб із 533 засуджених) вважають, що визначені в Конституції України суб’єкти законодавчої ініціативи (Верховна Рада України, народні депутати, Президент України та Кабінет Міністрів України) здатні на сьогодні вдосконалити кримінально-виконавче законодавство України.

11. 233 засуджених або 44 % у структурі всіх респондентів переконані, що варто зменшувати кількість відомчих нормативно-правових актів у сфері виконання покарань України, а ще 229 осіб (40 %) – що це слід зробити частково.

12. 60 % опитаних осіб (313 засуджених) вважають, що питання кримінально-виконавчої діяльності варто регулювати виключно законами.

13. 266 респондентів (50 % у загальній їх структурі) думають, що на процес удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України впливають також рішення Європейського Суду з прав людини.

14. Стільки ж респондентів (269 осіб або 50 % від усіх опитаних) переконані, що існує змістовний взаємозв'язок кримінально-виконавчої політики та законодавства у сфері виконання покарань України.

15. Рівна кількість опитаних осіб вважають, що кримінально-виконавча політика впливає на ефективність діяльності у сфері виконання покарань України у повній мірі (199 засуджених (37 %)) або частково (199 респондентів (37 %)).

16. Більшість опитаних засуджених (301 особа (59 %)) впевнені, що на сьогодні слід змінювати зміст кримінально-виконавчого законодавства України.

17. 287 респондентів або 54 % від усіх опитаних осіб переконані, що неможливо усунути прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України без залучення до цього процесу висококваліфікованих фахівців у даній галузі права.

18. Переважна кількість опитаних засуджених висловили думку про те, що до процесу ліквідації прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України варто залучати громадськість.

Узагальнені результати даного дослідження у виді аналітичної довідки спрямовані у ті міжрегіональні територіальні управління виконання покарань ДКВС України, в установах виконання покарань яких проводилось зазначене анонімне опитування, а також використані у ході підготовки дисертації як відповідний емпіричний матеріал.

Аналітичну довідку підготувала аспірант кафедри
кримінального права і процесу східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки
«___» грудня 2019 року Д. С. Бєлкіна

Додаток В

Узагальнена анкета

анонімного опитування персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України по темі «Правові колізії та прогалини у сучасному кримінально-виконавчому праві України»

1. Всього в опитуванні прийняли участь 533 особи (100 %).

2. Питання, які були винесені для анонімного опитування:

№ п/п	Назва питання	Варіанти відповідей	Відповіді по суті	Питома вага відповідей до кількості опитуваних	Примітка
1	2	3	4	5	6
1.	Чи досконалим є чинне кримінально-виконавче законодавство України?	так	146	27 %	
		ні	240	45 %	
		частково	147	28 %	
2.	Чи відповідає національне кримінально-виконавче законодавство вимогам законодавства Європейського Союзу?	так	52	10 %	
		ні	288	54 %	
		частково	193	36 %	
3.	Чи відповідає кримінально-виконавче законодавство України нормам міжнародного права?	так	53	9 %	
		ні	291	55 %	
		частково	189	36 %	
4.	Чи слід більш активно досліджувати науковцям проблеми колізій і прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві?	так	301	59 %	
		ні	30	2 %	
		частково	202	39 %	
5.	Чи впливають негативно прогалини і колізії на правопорядок у місцях позбавлення волі?	так	299	54 %	
		ні	31	7 %	
		частково	203	39 %	
6.	Чи впливають негативно прогалини і	так	278	52 %	

	колізії на ефективність реалізації мети кримінально-виконавчого законодавства України?	ні	30	7 %	
		частково	225	41 %	
7.	Чи впливають негативно прогалини і колізії на результативність кримінально-виконавчої діяльності?	так	285	53 %	
		ні	20	5 %	
		частково	228	42 %	
8.	Чи є взаємозв'язок між прогалинами і колізіями та ефективністю реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства України?	так	198	37 %	
		ні	79	15 %	
		частково	256	48 %	
9.	Чи можливо у сьогоднішніх соціальних, політичних та фінансових умова України усунути прогалини і колізії у національному кримінально-виконавчому законодавстві?	так	167	30 %	
		ні	63	14 %	
		частково	303	56 %	
10.	Чи здатні суб'єкти законодавчої ініціативи (Верховна Рада України, Президент України, народні депутати, Кабінет Міністрів України) на сьогодні вдосконалити кримінально-виконавче законодавство?	так	115	21 %	
		ні	101	18 %	
		частково	317	61 %	
11.	Чи варто зменшувати кількість відомчих нормативно-правових актів у сфері виконання покарань України?	так	134	27 %	
		ні	177	33 %	
		частково	222	40 %	
12.	Чи можливо питання кримінально-виконавчої діяльності в Україні регулювати виключно законом?	так	166	30 %	
		ні	128	26 %	
		частково	239	44 %	
13.	Чи впливають рішення Європейського Суду з прав людини на процес удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України?	так	249	46 %	
		ні	73	24 %	
		частково	211	40 %	
14.	Чи змістовно взаємозв'язані	так	299	56 %	

	кримінально-виконавча політика та законодавство у сфері виконання покарань України?	ні	45	10 %	
		частково	189	34 %	
15.	Чи впливає кримінально-виконавча політика на ефективність діяльності у сфері виконання покарань України?	так	242	46 %	
		ні	32	6 %	
		частково	259	48 %	
16.	Чи варто на сьогодні змінювати зміст кримінально-виконавчого законодавства України?	так	312	60 %	
		ні	68	10 %	
		частково	153	30 %	
17.	Чи можливо усунути прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України без залучення відповідних висококваліфікованих фахівців у даній галузі права?	так	40	6 %	
		ні	366	70 %	
		частково	127	24 %	
18.	Чи варто залучати громадськість до процесу ліквідації прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України?	так	289	55 %	
		ні	45	7 %	
		частково	197	38 %	

Анкету склала та узагальнила аспірант
кафедри кримінального права і процесу
східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
«___» грудня 2019 року Д. С. Бєлкіна

Додаток Г

Аналітична довідка
по результатах анонімного опитування персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України по темі «Колізії та прогалини у кримінально-виконавчому праві України»

Дане наукове дослідження проведено у листопаді 2019 року по спеціально розробленій аспіранткою анкеті, у якій містилось 18 питань, що відображали зміст завдань її дисертації по темі «Колізії та прогалини у кримінально-виконавчому праві України».

Анонімне опитування було здійснено на добровільній основі та участі в ньому персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі ДКВС) України у 5-ти регіонах України, в яких дислокувались виправні колонії та міжтериторіальні управління виконання покарань, а саме: Волинській, Рівненській, Львівській, Київській та Харківській областях.

Всього в опитуванні прийняли участь 533 особи з числа персоналу ДКВС України, включаючи персонал міжтериторіальних управлінь виконання покарань Львівської, Київської та Харківської областей.

Загальна характеристика респондентів при цьому мала наступний вигляд:

1) більше 10 % серед опитаних (55 осіб) склали представники міжтериторіальних управлінь;

2) майже 10 % персоналу ДКВС України відносились до осіб жіночої статі (51 респондент);

3) більшість опитаних мали повну вищу освіту (270 респондентів або 51 % у їх загальній структурі); майже 30 % (182 особи) – повну середню освіту; інші (81 респондент) – ступінь бакалавра;

4) юридичну освіту мали майже 40 % респондентів (213 осіб);

5) до керівного складу виправних колоній відносились майже 20 % респондентів (106 осіб); до середнього начальницького складу – 45 % (240 осіб); інші – до молодшого начальницького складу – 35 % (187 осіб);

6) на час опитування мали стаж роботи у ДКВС України: а) від 1 року до 3-х – 156 осіб (27 %); б) від 3-х до 5 років – 173 особи (32 %); від 5-ти до 10 років – 151 особа (27 %); г) інші (53 особи) – від 10 років і старші (14 %);

7) більшість респондентів мали від 21 до 35 років (303 особи або 59 % у структурі всіх опитаних осіб з числа персоналу ДКВС України).

Перед початком проведення анонімного опитування всім респондентам було роз'яснено порядок заповнення виданої для кожного із них анкети, та доведено інформацію про те, що із 3-х запропонованих варіантів відповідей на запитання необхідно вибрати лише один, а також те, що ставити підпис та вказувати свої персональні дані при цьому не потрібно.

Крім цього, всім особам з числа персоналу виправних колоній, який приймав участь в даному дослідженні, доведено відомості про те, що заповнені належним чином анкети вони мають вкинути у спеціальний опломбований ящик, який розміщений у приймальній начальника даної установи виконання покарань, а в міжтериторіальних управліннях – в приймальній начальника такого підрозділу ДКВС України.

Із 18-ти запропонованих в анкеті питань респонденти акцентували свою увагу на наступних найбільш актуальних проблемах, що стосуються колізій і прогалин у кримінально виконавчому законодавстві України, а саме:

1. 45 % осіб (240 із 533 респондентів) вважають, що чинне кримінально-виконавче законодавство України є недосконалим, а ще 147 (28 %) – що воно є частково недосконалим.

2. Більшість респондентів переконані, що кримінально-виконавче законодавство України не відповідає законодавству Європейського Союзу – 288 осіб або 54 % у структурі всіх опитаних.

3. 55 % (291 особа) впевнені також, що кримінально-виконавче законодавство України не відповідає нормам міжнародного права, які регулюють сферу виконання покарань.

4. Переважна кількість опитаних осіб відповіли «так» на питання «Чи слід більш активно досліджувати науковцям проблеми колізій і прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві України» – 301 респондент або 59 % у їх загальній структурі.

5. 54 % (299 осіб) думають, що правові колізії і прогалин негативно впливають на стан правопорядку в місцях позбавлення волі.

6. Майже стільки ж респондентів (278 осіб або 52 %) впевнені, що правові колізії і прогалини негативно впливають також і на ефективність реалізації на практиці мети кримінально-виконавчого законодавства України.

7. 53 % респондентів (285 осіб) вважають, що правові прогалини і колізії негативно впливають й на результативність кримінально-виконавчої діяльності в Україні.

8. Лише 37 % (198 осіб) опитаних із числа персоналу ДКВС України думають, що є взаємозв’язок між прогалинами і колізіями та ефективністю реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства України, а ще 48 % (256 осіб) – що такий зв'язок є частковим.

9. Тільки 30 % (167 осіб) впевнені, що у сьогоднішніх соціальних, політичних та фінансових умовах України можливо усунути прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві, а ще 56 % – що можливо здійснити лише частково.

10. Із 533 респондентів, які взяли участь в опитуванні, 21 % (115 осіб) переконані, що суб’єкти законодавчої ініціативи (Верховна Рада України, народні депутати, Президент України та Кабінет Міністрів України) здатні на сьогодні вдосконалити кримінально-виконавче законодавство України, а ще 61 % (317 осіб) – що це можливо лише частково.

11. Про те, що варто на сьогодні зменшувати кількість відомчих нормативно-правових актів у сфері виконання покарань України, заявили 27 % опитаних осіб (134 представники персоналу ДКВС України) та 40 % (222 особи) – що це необхідно робити частково.

12. Тільки 30 % респондентів (166 осіб) думають, що питання кримінально-виконавчої діяльності слід вирішувати виключно на рівні закону, а ще 44 % – що це необхідно робити лише частково (239 осіб).

13. Про те, що на процес удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України впливають рішення Європейського Суду з прав людини, заявили 46 % респондентів (249 осіб) а ще 40 % (211 осіб) – що цей вплив є частковим.

14. 56 % опитаних представників персоналу ДКВС України (299 осіб) переконані в тому, що кримінально-виконавча політика та законодавство змістовно взаємозв’язані.

15. На питання «Чи впливає кримінально-виконавча політика на ефективність діяльності у сфері виконання покарань України» ствердно («так») відповіли 46 % респондентів (242 особи), а ще 48 % (259 осіб) – що такий вплив є частковим.

16. Про те, що на сьогодні слід змінювати зміст кримінально-виконавчого законодавства України, заявили 60 % опитаних з числа персоналу ДКВС України осіб (312 респондентів).

17. 70 % респондентів (366 осіб) переконані, що без залучення до усунення прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України висококваліфікованих фахівців у цій галузі права, неможливо їх ліквідувати.

18. Більшість опитаних представників з числа персоналу ДКВС України (289 осіб або 55 %) впевнені, що без залучення до процесу удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України громадськості, усунення існуючих у ньому прогалин і колізій неможливе.

Узагальнені результати анкетування персоналу ДКВС України у виді аналітичної довідки спрямовані у ті міжрегіональні територіальні управління покарань України, в установах виконання яких проводилось зазначене анонімне опитування, а також використані у ході підготовки дисертації як відповідний емпіричний матеріал.

Аналітичну довідку підготувала:
аспірант кафедри кримінального права і
процесу східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
«___» грудня 2019 року Д. С. Бєлкіна

Додаток Д

Аналітична довідка

по результатах вивчення архівних нормативно-правових актів відомчого характеру, що стосуються сфери виконання покарань України

Дослідження проведено не протязі 2019-2020 р. р. на базі Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України (м. Київ, вул. Мельникова, 81).

Предметом вивчення стали архівні нормативно-правові акти, видані відповідними органами центральної виконавчої влади, які згідно законодавства України реалізовували державну політику у сфері виконання покарань і пробації на протязі 1991-2020 р. р. (МВС України, Державний департамент виконання покарань України (ДДУПВП); Державна пенітенціарна служба (ДПтС) України; Міністерство юстиції України).

Всього було вивчено 186 зазначених архівних правових джерел.

Їх структура мала наступний вигляд:

1) накази організаційно-правового та управлінського характеру – 62 акти (33 % у загальній кількості досліджених нормативно-правових актів);

2) положення, що стосуються організації охорони, нагляду, безпеки, соціально-виховної роботи та організації працевикористання засуджених, позбавлених волі – 31 акт (17 %);

3) інструкції такого ж спрямування і змісту – 31 акт (17 %);

4) методичні рекомендації з означених вище питань кримінально-виконавчої діяльності – 62 (33 %).

Із 62 наказів 25 % (16 нормативно-правових актів у загальній їх кількості) не в повній мірі відповідали вимогам кримінально-виконавчого законодавства України, у тому числі:

а) видані МВС України (9 таких правових актів) (15 %) у період 1991-1998 р. р. та носили характер регулюючих у системі кримінально-виконавчих правовідносин у

зв’язку з відсутністю відповідних законів та норм у Виправно-трудовому кодексі України;

б) видані ДДУПВП (3 таких акти) (5 %) суперечили чинному на той час кримінально-виконавчому законодавстві України, позаяк були видані до вступу КВК України у законну силу (1999-2004 р. р.) (прийнятий 11.07.2003 р., вступив у силу 01.01.2004 р.);

в) видані ДПтС України (2 нормативно-правові акти) (2,5 %) (2011-2012 р. р.) у силу об’єктивного «двовладдя», яке склалось у сфері виконання покарань України, у зв’язку з частковим підпорядкуванням органів та установ виконання покарань Міністру юстиції України на підставі Указу Президента України від 09.12.2010 р. «Про оптимізацію центральних органів виконавчої влади України»;

г) видані Міністерством юстиції України (2 таких правових джерела) (2,5 %), що було обумовлено реформуванням сфери виконання покарань України, яке розпочалось у 2014 році та триває по даний час (2020 рік).

Аналогічні тенденції збереглись і при прийнятті зазначеними суб’єктами нормотворчості інших нормативно-правових актів (положень, інструкцій та методичних рекомендацій), що також було обумовлено необхідністю усунення існуючих прогалин і колізій, що мали на той час у кримінально-виконавчому законодавстві України, до прийняття відповідних законів з цих питань.

Результати вивчення архівних нормативно-правових актів, вивчених у ході даного дослідження, спрямовані в ДКВС Міністерства юстиції України для відому та використані при написанні при написанні цієї дисертації як емпіричний матеріал.

Аспірант
кафедри кримінального права та процесу
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки Д. С. Бєлкіна
«__»_____2020 р.

Додаток Е

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо усунення правових колізій та прогалин у сучасному кримінально-виконавчому законодавстві України»

Чинна редакція	**Редакція проекту Закону**
Кримінально-виконавчий кодекс України, Кримінальний кодекс України ЗУ: «Про пробацію», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»	
Відсутня норма в КВК	**РОЗДІЛ IV-1 Запобігання вчиненню нових злочинів засудженими**, у якому передбачити: 1) перелік об’єктів профілактичного впливу; 2) організацію та принципи запобіжної діяльності; 3) суб’єкти даного виду запобігання злочинам та їх правовий статус; 4) інформаційне забезпечення даного процесу та порядок взаємодії правоохоронних органів з цих питань; 5) перелік обмежень прав і свобод засуджених та їх межі, що витікають з факту постановки цих осіб на профілактичний облік в органах та установах виконання покарань
Відсутня норма в КВК	**Частина 3 статті 104 КВК Оперативно-розшукова діяльність в колоніях** Об’єкти запобіжної діяльності та порядок її здійснення визначається цим Кодексом та іншими законодавчими актами України.
Стаття 2 КВК. Кримінально-виконавче законодавство України Кримінально-виконавче законодавство України складається з цього Кодексу, інших актів законодавства, а	**Стаття 2 КВК. Кримінально-виконавче законодавство України** Кримінально-виконавче законодавство України складається з Конституції України, цього Кодексу, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.	
Відсутня норма в КВК	**Стаття 2 КВК. Кримінально-виконавче законодавство України** **Примітка.** У цій статті Кодексу до інших актів законодавства відносяться: Закони України; постанови Верховної Ради України та постанови і декрети Кабінету Міністрів України.
Відсутня норма в КВК	**Стаття 160 КВК. Контроль за особами, звільненими від подальшого відбування покарання:** Контроль за особами, звільненими в установленому порядку від подальшого відбування покарання, здійснюється відповідно до положень цього Кодексу та інших законів України.
Відсутня норма в КВК **Частина 1 статті 13 КВК** Уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує: здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років; виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт; реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію;	**Частина 1 статті 13 КВК:** Уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років; виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт; реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів у порядку, визначеному статтею 57 цього Кодексу; здійснення інших визначених

здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів у порядку, визначеному статтею 57 цього Кодексу; здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.	законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень; *здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених згідно закону від подальшого відбування покарання.*
Частина 1 статті 6 Закону України «Про пробацію» Завданнями пробації є: підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених; здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років; виконання певних видів покарань, не пов’язаних з позбавленням волі; направлення засуджених до	**Частина 1 статті 6 Закону України «Про пробацію»** Завданнями пробації є: підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених; здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років; виконання певних видів покарань, не пов’язаних з позбавленням волі; направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів; реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із

обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів; реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.	засудженими; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень; *здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених згідно закону від подальшого відбування покарання.*
Відсутня норма в КВК	**Частина 3 статті 25 КВК** Порядок здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань визначається цим Кодексом та іншими законами України
Відсутня норма в КВК	**Стаття 25-1 Звіт про кримінально-виконавчу діяльність та його наслідки для органів та установ виконання покарань.** З метою інформування та забезпечення контролю громадськості за кримінально-виконавчою діяльністю керівники органу та установи виконання покарань раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах цих органів та установ звіт про стан виконання – відбування покарань в Україні. Верховна Рада України, Верховна Рада автономної республіки Крим, Київська та Севастопольська міські ради, обласні, районні та інші міські ради мають право за результатами оцінки діяльності органу та установи виконання покарань прийняти резолюцію недовіри керівнику відповідного органу чи установи (чи відповідного підрозділу), що є підставою для звільнення його із займаної посади

КВК розділ ІІ Глава 12 Виконання покарання у виді арешту	**Виключити з розділу ІІ КВК главу 12, перенісши її в розділ ІІІ та дати наступну назву - *Виконання покарань, пов'язаних з позбавлення волі***
Частина 1 статті 107 КВК: Засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають право в порядку, встановленому цим Кодексом і нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України:	**Частина 1 статті 107 КВК:** Засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають право в порядку, встановленому цим Кодексом:
Відсутня норма в КВК	**Нове речення в частині 1 статті 107 КВК :** По факту вчинення засудженим правопорушення адміністрація установи виконання покарань проводить службову перевірку, у ході якої відбирає пояснення в останнього, та про результати якого письмово повідомляє винну у його вчиненні особу.
Стаття 133 КВК. Злісне порушення встановленого порядку відбування покарання 1. Злісним порушенням установленого порядку відбування покарання є вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів; виготовлення, зберігання, придбання, розповсюдження інших заборонених предметів, участь у настільних азартних та інших іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вчинення дрібного хуліганства; систематичне ухилення від лікування захворювань, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб.	**Стаття 133 КВК. Злісне порушення встановленого порядку відбування покарання** 1. Злісним порушенням установленого порядку відбування покарання є вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів; виготовлення, зберігання, придбання, розповсюдження інших заборонених предметів, участь у настільних азартних та інших іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вчинення дрібного хуліганства; систематичне ухилення від лікування захворювань, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб, *а також вчинення злісної непокори адміністрації установи виконання покарань та дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань*
Частина 2 статті 103 КВК. Адміністрація колонії зобов'язана повідомити	**Частина 2 статті 103 КВК.** Адміністрація колонії письмово повідомляє засудженого про застосування технічних засобів

засуджених про застосування технічних засобів нагляду і контролю.	нагляду і контролю, перелік та порядок використання яких визначається Кабінетом Міністрів України, за винятком випадків, визначених у кримінальному процесуальному законодавстві України.
Частина 2 статті 1 КВК. Завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними.	**Частина 2 статті 1 КВК.** Завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є *визначення порядку застосування до них встановлених у законі основних засобів виправлення і ресоціалізації, а також інших законодавчо передбачених заходів впливу на особу правопорушника*; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними.
Відсутня норма в КВК	**Стаття 11-1 КВК. Персонал органів та установ виконання покарань України.** Виконання покарань в Україні покладається на спеціально уповноважених осіб, виключний перелік та правовий статус яких визначений на законодавчому рівні. Інші особи можуть приймати участь в кримінально-виконавчій діяльності лише у випадках та в порядку, встановлених в законі, що не передбачає надання для них функцій по виконанню покарань в Україні.

Відсутня норма в КВК	**Стаття 9-1 КВК. Законні інтереси засуджених.** Засудженому гарантується у ході виконання і відбування покарання реалізація його законних інтересів, що витікають з його правового статусу та не стосуються правообмежень, які визначені у законі та вироку суду згідно з конкретним видом кримінального покарання.
Частина 1 статті 1 КВК Кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.	**Частина 1 статті 1 КВК.** Метою кримінально-виконавчого законодавства України є правове забезпечення реалізації визначених у законі та вироку суду правообмежень для засуджених (кари, виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними та іншими особами кримінальних правопорушень, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження із засудженими.
Стаття 34 КК. Рецидив кримінальних правопорушень Рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення.	**Стаття 34 КК. Рецидив кримінальних правопорушень** Рецидивом злочинів визнається вчинення нового злочину особою, що має судимість за раніше вчинений злочин, яка не знята та не погашена в установленому законом порядку.
Відсутня норма в КВК	**Частина 8 статті 135 КВК.** У ході процедури дисциплінарного провадження адміністрація колонії зобов'язана встановити причини та умови, які сприяли вчиненню правопорушення з боку засудженого, та вжити невідкладні заходи щодо їх нейтралізації, блокування, усунення тощо.

Частина 3 статті 92 КВК Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно тримаються: засуджені до довічного позбавлення волі; засуджені, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; засуджені, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; засуджені за вчинення злочину, передбаченого частиною п'ятою статті 255, статтями 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України	**Частина 3 статті 92 КВК** Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно тримаються: засуджені до довічного позбавлення волі; засуджені, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; засуджені, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; засуджені за вчинення злочину, передбаченого частиною п'ятою статті 255, статтями 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України *засуджені з психічними відхиленнями, які задокументовані у медичних матеріалах.*
Частина 2 статті 3 КВК. Порядок і умови виконання та відбування покарань визначаються та забезпечуються відповідно до законодавства, яке діє на час виконання та відбування кримінального покарання.	**Частина 2 статті 3 КВК.** Порядок і умови виконання та відбування покарань визначаються та забезпечуються відповідно до законодавства, яке діє на час виконання та відбування кримінального покарання, а також з урахуванням фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей держави і суспільства.
Відсутня норма в КВК	**Стаття 158 КВК. Встановлення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі** **Примітка.** Під місцями позбавлення волі у цій статті розуміються кримінально-виконавчі установи закритого типу, в яких відбувають покарання у виді позбавлення волі.
Відсутня норма в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України»	**Нове речення у частині 4 статті 93 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»** Таке ж рішення Комітет вправі прийняти у випадку, коли на законопроект отримано негативний висновок Науково-методичного

	управління Апарату Верховної Ради України або іншої уповноваженої на це наукової установи, залученої до його оцінки.
Відсутня норма в КВК	**Нове речення у частині 1 статті 118 КВК** Праця засуджених у кримінально-виконавчих установах закритого типу має на меті не стільки отримання прибутку, скільки спрямовується на створення умов для самозабезпечення цих осіб на свободі.
Відсутня норма в КВК	**Стаття 127-1 КВК Катування умовами відбування покарання у виді позбавлення волі та триманням в установах попереднього ув'язнення.** Вчинення діянь, передбачених в частині першій статті 127 даного Кодексу, шляхом бездіяльності щодо усунення нелюдських умов відбування покарання у колоніях або утримання осіб під вартою – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.
Відсутня норма в ЗУ «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»	**Частина 2 статті 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»** В обов'язковому порядку при центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації, має бути створено відповідний підрозділ щодо наукового супроводу кримінально-виконавчої діяльності, а також Наукова рада, яка створюється та функціонує на підставі Положення, що затверджується зазначеним центральним органом виконавчої влади. Чисельна кількість та персональний склад Наукової ради визначається та затверджується на засіданні колегії центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації України.

Відсутня норма в КВК	**Нове речення в частині 1 статті 156 КВК** Для належного забезпечення реалізації індивідуальних заходів підготовки засудженого до звільнення уповноважений орган пробації вправі витребувати від адміністрації колоній відповідні матеріали, що стосуються особи, яка звільняється від покарання, а також індивідуальні програми соціально-виховної роботи.
Відсутня норма в КВК	**Нове речення в частині 1 статті 134 КВК** По факту вчинення засудженими правопорушення адміністрація установи виконання покарань проводить службову перевірку, у ході якої відбирає пояснення в останнього, та про результати якого письмово повідомляє винну у його вчиненні особу.
Відсутня норма в КВК	**Стаття 160 КВК Контроль за особами, звільненими від подальшого відбування покарання.** Контроль за особами, звільненими в установленому порядку від подальшого відбування покарання, здійснюється відповідно до положень цього Кодексу та інших законів України.

Аспірант кафедри кримінального права і
процесу Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

«___» грудня 2019 року Д. С. Бєлкіна

Додаток Ж

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо усунення правових колізій та прогалин у сучасному кримінально-виконавчому законодавстві України»

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту

Як свідчать офіційні дані та практики, процес виконання-відбування кримінальних покарань в Україні знаходиться в критичному стані. Зокрема, по зрівнянню з 1991 роком рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених до позбавлення волі з 3,9 випадків у 2016 році зріс до 4,9, що підтверджує низьку ефективність реалізації у сфері виконання покарань такого елемента мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК) та кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 1 ст. 1 КВК), як запобігання злочинам з боку осіб, які відбувають дане кримінальне покарання.

Крім цього, низькою є результативність кримінально-виконавчої діяльності з питань виправлення засуджених (тільки 58% із них звільняються від подальшого відбування покарання умовно-достроково), а також запобігання дисциплінарним та іншим проступкам (у їх структурі злісні порушення встановленого режиму відбування покарання складають майже 60%) та запобігання суїциду, іншим посяганням на життя і здоров'я засуджених, т. ін.

Високим залишається рівень корупційних та інших проступків серед персоналу органів та установ виконання покарань: якщо у 1991 році до кримінальної відповідальності за їх вчинення було притягнуто 19 таких осіб, то у 2016 році – більше 100.

Неналежними є й інші аспекти та умови процесу життєдіяльності суб'єктів виконання-відбування покарань (недотримуються визначені законом вимоги щодо харчування, медичного, санітарного та іншого забезпечення засуджених до позбавлення волі; не створені безпечні умови на виробництві; високим є вплив на цих осіб з боку злочинних авторитетів; т. ін.).

При цьому, як показали результати даного дослідження, однією з детермінант, що обумовлює зазначений стан і зміст кримінально-виконавчої діяльності в Україні, є наявність суттєвих прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві.

Їх соціально-правова природа є різноманітною – від об'єктивного впливу на нормотворчу та в цілому законодавчу діяльність усталених правових стереотипів і практики виконання-відбування покарань, що склались у сфері виконання покарань України ще у радянську добу (1917-1991 р.р.) та були тривалий час домінуючими (1991-2014 р.р.) у часи незалежності нашої держави, до суб'єктивно-волюнтаристських підходів до регулювання кримінально-виконавчих правовідносин, які пов'язані з реформуванням сфери виконання покарань, що формуються політиками та іншими особами, які не є фахівцями у цій галузі суспільної діяльності, що в кінцевому підсумку негативно впливає як на ефективність процесу виконання-

відбування покарань, так і на стан рецидивної злочинності в Україні та в цілому на правопорядок в нашій державі.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, що потребує додаткового законодавчого вирішення.

2. Цілі і завдання законопроекту

Метою законопроекту є усунення прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України та зменшення таким чином їх впливу на ефективність процесу виконання-відбування покарань.

Завданнями, які покликаний вирішити законопроект, є:

- визначити вплив правових прогалин і колізій на ефективність реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України та правопорядок в органах і установах виконання покарань;

- довести, що видозміна змісту державної політики у сфері виконання покарань і пробації – один із напрямів підвищення ефективності кримінально-виконавчої діяльності в Україні.

3. Загальна характеристика і основні положення законопроекту

Класичним прикладом повної відсутності у кримінально-виконавчому законодавстві України відповідних правових норм є неврегульованість у ньому, наприклад, питань запобіжної діяльності, яку мають здійснювати органи та установи виконання покарань відповідно до вимог ст. ст. 1, 104 КВК України. Зокрема, закріпивши у ст. 1 даного Кодексу завдання щодо запобігання новим кримінальним правопорушенням як з боку засуджених, так й інших осіб.

Виходячи з цього, та з метою усунення зазначеної правової прогалини, логічно було б, як це обґрунтовано доводять у своїх працях деякі науковці, КВК України доповнити розділом IV-1 «Запобігання вчиненню нових злочинів засудженими», у якому передбачити:

1) перелік об’єктів профілактичного впливу;

2) організацію та принципи запобіжної діяльності;

3) суб’єкти даного виду запобігання злочинам та їх правовий статус;

4) інформаційне забезпечення даного процесу та порядок взаємодії правоохоронних органів з цих питань;

5) перелік обмежень прав і свобод засуджених та їх межі, що витікають з факту постановки цих осіб на профілактичний облік в органах та установах виконання покарань

Крім цього, враховуючи вимоги нормотворчої техніки, а також принципу системності, який є одним із ключових у нормотворчості, варто ст. 104 КВК «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях» доповнити частиною третьою такого змісту:

«Об’єкти запобіжної діяльності та порядок її здійснення визначається цим Кодексом та іншими законодавчими актами України».

Прикладом часткової прогалини є, зокрема, відсутність серед переліку кримінально-виконавчого законодавства Конституції України (ст. 2 КВК), що, в кінцевому підсумку, привело до «засилля» підзаконних нормативно-правових актів у сфері виконання покарань, які порушують таким чином вимоги п. 14 ч. 1 ст. 92 Основного закону, відповідно до якого виключно законами визначається діяльність органів та установ виконання покарань.

Виходячи з цього, та з метою усунення даної прогалини, логічно було б ст. 2 КВК України доповнити словосполученням «Конституція України» та викласти її у новій редакції.

Крім цього, враховуючи рішення Конституційного Суду України від 09 липня 1998 року № 12-пр/98 (справа про тлумачення терміну «законодавство»), варто ст. 2 КВК доповнити приміткою такого змісту:

«У цій статті Кодексу до інших актів законодавства відносяться: Закони України; постанови Верховної Ради України та постанови і декрети Кабінету Міністрів України».

Предметом усунення правових прогалин є суспільні відносини, що потребують правового регулювання.

Виходячи з цього, логічно було б КВК України доповнити ст. 160 «Контроль за особами, звільненими від подальшого відбування покарання» такого змісту:

«Контроль за особами, звільненими в установленому порядку від подальшого відбування покарання, здійснюється відповідно до положень цього Кодексу та інших законів України».

Для забезпечення реалізації положень ст. 160 КВК, крім цього, варто ч. 1 ст. 13 даного Кодексу доповнити реченням такого змісту:

«Уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених згідно закону від подальшого відбування покарання» та викласти цю норму в новій редакції.

Аналогічні зміни необхідно у зв’язку з цим внести у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про пробацію», віднісши контроль за даною категорією раніше судимих осіб до завдань органів пробації.

Крім цього, часткове правове регулювання з цих питань у сфері виконання покарань полягає у тому, що громадський контроль зводиться по суті до діяльності спостережних комісій та піклувальних рад (ч. 2 ст. 25 КВК).

Враховуючи зазначене та з метою усунення зазначеної прогалини у кримінально-виконавчому законодавстві, логічно було б ст. 25 КВК доповнити частиною третьою такого змісту:

«Порядок здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань визначається цим Кодексом та іншими законами України».

Цікаві у даному сенсі норми визначені у Законі України «Про Національну поліцію», а саме: звіт про поліцейську діяльність (ст. 86) та прийняття резолюції керівником органів поліції по його результатах (ст. 87).

Враховуючи відсутність аналогічних норм у КВК України, слід було б цей Кодекс доповнити ст. 25-1 «Звіт про кримінально-виконавчу діяльність та його наслідки для органів та установ виконання покарань» такого змісту:

«З метою інформування та забезпечення контролю громадськості за кримінально-виконавчою діяльністю керівники органу та установи виконання покарань раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах цих органів та установ звіт про стан виконання – відбування покарань в Україні.

Верховна Рада України, Верховна Рада автономної республіки Крим, Київська та Севастопольська міські ради, обласні, районні та інші міські ради мають право за результатами оцінки діяльності органу та установи виконання покарань прийняти резолюцію недовіри керівнику відповідного органу чи установи (чи відповідного підрозділу), що є підставою для звільнення його із займаної посади».

У ст. 107 КВК зазначено, що права і обов'язки засуджених до позбавлення волі можуть встановлюватися й нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України (ч. 1), що суперечить не тільки п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України, але й ч. 4 ст. 7 КВК, відповідно до яких правовий статус засуджених визначається законами України, а також цим Кодексом, виходячи з порядку і умов виконання та відбування конкретного виду покарання.

Враховуючи зазначене та з метою усунення даної колізії, логічно було б з ч. 1 ст. 107 КВК вилучити словосполучення «нормативно-правовими актами Міністерства юстиції» та викласти цю норму в новій редакції

Так, у ч. 3 ст. 115 КВК зазначено, що вагітним жінкам і матерям-годувальницям встановлюються підвищені норми харчування. У той самий час, норми харчування, як це витікає із змісту ч. 5 цієї статті Кодексу, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, слід констатувати, що в наявності колізія між нормами КВК та адміністративного права (предметом якого є постанова Кабінету Міністрів), яку варто усунути шляхом доповнення ч. 3 ст. 115 зазначеного Кодексу у кінці речення словосполученням «які визначаються спеціальними законодавчими актами», та викласти цю норму в новій редакції

Наочним прикладом правових колізій, що стали наслідком порушення правил нормотворчої техніки є деякі норми КВК, у яких допущена неточність у їх використанні у тексті закону. Так, у ч. 1 ст. 1 КВК вжито слово «запобігання», в ч. 2 – «профілактика», в ч. 1 ст. 103 та ч. 1 ст. 104 – «попередження», які, хоча і входять у синонімічний ряд понять, що відносяться до запобіжної діяльності але кожен з цих термінів має різне функціональне та отримали на практиці окреме смислове навантаження.

Враховуючи зазначене та дотримуючись вимог такого принципу нормотворчості, як науковість, відповідно до якого в нормотворчій діяльності повинні враховуватись і практично використовуватись напрацювання та рекомендації юридичної норми, варто у всіх нормах КВК замість вжитих та вказаних вище термінів застосовувати об'єднуючі – «запобігання злочинам». Додатковим аргументом з цього приводу виступають положення ч. 2 ст. 50 КК України, у якій метою покарання законодавець визначив

«запобігання злочинам», а також теоретичний постулат про пріоритетність норм матеріального права (у даному випадку – КК) над процесуальними та процедурними (маються на увазі норми КВК).

До прогалин та колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України можна віднести і невідповідність змісту розділів та інститутів (підінститутів), що, зокрема, визначені в КВК України.

Так, у розділі ІІ «Виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі» безпідставно включена глава 12 «Виконання покарання у виді арешту», позаяк, як це витікає із змісту ч. 2 ст. 51 КВК на засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Враховуючи зазначене та з метою усунення усної правової колізії, слід главу 12 «Виконання покарання у виді арешту» з розділу ІІ КВК виключити та перенести її у розділ ІІІ цього Кодексу «Виконання покарання у виді позбавлення волі», перейменувавши його назву на «Виконання покарань, пов'язаних з позбавлення волі».

Крім цього до прогалин та колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України можна віднести також невідповідність норм у певних главах КВК.

Зокрема, у ст. 134 КВК України (глава 19), хоча у назві й використано словосполучення «порядок застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі», а в ст. 135 цього Кодексу – «процедура дисциплінарного провадження», ні в першому, ні в другому випадку жодним чином не обмовлено про те, що по факту вчиненого правопорушення адміністрація місця позбавлення волі проводить службову перевірку, результати якої письмово повідомляє засудженому, який його вчинив, та відбирає у винної особи пояснення з дотриманням конституційних положень з цих питань, що, власне, здійснюється на практиці.

Такий підхід законодавця не в повній мірі кореспондується із змістом ст. 5 КВК, у якій закріплені принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань (глава 1), відповідно до яких, як це витікає із змісту ст. ст. 134, 135 цього Кодексу, й мають застосовуватись до осіб, позбавлених волі, заходи стягнення.

Враховуючи зазначене та з метою усунення даної правової прогалини, логічно було б ч. 1 ст. 134 КВК доповнити реченням такого змісту:

«По факту вчинення засудженим правопорушення адміністрація установи виконання покарань проводить службову перевірку, у ході якої відбирає пояснення в останнього, та про результати якого письмово повідомляє винну у його вчиненні особу»

Існує також суперечливість змісту окремих правових норм КВК.

Так, до злісних порушень встановленого порядку відбування покарання, мова про які ведеться в ст. 133 КВК України, законодавець не відніс злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань, яка є підставою кримінальної відповідальності (ст. 391 КК), а також застосування до засуджених, позбавлених волі, заходів фізичної сили, спеціальних засобів і зброї (ст. 106 КВК), та участь у діях, що дезорганізують роботу адміністрації УВП (ст. 392 КК).

Виходячи з цього, варто ст. 133 КВК доповнити словосполученням «а також вчинення злісної непокори адміністрації установи виконання покарань та дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань».

Слід звернути увагу на положення, наприклад, ч. 2 ст. 103 КВК України, у якій зазначено, що адміністрація зобов'язана повідомити засуджених про застосування технічних засобів нагляду і контролю.

Проте, яким це чином і способом здійснювати (письмово чи усно; одноразово чи багаторазово; щодо окремого об'єкта нагляду чи багатьох; т. ін.), законодавець не визначив. При цьому нічого з цього приводу не вказано й у ПВР УВП, зокрема, в додатку 6, який визначив форму і зміст розписки засудженого про ознайомлення з порядком і умовами виконання та відбування покарань у виді позбавлення волі.

Для усунення даної прогалини логічно було б частину 2 ст. 103 КВК викласти у новій редакції, а саме:

«Адміністрація колонії письмово повідомляє засудженого про застосування технічних засобів нагляду і контролю, перелік та порядок використання яких визначається Кабінетом Міністрів України, за винятком випадків, визначених у кримінальному процесуальному законодавстві України».

З метою усунення формальних неузгодженостей та суперечностей, які стали наслідком порушень нормотворчості та її принципів, а також існуючих у юридичній практиці темпоральних, ієрархічних та змістових помилок суб'єктів даного виду діяльності слід також:

Доповнити ст. 2 КВК приміткою наступного змісту: «У цій статті Кодексу до інших актів законодавства відносяться: Закони України; постанови Верховної Ради України; постанови і декрети Кабінету Міністрів України».

Доповнити ст. 2 КВК словосполученням «Конституція України» та викласти її у новій редакції.

Доповнити КВК ст. 160 «Контроль за особами, звільненими від подальшого відбування покарання» такого змісту: «Контроль за особами, звільненими в установленому порядку від подальшого відбування покарання, здійснюється відповідно до положень цього Кодексу та інших законів України».

Доповнити ч. 1 ст. 13 КВК реченням наступного змісту: «Уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує здійснення контролю за поведінкою осіб, звільненими згідно закону від подальшого відбування покарання» та викласти цю норму в новій редакції.

Частину 1 ст. 1 КВК викласти у новій редакції: «Метою кримінально-виконавчого законодавства України є правове забезпечення реалізації визначених у законі та вироку суду правообмежень для засуджених (кари, виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними та іншими особами кримінальних правопорушень, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження із засудженими».

Доповнити ч. 2 ст. 1 КВК словом «відбування», а також словосполученням «цього законодавства» та викласти її у новій редакції: «Завданнями кримінально-

виконавчого законодавства України є визначення принципів цього законодавства, виконання і відбування покарань» – і далі по тексту зазначеної частини 1 вказаного Кодексу.

Змінити назву глави 2 КВК на «Правовий статус засуджених, гарантій охорони їхніх прав, законних інтересів та обов'язків».

Доповнити КВК ст. 9-1 «Законні інтереси засуджених» та викласти її у такій редакції: «Засудженому гарантується у ході виконання і відбування покарання реалізація його законних інтересів, що витікають з його правового статусу та не стосуються правообмежень, які визначені у законі та вироку суду згідно з конкретним видом кримінального покарання».

Виключити з ч. 2 ст. 1 КВК речення «визначення порядку застосування до засуджених заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки» та замінити його реченням наступного змісту: «Визначення порядку застосування до них встановлених у законі основних засобів виправлення і ресоціалізації, а також інших законодавчо передбачених заходів впливу на особу правопорушника».

Доповнити КВК ст. 11-1 «Персонал органів та установ виконання покарань України» та викласти її у такій редакції: «Виконання покарань в Україні покладається на спеціальних уповноважених осіб, виключний перелік та правовий статус яких визначений на законодавчому рівні.

Інші особи можуть приймати участь в кримінально-виконавчій діяльності лише у випадках та в порядку, встановлених в законі, що не передбачає надання для них функцій по виконанню покарань в України».

Виключити з ч. 1 ст. 1 КВК словосполучення «регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань» та викласти зазначену частину ст. 1 даного Кодексу в новій редакції.

Викласти ст. 34 КК у новій редакції: «Рецидивом злочинів визнається вчинення нового злочину особою, що має судимість за раніше вчинений злочин, яка не знята і не погашена в установленому законом порядку».

Зазначений підхід ґрунтується на таких доводах: а) по-перше, положеннях ч. 1 ст. 11 КК, відповідно до яких злочином визнається будь-яке суспільно небезпечне діяння, вчинене як умисно, так і з необережності, а тому рецидивом варто вважати повторне вчинення суб'єктом злочину як з умислом (ст. 24 КК), так і з необережності (ст. 25 КК); б) по-друге, змісті ч. 1 ст. 2 КК, де зазначено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою, знову ж таки, будь-якого (умисного чи з необережності) суспільно небезпечного діяння; в) по-третє, на закріпленій в ст. 12 КК, в основу якої покладено не критерій вини (ст. 23 КК), а критерій ступеня тяжкості злочину; г) по-четверте, на сутності тих норм, підінститутів та інститутів кримінального права, що мають відношення до рецидивної злочинності та підтверджують необхідність видозміни ст. 34 КК (ст. ст. 18, 19, 81, 82, ін.).

Доповнити ст. 135 зазначеного Кодексу частиною 8 такого змісту: «У ході процедури дисциплінарного провадження адміністрація колонії зобов'язана встановити причини та умови, які сприяли вчиненню правопорушення з боку засудженого, та вжити невідкладні заходи щодо їх нейтралізації, блокування, усунення тощо».

Доповнити частину 3 ст. 92 даного Кодексу реченням «засуджені з психічними відхиленнями, які задокументовані у медичних матеріалах» та викласти зазначену норму в такій редакції: «Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно тримаються засуджені з психічними відхиленнями, які задокументовані у медичних матеріалах».

Частину 2 ст. 3 КВК – словосполученням «а також з урахуванням фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей держави і суспільства» та викласти її у новій редакції: «Порядок і умови виконання та відбування покарань визначаються та забезпечуються відповідно до законодавства, яке діє на час виконання та відбування покарання, а також з урахуванням фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей держави і суспільства».

Статтю 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» – частиною 2 такого змісту: «В обов'язковому порядку при центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації, має бути створено відповідний підрозділ щодо наукового супроводу кримінально-виконавчої діяльності, а також Наукова рада, яка створюється та функціонує на підставі Положення, що затверджується зазначеним центральним органом виконавчої влади.

Чисельна кількість та персональний склад Наукової ради визначається та затверджується на засіданні колегії центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації України».

Частину 2 ст. 95 КВК України доповнити реченням такого змісту: «При переведенні засудженого до позбавлення волі з дільниці карантину, діагностики і розподілу в інші структурні дільниці колонії, або в колонію іншого рівня безпеки індивідуальна програма соціально-виховної роботи доповнюється додатками, що передбачають особливості їх тримання у цих дільницях чи колоніях, а також заходи підготовки засудженого до звільнення від покарання та забезпечення контролю і нагляду за цією особою в порядку, визначеному законом».

Доповнити ч. 1 ст. 156 КВК України реченням такого змісту: «Для належного забезпечення реалізації індивідуальних заходів підготовки засудженого до звільнення уповноважений орган пробації вправі витребувати від адміністрації колоній відповідні матеріали, що стосуються особи, яка звільняється від покарання, а також індивідуальні програми соціально-виховної роботи».

Доповнити ст. 158 КВК України приміткою такого змісту: «Під місцями позбавлення волі у цій статті розуміються кримінально-виконавчі установи закритого типу, в яких відбувають покарання у виді позбавлення волі».

Доповнити ч. 4 ст. 93 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» реченням такого змісту: «Таке ж рішення Комітет вправі прийняти у випадку, коли на законопроект отримано негативний висновок Науково-методичного управління Апарату Верховної Ради України або іншої уповноваженої на це наукової установи, залученої до його оцінки».

Доповнити ч. 1 ст. 118 КВК України реченням такого змісту: «Праця засуджених у кримінально-виконавчих установах закритого типу має на меті не стільки отримання прибутку, скільки спрямовується на створення умов для самозабезпечення цих осіб на свободі».

Доповнити КК України ст. 127-1 «Катування умовами відбування покарання у виді позбавлення волі та триманням в установах попереднього ув'язнення» та викласти її в такій редакції: «Вчинення діянь, передбачених в частині 1 статті 127 даного Кодексу, шляхом бездіяльності щодо усунення нелюдських умов відбування покарання у колоніях або утримання осіб під вартою» – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

4. Стан нормативно-правової бази для прийняття законопроекту

Основними нормативними актами у даній сфері правовідносин є Конституція України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кримінальний кодекс України, закони України «Про пробацію», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Прийняття законопроекту не потребує внесення змін до інших законів.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту Закону України не потребує виділення додаткових коштів з Державного бюджету України чи з місцевих бюджетів.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту

Реалізація проекту Закону України дозволить зробити пенітенціарну систему більш ефективною, усунути ряд прогалин та колізій у сучасному кримінально-виконавчому законодавстві України, а також забезпечити зменшення таким чином їх впливу на ефективність процесу виконання-відбування покарань.

Аспірант кафедри кримінального права і
процесу східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

«___» грудня 2019 року Д. С. Бєлкіна

Додаток К

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
61002, м. Харків, вул. Пушкінська, 49. Тел.: (057) 700-65-81.
Факс: (057) 7156-208. E-mail: **ivpz@aprnu.rol.net.ua**

17.03.20 № 123-01-23
на № _____

Голові Комітету з питань правової політики Верховної Ради України
Костіну А.Є.

Шановний Андрію Євгеновичу!

При цьому направляємо Вам для використання у роботі Комітету науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства України, які розроблені у складі робочої групи науковців (В. С. Богатирьова, О. Г. Колба, І. О. Колба, К. А. Автухова, А. Х. Степанюка, І. С. Яковець К. Г. Махніцької, Р. О. Колб, О. І. Махніцького, Д. С. Бєлкіної, Т. В. Попельнюка, Л. М. Дучимінської).

Просимо Вас повідомити про результати впровадження зазначених пропозицій.

Додаток: 1) Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення порядку застосування заходів вгамування у сфері виконання покарань» на 4 стор.; 2) порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення порядку застосування заходів вгамування у сфері виконання покарань» на 5 стор.

З повагою
директор **В.С. Батиргареєва**

Додаток Л

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань правової політики

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-84

№ 04-26/17-2020/12350 (44420) "26" березня 2020 р.

Директору Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України
БАТИРГАРЕЄВІЙ В. С.
вул. Пушкінська, буд. 49,
м. Харків, 61002

Шановна Владиславо Станіславівно!

У Комітеті з питань правової політики розглянуто Вашого листа з пропозиціями щодо удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства України, які розроблені у складі робочої групи науковців, та повідомляємо, що вищезазначені пропозиції доведені до відома народних депутатів України – членів Комітету для можливого використання у законопроектній роботі.

Оскільки право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України (частина перша статті 93 Конституції України), наведене положення Основного Закону України передбачає вичерпний перелік суб'єктів права законодавчої ініціативи на початковій стадії законодавчого процесу – ініціювання законопроекту шляхом внесення його на розгляд Верховної Ради України.

Відтак, у разі надходження до Комітету з питань правової політики відповідних законопроектів, їх буде розглянуто в установленому порядку.

Щиро висловлюємо подяку за Вашу активну громадянську позицію та внесок у розвиток правової системи України, про що свідчить проведена Вами робота з дослідження питань, пов'язаних з утвердженням демократичних цінностей в Україні, удосконаленням законодавства, зокрема через надання експертних науково-правових висновків, зауважень та пропозицій щодо законопроектів, які належать до предметів відання Комітету.

З повагою

Голова Комітету **А.Є. КОСТІН**

Вх. 7.2-01-29
від 03.04.20

Додаток М

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«БІЛОЦЕРКІВСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ (№ 35)»

вул. В.Симоненка, 16, м. Біла Церква, Київської обл., 09109, тел./факс (04563) 5-26-68, тел (04563) 5-12-05,
E-mail: vk35@kv.kvs.gov.ua, Код ЄДРПОУ 08563665

«16» 03 2020рік № 975-20/12

ЗАТВЕРДЖУЮ
Начальник державної установи
«Білоцерківська виправна колонія (№ 35)»
полковник внутрішньої служби
_____ Є. В. Поночовний
«16» 03 2020 р.

Акт
впровадження результатів дисертаційного дослідження Бєлкіної Діани Сергіївни «Правові колізії та прогалини у сучасному кримінально-виконавчому законодавстві України» у практичну діяльність державної установи «Білоцерківська виправна колонія (№35)»

«16» 03 2020 р. м. Біла Церква

Комісія у складі:

1. Перший заступник начальника установи-заступник начальника установи з нагляду і безпеки, охорони та оперативної роботи, підполковник внутрішньої служби Валентин Миколайович Добровольський – голова комісії;
2. Заступник начальника установи із соціально-виховної та психологічної роботи – начальник відділу соціально-виховної та психологічної роботи, підполковник внутрішньої служби Вадим Анатолійович Сушко – член комісії;
3. Начальник оперативного відділу, майор внутрішньої служби Олександр Михайлович Баранов – член комісії – склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Бєлкіної Діани Сергіївни «Правові колізії та прогалини у сучасному кримінально-виконавчому законодавстві України» (спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) впроваджені у практичну діяльність державної установи «Білоцерківська виправна колонія (№35)» , а також використовуються як дидактичний матеріал при проведенні службових занять з персоналом даної кримінально-виконавчої установи.

Голова комісії _____ Добровольський В.М.

Член комісії _____ Сушко В.А.

Член комісії _____ Баранов О.М.

Додаток Н

Затверджую
Ректор ПВНЗ «Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука», доктор педагогічних наук, професор
А. С. Дем'янчук
«11» березня 2020 року.

Акт
Впровадження результатів дисертаційного дослідження Бєлкіної Діни Сергіївни «Правові колізії та прогалини у сучасному кримінально-виконавчому законодавстві України» у навчальний процес
ПВНЗ «Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука»

11 березня 2020 року м. Рівне

Комісія у складі:

1. Професора кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, доктора юридичних наук, доцента Дем'янчука Віталія Анатолійовича. (голова));
2. Професора кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, доктора юридичних наук, професора Копотуна Ігоря Миколайовича (член комісії);
3. Професора кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, кандидата юридичних наук, доцента Боровика Андрія Володимировича (член комісії)) – склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Бєлкіної Діни Сергіївни «Правові колізії та прогалини у сучасному кримінально-виконавчому законодавстві України» впроваджені у науковий процес ПВНЗ «Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука», а саме: використовуються як дидактичний матеріал при проведенні всіх форм занять зі студентами денної та заочної форми навчання з курсу «Кримінально-виконавче право України».

Голова комісії Дем'янчук В.А.

Член комісії Копотун І.М.

Член комісії Боровик А.В.

Додаток П

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальні посібники

1. Застосування в Україні заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених, позбавлених волі: правові підстави, теорія і практика : навч. посіб. / Д. С. Бєлкіна, О. Г. Колб, І. О. Колб та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Луцьк : СПД Гадяк Ж. В. Друкарня «Волиньполіграф» ТМ, 2020. 696 с.

Особистий внесок здобувача: визначено зміст державного контролю, його види та напрями вдосконалення за практикою застосування до засуджених заходів вгамування.

2. Кримінально-виконавча діяльність прокуратури у сфері виконання покарань : навч. посіб. / Д. С. Бєлкіна, О. Г. Колб, Ю. О. Новосад та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Луцьк : СПД Гадяк Ж. В. Друкарня «Волиньполіграф» ТМ, 2020. 640 с.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано ефективність кримінально-виконавчої діяльності прокуратури України.

3. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань : навч. посіб. / Д. С. Бєлкіна, О. Г. Колб, І. О. Колб та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук., проф. О. Г. Колба. Луцьк : СПД Гадяк Ж. В. Друкарня «Волиньполіграф» ТМ, 2020. 320 с. (Рекомендовано МОН України).

Особистий внесок здобувача: здійснено характеристику особи злочинця, який вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань.

Статті в наукових фахових виданнях України

4. Бєлкіна Д. С. Про деякі змістовні колізії та недоречності сучасної державної політики у сфері виконання покарань України. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2018. Вип. 2 (23). Т. 2. С. 74–78.

5. Бєлкіна Д. С. Зміст правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України в контексті його гармонізації з нормами міжнародного права та практики. *Право.* Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 76–79.

6. Бєлкіна Д. С. Правові колізії та прогалини, що стосуються змісту запобіжної діяльності у місцях позбавлення волі. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. № 1 (11). С. 205–213.

Статті в зарубіжних виданнях

7. Бєлкіна Д. С. Про деякі закономірності виникнення правових прогалин і колізій в кримінально-виконавчому законодавстві України. *Knowledge. Education. Low. Management.* Lodz [Poland], 2019. № 3/4 (27/28). P. 18–29.

8. Бєлкіна Д. Правові прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України: поняття та зміст. *JURNALUL JURIDIC NATIONAL: TEORIE I PRACTICĂ S.R.L.* 2020. № 3 (43). P. 77–82.

Матеріали конференцій

9. Бєлкіна Д. С., Колб О. Г. Про деякі правові прогалини та колізії, що стосуються загальносоціального запобігання корупційним злочинам в Україні. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції* : матеріали Всеукр. конф. (м. Львів, 27 березня 2020 р.). Львів : Ін-т права, психології та інноваційної освіти Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2020. С. 188–189.

Особистий внесок здобувача: з'ясовано соціально-правову природу наявності прогалин і колізій у законодавстві України.

10. Бєлкіна Д. С., Колб О. Г. Про деякі періоди усунення правових колізій та прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020* :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 23–24 квітня 2020 р.). Чернігів : Академія ДПтС, 2020. С. 96–98.

Особистий внесок здобувача: визначено періоди формування детермінант появи прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України в 1991–2019 рр.

11. Бєлкіна Д. С., Коваленко В. В. Вплив правових прогалин і колізій на процес виконання – відбування покарань в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення, присвяченому пам'яті професора Закалюка А. П.* : матеріали Міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (м. Київ, 28 травня 2020 р.). Київ : НАВС, 2020. С. 118–119.

Особистий внесок здобувача: встановлено вплив причин та умов, пов'язаних з наявністю прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України, на ефективність кримінально-виконавчої діяльності.

12. Бєлкіна Д., Джамадзе Т. Мета покарання і мета кримінально-виконавчого законодавства: співвідношення цих норм та їх взаємовплив. *Сучасні тренди кримінального права, кримінально-виконавчого права, криміналістики та кримінального процесу* : зб. тез Міжнарод. наук.-практ. круглого столу (м. Львів, 10 червня 2020 р.). Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2020. С. 172–173.

Особистий внесок здобувача: доведено невідповідність мети покарання й мети кримінально-виконавчого законодавства України; запропоновано науково обґрунтовані заходи, спрямовані на усунення існуючих у зв'язку із цим правових прогалин і колізій.